

PAKS VÁROS TELEPÜLÉSSZERKEZETI TERVÉNEK, HELYI ÉPÍTÉSI SZABÁLYZATÁNAK ÉS SZABÁLYOZÁSI TERVÉNEK FELÜLVIZSGÁLATA

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY

PAKS VÁROS ÖNKORMÁNYZATA MEGBÍZÁSÁBÓL
készítette a
LENZSÉR ÉS TÁRSA ÉPÍTÉSZETI ÉS MÉRNÖKI KFT.

2016. április

A TANULMÁNY ELKÉSZÍTÉSÉBEN KÖZREMŰKÖDŐK NÉVSORA

Ügyvezető igazgató:		okl. építésmérnök, településrendezési vezető tervező, Ybl-díjas építész Lenzsér és Társa Építészeti és Mérnöki KFT. tervezői jogosultság és névjegyzéki szám: É/1, TT/1É 01-1440
	Lenzsér Péter DLA	
Örökségvédelem:		művészettörténész H-Y Építéstörténeti és Műemléki Kft.
	Bor Ferenc	
		művészettörténész H-Y Építéstörténeti és Műemléki Kft.
	Tóth Tímea	
Régészet:		régész, régészeti szakértő nyilvántartási szám: 15-022
	Dr. K. Németh András PhD	
Koordináció:		okl. táj- és kertépítész mérnök, településrendezési vezető tervező, környezetrendezési szakmérnök IMMO-CENTER Tervező és Szolgáltató BT. tervezői jogosultság és névjegyzéki szám: TT/1T, TK 01-5049
	Nádai Brigitta	
		okl. építésmérnök Czirják Szabó Építészeti és Mérnöki Kft. tervezői jogosultság és névjegyzéki szám: É/1 16-0216
	Szabó Árpád DLA	

TARTALOMJEGYZÉK:

A) ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY - BEVEZETŐ.....	5
B) ÉPÍTÉSZETI-MŰEMLÉKI TERVFEJEZET	6
1) VIZSGÁLAT: SZÖVEG, TÉRKÉPI ÁBRÁZOLÁS, FOTÓK AZONOSÍTÁSRA ALKALMAS ADATOKKAL ÉS FORMÁBAN:	7
a) Történeti leírás	7
b) Természet, táj, tájhasználati, településhálózati és településszerkezeti összefüggések, tájtörténet 21	
c) Településkép és utcaképek	26
d) Településszerkezet és területhasználat	42
e) Településkarakter: telekszerkezet és telekhasználat, beépítési mód és épületípusok	44
f) Védetség: régészeti és műemléki egyedi és területi, világörökségi	45
g) Az örökségi értékek elemzése	48
h) Területhasználat és területi állapot a kulturális örökség összefüggésrendszerében.....	49
2) VÁLTOZTATÁSI SZÁNDÉKOK: A TÉR- ÉS IDŐBELI FOLYAMATOK SZÖVEGES ÉS ÖSSZEHASONLÍTÓ TÉRKÉPI VAGY GRAFIKUS MEGJELENÍTÉSE:.....	49
a) Településhálózati és tájhasználati változás	49
b) Településszerkezeti, területhasználati és beépítettségi változás	50
c) Infrastrukturális változás	50
d) Népeség, életmód, társadalom, kultúra változása	50
e) Műemléki értékek felmérése esetén a középtávon tervezett, a települési értéktárban szerepeltetett létesítmények megjelenését érintő beavatkozások megnevezése és rövid ismertetése. 50	
3) Hatáselemzés szöveges és ábrázolt formában a különböző hatásterületek kijelölésével:	50
a) Történeti településszerkezetet érintő következmények	50
b) Természeti, táji hatások	51
c) A településkép feltárulásának változásai	51
d) Régészeti emlékek, műemléki értékek feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának vagy pusztulásának lehetőségei	51
e) Történeti térbeli rendszerek alakulása	51
f) Műemléki jelentőségű területek, műemléki környezetek, műemlékek eszmei, használati és esztétikai jelentőségének alakulása a tájban, településszerkezetben, épített környezetben, a település életében.....	51
g) Műemlékek megújulásának és fenntarthatóságának gazdasági esélyei.....	52
h) Településkarakter változásának hatásai.....	52
i) Környezeti terhelések és az épített örökség műszaki állapotának összefüggései	52
j) Folyamatok iránya, visszafordíthatósága.....	52
k) Kárenyhítés lehetősége, költsége, illetve ellentételezésének lehetőségei.....	52
l) A műemléki értékek tekintetében SWOT-analízis (kockázatelemzés)	53
4) Közérthető, egyértelmű elbírálásra alkalmas összefoglaló	54
5) Nyilatkozat: az örökségvédelmi hatástanulmány készítőjének nyilatkozata arról, hogy a tervezett megoldás megfelel az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak	54
C) RÉGÉSZETI SZAKTERÜLETI MUNKARÉSZ	55
0) BEVEZETÉS	55
1) VIZSGÁLAT	58

a)	Történeti leírás, régészeti örökség felmérése	58
aa)	terepbejárás eredményei	62
b)	Természet, táj, tájhasználat – településhálózat és településszerkezeti összefüggések, tájtörténet 64	
c)	Településkép és utcaképek	65
d)	Településszerkezet és területhasználat	65
e)	Településkarakter: telekszerkezet és telekhasználat, beépítési mód és épülettípusok	65
f)	Védettségek	65
g)	Örökségi értékek elemzése	65
h)	Területhasználat és terület állapot a régészeti örökség összefüggésrendszerében	66
2)	VÁLTOZTATÁSI SZÁNDÉKOK	67
a)	Településhálózati és tájhasználati változás	67
b)	Településszerkezeti, területhasználati és beépítettségi változás	67
c)	Infrastrukturális változás	67
d)	Népesség, életmód, társadalom, kultúra változása	67
3)	HATÁSELEMZÉS	67
a)	Történeti településszerkezetet érintő következmények	67
b)	Természeti, táji hatások	67
c)	A településkép feltárulásának változásai	67
d)	Régészeti emlékek feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának vagy pusztulásának lehetőségei	67
e)	Történeti térbeli rendszerek alakulása	69
f)	Műemléki jelentőségű területek, műemléki környezetek, műemlékek eszmei, használati és esztétikai jelentőségének alakulása a tájban, településszerkezetben, épített környezetben, a település életében	69
g)	Műemlékek megújulásának és fenntarthatóságának gazdasági esélyei	69
h)	Településkarakter változásának hatásai	69
i)	Környezeti terhelések és az épített örökség műszaki állapotának összefüggései	69
j)	Folyamatok iránya, visszafordíthatósága	70
k)	Kárenyhítés lehetősége, költsége, illetve ellentételezésének lehetőségei	70
4)	ÖSSZEFOGLALÁS	71
5)	NYILATKOZAT	72
D)	RÉGÉSZETI LELŐHELYEK PAKS VÁROS KÖZIGAZGATÁSI TERÜLETÉN	73

A) ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY - BEVEZETŐ

Paks Örökségvédelmi hatástanulmánya jelen dokumentációt megelőzően 2005 készült.

Jelen dokumentáció a 39/2015. (III. 11.) Korm. Rendelet 12. mellékletében (Az örökségvédelmi hatástanulmány és az értékvédelmi terv részletes tartalma) meghatározott tartalom szerint tartalmazza az örökségvédelmi hatástanulmány szükséges munkarészeit. A hatástanulmányhoz kötődő helyszíni vizsgálatok 2015. október végéig tartottak, így a dokumentáció jellemezően az akkori állapot rögzítését tartalmazza.

MELLÉKLETEK JEGYZÉKE – ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY:

A hatástanulmány terjedelme miatt 2 kötetben dokumentált.

1. kötet: Örökségvédelmi hatástanulmány és Régészeti lelőhelyek listája
2. kötet: Melléklet 1 (külön kötetben) - Települési értékleltár

A papír alapú dokumentáció az egyes tervlapokat A/4 vagy A/3-as lapméretűre kicsinyített változataikban tartalmazza. A CD dokumentáció változatban ezek a tervlapok a fenti méretaránynak megfelelő felbontással, szabadon nagyítható digitális PDF formátumban szerepelnek és így méretarányhelyesen nyomtathatóak ki.

B) ÉPÍTÉSZETI-MŰEMLÉKI TERVFEJEZET

Jelen munkarész a 39/2015. (III. 11.) kormány rendelet (a régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról) örökségvédelmi hatástanulmányról szóló 12. melléklete szerinti tartalommal készült, 2014. évi CVI. törvény (a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény és az azzal összefüggő törvények módosításáról) alapelvei mentén Paks város településrendezési terveinek felülvizsgálatához.

Paks város érvényben lévő településrendezési eszközei:

- Paks városfejlesztési koncepciója – jóváhagyva 55/2010. (V. 26.) sz.
- Paks város Településszerkezeti Terve – jóváhagyva a 3/2003. (II. 12) számú kt. határozattal, módosítva a 10/2008. (II. 13), 85/2008. (IX. 16.), 121/2009. (XII. 16.), 79/2011. (XI. 23.), 165/2013. (XII. 21.) sz. kt. határozatokkal
- Paks Város Helyi Építési Szabályzata – jóváhagyva a 24/2003. (XII. 31.) sz. kt. rendelettel, módosítva 25/2004. (X. 18.), 17/2006. (VIII. 14.), 1/2008 (II. 18.), 20/2008. (IX. 16.), 12/2010. (IV. 23.), 31/2013. (XI. 1.), 39/2013. (XII. 21.), 11/2014. (V. 24.) sz. kt. határozatokkal
- Paks Város Külterületi Szabályozási Tervét és Belterületi Szabályozási Terve – jóváhagyva a 24/2003. (XII. 31.) sz. kt. rendelettel, módosítva 23/2011. (XI. 25.), 39/2013. (XII. 21.) sz. kt. határozatokkal

1) VIZSGÁLAT: SZÖVEG, TÉRKÉPI ÁBRÁZOLÁS, FOTÓK AZONOSÍTÁSRA ALKALMAS ADATOKKAL ÉS FORMÁBAN:

a) Történeti leírás

Őskor és középkor

Paks kedvező földrajzi adottságainak köszönhetően – Duna menti, síkvidéki folyóparti elhelyezkedés, amelyhez löszdomboság csatlakozik – az őskortól kezdve lakott terület.

Paksot és környékét már a csiszolt kőkorszaktól kezdve lakja az ember. A legkorábbi régészeti leletek a Sánchegyről kerültek elő. Csiszolt kőkorszaki ember nyomait találták meg a Vörösmalom-pusztával határos részen, a Gyapa-pusztától keletre fekvő völgy keleti oldalán, a Sánchegyen, a Wayer-völgyben és a Paks déli határán húzódó Püspök-halmon. A neolitikumban, a Kr.e. 5. évezredben Paks környékén a lengyeli kultúra késő rézkori népessége volt jelen.¹

Bronzkorból származó bronzöntő műhelyek nyomait találták meg Dunakömlődön és Bölcse környékén. Az első, kezdetleges bronzkori védőművek a Sánchegyen épültek, amelynek neve éppen ebből az őskori, Duna menti földvárrendszerből eredeztethető. A bronzkori őslakosságot a kelta eraviscusok váltották, akik már élénk kereskedelmet folytattak a Balkán-félsziget lakosságával.

A rómaiak az I. század közepétől, több hullámban hódították meg Pannónia provinciát. Az I. évszázad végére-II. század elejére építették ki a ripát a tartomány határát alkotó Duna mentén. A római határvédelmi rendszer egyik tagja volt a Lussonium, a dunakömlödi Bottyán-sáncon felépített castrum. A római uralom időszakában Paks az egyik legjelentősebb katonai, közigazgatási és polgári települése volt. A IV. században 220 méter hosszú erőd épült a Sánchegyen, amelyet a század végén lebontottak, és a déli kapujának belső oldalán a barbár hordák támadásai ellen kőörtornyot építettek, amelyet feltehetőleg az V. század elejéig, a hunok betöréséig használtak. A Kr. u. 433-tól 455-ig tartó hun uralmat a Dunántúlon a longobard királyság váltotta fel. A longobardok uralmát az 568-ban a keletről érkező avarok szüntették meg, akiknek több évszázados jelenlétével lehet számolni egészen Árpád magyarjainak honfoglalásáig, illetve az államalapítás koráig. A honfoglaló magyarság már nem a dombtetőre, hanem a jó átkelőhelyekkel rendelkező síkvidéki folyópartra települt. Az államalapítás korát követően Paks környékének legkorábbi írásos említése Madocsa nevéhez kötődik: 1019-ben a zalavári apátság, 1036-ban a bakonybéli apátság kapott a madoccai révénél halászlai jogot.

Az Árpád-kori település helyéről, nagyságáról nincsenek pontos adatok, annyi tudható róla, hogy a környék települési rendje lényegesen eltért a maitól. A környék telepei közül a legjelentősebb Paks mellett megvont határok között helyezkedett el Kormód, Hada, Magyar, Faluhely, Akalacs és Gyapa falu is. A téli szállásokat a löszdombok aljában alakították ki, a szántók a löszhátakon helyezkedtek el, az állattartás céljaira pedig a sík homoki legelők és a vadvezes rétek szolgáltak.

Dunakömlőd első, írásos említése a XIII. századból származik.² Eszerint IV. Béla 1266. szeptember 8-án, Dunakömlődön tartott ítéletet.³ A 15. században mezőváros volt, a mohácsi csata előtt még mint dunai átkelőhelyet említik.⁴

A korai középkorban Paks és környéke a királynak adózó koronabirtok volt, és a vármegye katonai védelmével, valamint közigazgatásában való részvétellel megbízott királyi tisztségviselők, a várjobbágyok javadalmazásaként szolgáló birtok volt. Paks nevét valószínűleg egy Bakos vagy Pakos nevű várjobbágyról kaphatta. Paks neve 1333-ban jelenik meg írott forrásokban, s szinte ezzel egy időben említik Rátold nembeli Olivér királynéi udvarbíró, majd tárnokmestert. Az ő utódai már következetesen használták a Paksy családnevet.

A település fejlődésének fontos periódusa volt a Paksy család 1354-től kezdődő birtoklása. Paks a XV. század elejére már mezőváros és vásáros hely volt. A város ekkori képéről később írt feljegyzésekből alkothatunk fogalmat. Ezek szerint a város központjában a Paksyok erődtített kastélya állt, közelében a templom és a koldulórendi ferencesek kolostora. A piacot a dunai rév mellett tartották, amelynek terét házak vették körül. A várost körbeölelő palánkfalon kívül is álltak lakóházak és templom. A Paksy család időszakában felívelő fejlődésnek a török megszállás vetett véget.⁵

¹ Dr. Németh Imre-Somogyi György-Koch József: Paks nagyközség monográfiája, Paks, [1975], 199.

² Az a közkeletű állítás, mely szerint Dunakömlőd első írásos említését 1145-re teszi, tévesnek látszik. A Szent Miklósról elnevezett valamikori madoccai bencés apátság 1145-ös alapítólevele valóban Kemled községet, mint a Zenthe Mágocs nemzetségbeli Joachim birtokát, azonban az alapítólevél későbbi, XIII-XIV. századi hamisítvány.

³ „apud villam Kumleud iuxta Danubium...” – Fejér György: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, vol. IV., Buda, 1829, 326.

⁴ Kollega Tarsoly István: II. József német telepesei 1784–1787. Doktori disszertáció, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola Gazdaságtörténeti Műhely, 2011, 104.

⁵ Kernné Magda Irén: Paks, Budapest, 2013, 17.

A török hódoltság időszaka

A Mohácsról induló török seregek felégették a Duna menti településeket, így Paksot is. A lakosság a dunai szigetekre menekült, ahol fából eszkábált kunyhókban húzta meg magát, a Paksy család 1530-ban Sziget várába költözött, 1537-ben a ferencesek is elhagyták rendházukat. Az elmenekült magyar lakosság helyére délszláv lakosság és török kereskedők költöztek. Szulejmán szultán palánkvárat építtetett a XV. századi ferences templom és kolostor köré.⁶ 1557-ben 105 házra vetnek ki adót a törökök, de 1590-ben a defterekben már 272 ház szerepel. 1591-ben báró Wratislaw lengyel követ útinaplójában szép mezővárosként írja le Paksot, amelynek egy jelentékeny karavánszerája és két keresztény temploma van. A templomok egyike a mezővároson kívül, a hegyen, a nagyobbik pedig a mezővárosban van.⁷

A XVII. századi Paksról Evlia Cselebi török utazó 1660-1664 közötti utazásának leírásából, és Henrik Ottendorf osztrák hadimérnök 1662-es budai útja közben rajzolt térképvázlatai egymást kiegészítő, értékes adatokkal szolgálnak. (1. kép) Ottendorf arról tesz említést, hogy a fogadó – amelyet azonnal észrevesz az utazó – a palánkváron kívül helyezkedik el, akárcsak a polgárváros. A mezővárost inkább falusias jellegűnek írja le, amelyet néhány keresztény és többségében rác család lakik.

1. kép - Henrik Ottendorf térképvázlata Paksról, 1663:
a., Duna b., palánk c., vendégfogadó., d., város e., völgy f., szilárd, homokos talaj a Duna mellett
Közl: Kernné Magda Irén – Bence Barnabás – Kövi Gergő: Képeskönyv – A régi Paks, Paks, 2013, 12. p.

Cselebi leírása sokkal részletesebb. Az utazó azt írja a városról, hogy a mohamedán időszámítás szerint 936-ban (azaz 1529-ben) a szultán újjáépíttette. A nagy szultán tiszteletére a palánkvár területén álló kolostort dzsámivá alakították, és a palánkon belül kaptak helyet a helyőrség deszkatejű házai, valamint a hadiszertár és ágyúműhely. Az árokkal körbevett vár kapujában egy lonsza kösk áll. A külvárosról – azaz a palánkváron kívül eső városról azt írja, hogy egyszerű palánk veszi körül, s két kapuja van. Egy dzsámin kívül mintegy 200, deszkazsindelyes, nyomorult kunyhó alkotja. A fogadóról ő is megemlékezik, és felsorol még a fogadó környékén öt boltot is, valamint egy egészséges vizű kutat. Cselebi megemlíti még a város mögötti nagy szőlőterületeket is, valamint a város nyugati részén a temetőt, amelynek Dunára néző sétányánál Árkods Baba búcsújárárhelye van. Buzás Gergely véleménye szerint az egykori ferences kolostorépület épen maradhatott, és a törökök e köré építhették a várat, majd a török kiűzése után mindkettőt lebonthatták. A kolostor és a vár lokalizációja bizonytalan, de Buzás Gergely szerint valahol a Kálvária domb délkeleti lejtőjén, vagyis a későbbi Daróczy és Kornis kúriák, a mai iskola területén, vagy egy kicsit följebb lehetett.⁸

⁶ Dr. Németh Imre véleménye szerint a palánkvárat már igen korán, 1529-ben felépítették. Dr., 203. Ezzel szemben Kernné Magda Irén 1565-1568 közé teszi a vár felépültét, mivel 1569-ig egyetlen zsoldjegyzékben sem szerepel, még az 1565. évi pénztárnaplóban sem szerepel. Kernné 2013, 20.

⁷ Dr. Szilágyi Mihály: Társadalmi és gazdasági viszonyok a Duna mentén a török hódoltság korában. In: K. Balogh János szerk: Tanulmányok Tolna megye történetéből VIII., Tolna Megyei Tanács Levéltára, Szekszárd 1978, 22-23.

⁸ Buzás Gergely: A paksi ferences kolostor kérdése. In: Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon. Szerk. Haris Andrea. Budapest, 1994, 269–278.

Paks és Dunakömlőd újratelepülése

Paks 1686-ig állt török uralom alatt. A törökök kivonulása a város teljes pusztulásával járt. Az Oszmán Birodalom elleni küzdelem azonban csak az 1699-es karlócai béke zárta le, egészen addig Baranya és Tolna megye déli részén folyamatosak voltak a török átcsapások, ami megnehezítette Paks város újranépesítését. A városba visszatértek a Paksy család leszármazottai⁹, a Daróczy és a Száraz család, akiknek legfontosabb feladata az elnéptelenedett falvak újratelepítése lett. Az első hullámban – 1686 és 1696 között – a korábbi paksi lakosok tértek vissza.¹⁰ A második szakaszban – 1696 és 1710 között – az ország más részéből áttelepülő magyar jobbágyokon kívül megjelentek a német és szlovák telepesek is.¹¹ A harmadik periódusban – 1710-től 1730-ig – német tartományok föld nélküli parasztjait és túlnépesedett magyar vármegyék jobbágysai telepedtek Paksra, föld és adókedvezmények ígéretében.

2. kép - Szliatzky, Josephus: Alsó-Gyapa és Páli puszták, mezőgazdasági és birtoktérkép, 1811 (MNL: S 12 Div. IV. No. 0001)

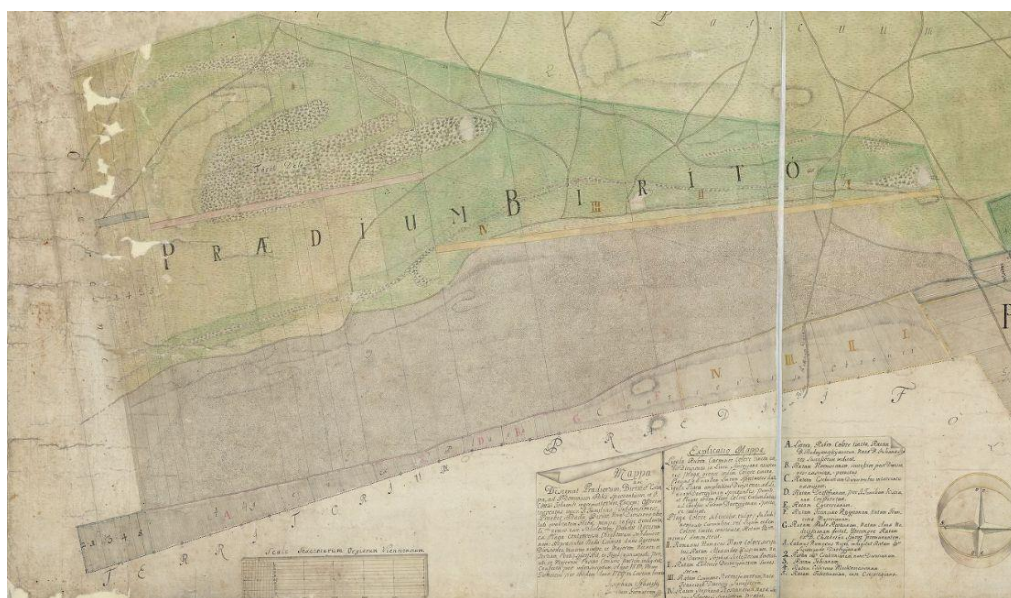
A Daróczyak és a Száraz család földesúri fundusai a Malomhegy lábához települtek, a Tavaszi és a Kossuth Lajos utca közötti halmokra, vagyis nagyjából ugyanoda, ahol a feltételezett középkori és törökkori település lehetett. A túlnépesedett vármegyéből áttelepülő – főként református – jobbágyok a földesúri kúriák körül, a Deák Ferenc utcában, az Anna utcában, a Duna menti utcákban, valamint a Hidegvölgyben telepedtek le. A katolikus német betelepülők a Kossuth Lajos és Rákóczi utca között, a Dózsa György utcától nyugatra, az evangélikusok a Rákóczi utcától délre és nyugatra, a Pipiskében és Páliban építették fel házaikat. A visszatérő őstelepes magyar zsellérek nagy része az Újváros részben kapott házhelyet. Zsidó adóbérlők már a török hódoltság utolsó évtizedeiben is jelen voltak Pakson. A XVIII. század eleji, nagyobb részben kereskedő, kisebb hányadukban kézműves zsidó betelepülők a mai Dózsa György út két

⁹ Paksy János udvari kamarás, majd kincstartó a mohácsi csatamezőn esett el. A család utolsó férfi tagja, Paksy László 1662-ben halt meg fiú utód nélkül. A család vagyonát nővére, Paksy Anna és annak férje, királydaróci Daróczy Zsigmond utódai örökölték. - http://www.paks.hu/varos/paks_tortenete.php

¹⁰ Kerné 2013, 28. – Kerné állításával ellentétben dr. Németh véleménye, amely szerint a város újranépesedésének első hulláma nem az korábbi paksi lakosokból tevődött össze, hanem a Duna-Tisza közéből érkező új telepesekből. – Dr. Németh, 204.

¹¹ Kerné 2013, 28. – Dr. Németh tanulmánya szerint 1729 előtt Paks mindössze néhány szegényes viskóból állt, lakossága színmagyar volt.

oldalán építették fel házaikat, utcafrontra nyíló üzleteikkel, műhelyeikkel. A betelepülésekkel a mezőgazdasági termelésre alkalmas külterületek nagysága is növekedett, és ezzel párhuzamosan a város délnyugat felé terjeszkedett. A belváros kis terekkel és utcákkal behálózott halmazos településsé formálódott. Paks rohamos fejlődéséhez, a céhes szerveződés kialakulásához nagyban hozzájárult, hogy 1730-ban újra mezővárosi rangot, majd 1738-ban évi négy vásár tartására vonatkozó jogot kapott. 1740 táján érkeztek az első kereskedők és iparosok, akiknek házai megint csak a belső mag sűrűségét növelték. Ezzel párhuzamosan a halászat és a hajózás erősödésével benépesült a Duna part, kialakultak a folyóra merőleges utcák. Megkezdődött a délnyugati irányban elhelyezkedő külterületek benépesülése is. Az új utcák excentrikusan helyezkedtek el a belső mag körül, a külterület növekedésével a külterületek déli és nyugati részei egyre távolabb kerültek a város belső magjától, ami szükségessé teszi a majorok létesítését. Gyapa és Birítő pusztá lett, 17 állattartó család lakhelyéül szolgálva.

3-4. kép - Szliatzky, Josephus: Birítő és Csampa puszták, mezőgazdasági és birtoktérkép, 1811

5. kép - Szliatzky, Josephus: Birtó és Csámpa puszták, mezőgazdasági és birtoktérkép, 1811

Az első német bíró megválasztásával a város az 1750-es évektől kezdve öltött német jelleget, a városházát a német telepen, a mai Keskeny utcában építették fel. A XVIII. század utolsó harmadában kialakultak a nem majorsági puszták: Akalacs, Csámpa, Biskó, Faluhely és Magyar. (2., 3-5.kép) Az 1763 és 1787 között keletkezett I. katonai felmérés térképén már jól látszik Paks mai településszerkezetének magja. (6. kép)

6. kép - I. katonai felmérés, 1763 és 1787 között

Paks belterületén a II. József-féle 1786-87-es népszámlálás alkalmával 914 házat írtak össze.¹² A Vas Megye Levéltárában őrzött, 1790-ben hitelesített térképen jól látszik, hogy már kialakultak a zárt utcasorok, beépültek a foghíjtelkek, megrövidültek és elkeskenyedtek a házakhoz tartozó kertek.¹³ (7-8. kép)

¹² Dr. Németh, 206.

¹³ Vas Megyei Levéltár, Térképtár: XV.T50.

7. kép - Paks térképe, 1790
Vas Megyei Levéltár, Térképtár: XV.T50.

A város az Öreghegy lábánál kezdődött, északi végpontjában a Szent Rókus és Szent Sebestyén kápolna állt. Mind a Malom-hegy, mind az Öreghegy beépítetlen volt. A főút – a mai Deák Ferenc utca és Dózsa György út – mindkét oldala be volt építve egészen a mai Villany utca magasságáig. Kialakultak a főútra merőlegesen a Dunára futó utcák, és a hegyekre felkapaszkodó utcák indításai: a Petőfi utca, a Kossuth Lajos utca, jól látszik a szétnyílás a Szentháromság térnél, a Templom tér. Házak állnak az Öreghegy utcán. A beépítés délnyugati határa a mai Kápolna utca volt. Ha összevetjük ezt a térképet a pár évtizeddel korábban keletkezett I. katonai felméréssel, akkor jól látjuk, hogy a településmag besűrűsödött, a telkek osztásával új utcák alakultak ki. Az I. katonai felmérésen az Újváros területe még nincs felparcellázva, az 1790-es térképen a főút folytatásában, délen már az újvárosi házak kis csoportja áll, ekkor még csak egy sor telken.

Dunakömlőd a török hódoltság ideje alatt teljesen elnéptelenedett. Történetében a XVIII. század utolsó harmadáig mindössze egyetlen eseményt emelhetünk ki, amely a Rákóczi szabadságharchoz és a Lussoniumhoz kapcsolódik. A fejedelem 1704-ben Bottyán Jánost bízta meg a dunántúli hadjárat vezetésével, a Dunántúl megszerzéséhez stratégiai szempontból szükséges dunai átkelőül szolgáló hajóhíd helyéül Dunakömlőd-Imssói folyószakaszt jelölte ki. A hajóhíd védelméhez sáncrendszert kellett kiépíteni, amely egy háromrészes erődítményrendszert alkotott. Az Alföld felőli hídfőt földsánccal erősítve az imssói oldalon, a vízpartra építették. A dunántúli oldalon két erődítés épült, egyik a folyóparton, a másik pedig a Lussonium romjain. A Bottyán-sánc nevű földvár 1705 nyarán készen állt, azonban az 1705. június 9-i támadást a császári csapatok visszaverték, június 23-án Bottyán generális feladta a várat, amelyben aztán a császáriak rendezkedtek be. Bottyán Jánosnak és seregeinek 1705 november 4-én sikerült bevenniük Földvárat, majd röviddel ezután visszafoglalták a Bottyán-sáncot. 1706 februárjában, Vak Bottyán és seregei távollétében a várat őrzők feladták az erődöt a császári csapatok túlereje miatt. A császári csapatok a várat felégették, az ott menedéket kereső paksiakat legyilkolták.

Dunakömlőd újratelepítése csak a török kiűzése után egy évszázaddal, 1784-85-től kezdődött meg, német telepésekkel. Tolna megye újratelepítése német beköltözőkkel egyébként már a XVIII. század elején megkezdődött, Dunakömlődöt azonban a földváriak bérelték. A földvári apátság eltörlésével a prediumot Mária Terézia 1775-ben a nagyszombati főiskolának adományozta, így lett Dunakömlőd hűbérura a Katolikus Tanulmányi Alap.¹⁴ Az újratelepítést megelőző állapotról a legrészletesebb térképet Kneidinger Andás kamarai mérnök készítette 1770-ben, a Geographische Karte des Königreich Hungarn című, 25 térképből álló sorozatának részeként. A térkép Dunakömlődöt, mint falut nem jelöli, csak néhány házat és egy patakmalmot. A falvak határát még ekkor is a szomszédos községek lakói bérelték a Magyar Királyi Kamarától.

¹⁴ Schilling Roger: Dunakömlőd és Németkér telepítés-, népesség-, és nyelvtörténete, Budapest, 1932, 57. p.

8. kép - Paks térképe, 1790
Vas Megyei Levéltár, Térképtár: XV.T50.

Közvetlenül a II. József-kori német telepes akció előtti években Dunakömlődön tizenkét család telepedett le és bérelt földet. Az 1776-ban végzett földvári canonica visitatio Kömlődön 25 római katolikus családot írt össze, akik bérelték a kömlödi földet, állatok tartásához szükséges kukoricát és saját fogyasztásra gabonát termesztettek, valamint legeltettek.

Dunakömlöd betelepítése 1778-ban, hét évvel a telepítési akció megkezdése előtt merült fel, ez derül ki a telepítési terven található 1778-as évszámból. **(9-10. kép)**¹⁵ A terv rendkívül részletes. Pontosan jelzi a tereket, utcákat, a község háza, a templom, a temető, az iskola és plébánia épületének kihagyott helyét (a 103. és 104. ház között, feltünteteti a Duna partján akkor még meglévő hajóállomást is. A szántóföldeket a házsámozásnak megfelelően sorszámozták és jelölték a plébánia, a község, valamint a tanító földjét is. Ekkor alakították ki a falu későbbi, évszázados telkes elosztását, amelynek eredményeképp 145 féltelket tudtak kijelölni, valamint a falu közös legelőjét és helyét is véglegesítették.

Az 1778. évi telepítési terv elkészítése után a telepítés lebonyolításának előkészületei 1784 augusztusában kezdődtek. A német bevándorlók közül 14 iparoscsaládot költöztettek be, akiknek az volt a feladatuk, hogy a házépítés iparos munkáit elvégezzék.¹⁶ A terv alapján kimérték a telkek helyét, felmérték a szántót, kijelölték a legelőt és a kaszálót. A földterület adottságai, mérete, minősége miatt a szántónak kijelölt területet 145 féltelkekre osztották fel. A plébániának és a községnek (a községi kocsmá és a mézsárszék céljára) egy-egy egész telket, a tanítónak egy felet jelöltek ki a 145 féltelke terhére. Dunakömlöd első telepescsaládjai 1785 folyamán érkeztek meg. A legtöbb család Trierből, Mainzból, Lotaringiából, Luxemburgból, Nassauból, Baden-Badenből és Pfalzból érkezett.¹⁷

Összesen 154 házat építettek fel – maguk a telepesek – előírt, egységes terv alapján. Kijelölték a templom, a plébánia és az iskola helyét, de azokat csak később építették fel.¹⁸ A háztelek mérete 100 öl hosszú, 7 öl és 3 láb széles volt, a ház szélessége 3 öl és 3 láb. A házak falait tömítéssel, bunkózással vagy úgynevezett fecskerakás módjára, szalmatörekes agyagból készítették. A telepesházak két szobából, konyhából, kamrából és istállóból álltak. A bejárat az udvarból a konyhába nyílt, ennek két oldalán helyezkedtek el a szobák: az utca felé a parádés szoba (Extrastube), a másik oldalon a lakószoba az udvarra néző két ablakkal. Ebből nyílt a kamra, amelyhez az istálló csatlakozott. A házak oromfala deszkából készült, a tetőfedés nádból. A ház mögött a kert helyezkedett el, amelyet általában szőlővel telepítettek be.¹⁹

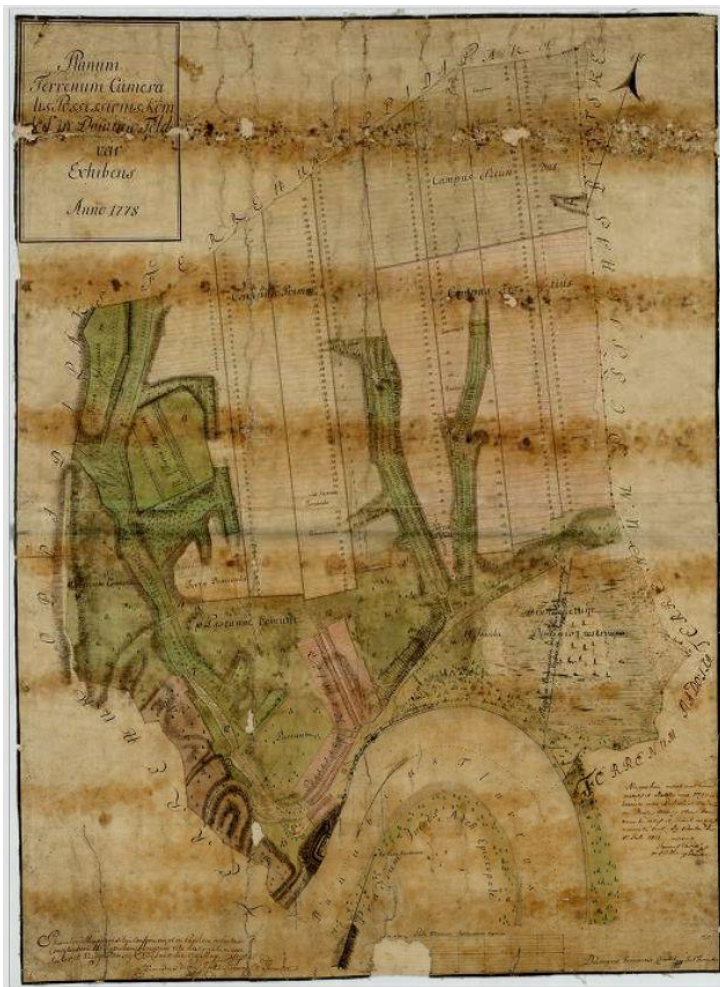
¹⁵ MNL: S 12 Div IV No 0030: Quitsh, Franciscus - Jur. Geometra, Planum Terrenum Cameralis Possessionis Kömlöd in Dominio Földvár Exhibens, 1778

¹⁶ Kollega Tarsoly, 2011, 113.

¹⁷ Kollega Tarsoly, 2011, 129.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Schilling, 1932, 68. p.

9-10. kép - Quitsh, Franciscus - Jur. Geometra: Kömlőd telepítési terve, 1778
MNL: S 12 Div. IV. No. 0030

11. kép - Wizer, Joannis Nepomuc - Ord. Geometra: Kömlőd úrbéri-telepítési térképe, 1786
MNL: S 12 Div. IV. No. 0006:2

Az 1786-ban keletkezett térképen már jól látszik, hogy a falu az úrbéri telepítési tervnek megfelelően az Imsósi Duna-ág mentén épült fel, magja a mai Béke út alsó, Hegy utcáig tartó szakasza és a Hegy utca volt. Ekkor már 154 lakott, szalagtelkes házat jelöl a térkép. Jól látszik továbbá a malom is, a mai Ambrózy-malom helyén.²⁰ (11-12. kép)

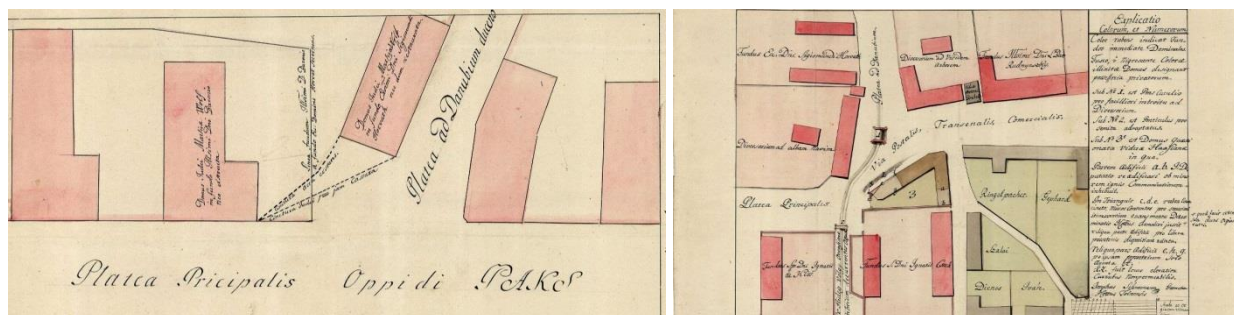
Paks a 19. században

Paks az 1800-as évek elején Tolna megye egyik legjelentősebb mezővárosa volt. A megye ekkor két járásra oszlott, amelynek nagyobbik, keleti fele, 23 településsel a dunaföldvári járashoz tartozott, paksi székhellyel.²¹ A közigazgatási pozíció megerősödése mellett a kereskedelem felvirágzása jellemezte a XIX. századi Paksot. Ennek hatására kiépült a főútvonal zsidó negyede, megnövekedett a zsidó lakosság száma. A zsidó negyedről térkép is készült 1807-ben, amelyen azt látjuk, hogy a zsidó kereskedők háza a mai Dózsa György úton álltak, a térkép a tulajdonosok nevét is feltünteti.²² (13. kép) Az egy évvel később készült, Paks főterének – a mai Szent István tér – környékét ábrázoló térképen azt láthatjuk, hogy a főter közelében, illetve a posta-, ország- és kereskedelmi út (a mai Dózsa György út) és a főút (mai Deák Ferenc utca) mentén nemesi fundusok, illetve két fogadó – az Erzsébet Nagyszálló helyén álló Fogadó a Zöld Fához, valamint a Fogadó a Fehér Hajóhoz állt. A térképen már szerepel Cseh Ignác kúriája (a mai Városi Múzeum) és a Szeniczey-kúria épülete. A Hidegvölgy felől az utcán vízvezető árok húzódott a Dunához, rajta a fogadók megközelítését megkönnyítő kis gyalogátkelő híd.²³ (14. kép)

A reformkor a paksi közélet élénkülésére is nagy hatással volt. 1841-ben alakult meg a városban a kaszinó, amely a közélet új típusú színhelyévé vált szerte az országban. A paksi városi kaszinónak a Nagyvendéglő (a mai Erzsébet Nagy Szálló) adott helyet. Az 1806 és 1869 között felvett II. katonai felmérésen jól látható, milyen gyors ütemben terjeszkedett Paks. A Petőfi Sándor utca folytatásában már egészen a Hidegvölgyig kúsznak fel a házak a löszhátra, kiépül a Fehérvári út, az Újvárosban már három sor ház áll, két utcát alkotva. A legnagyobb ütemben nyugat felé fejlődik a város, az I. katonai felmérés idején még beépítetlen területek a Fehérvári úttól délre egészen a mai Kinizsi utca – Pál utca vonaláig sűrűn beépülnek. (15-17., 18. kép)

12. kép - Wizer, Joannis Nepomuc - Ord. Geometra: Kömlőd urbéri-telepítési térképe, 1786; MNL: S 12 Div. IV. No. 0006:2

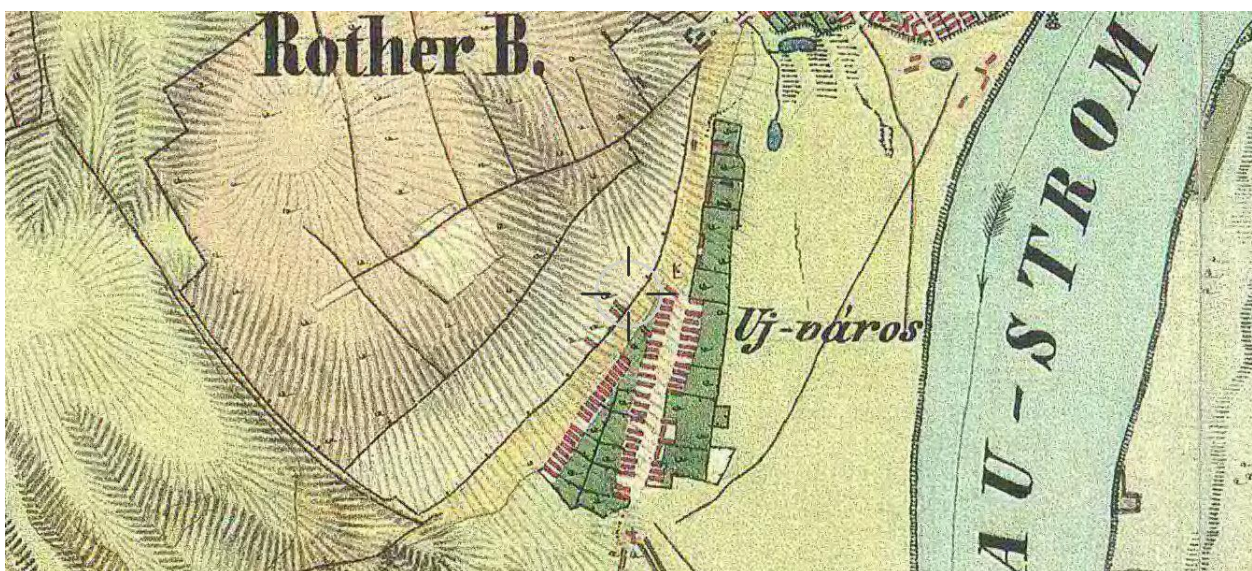
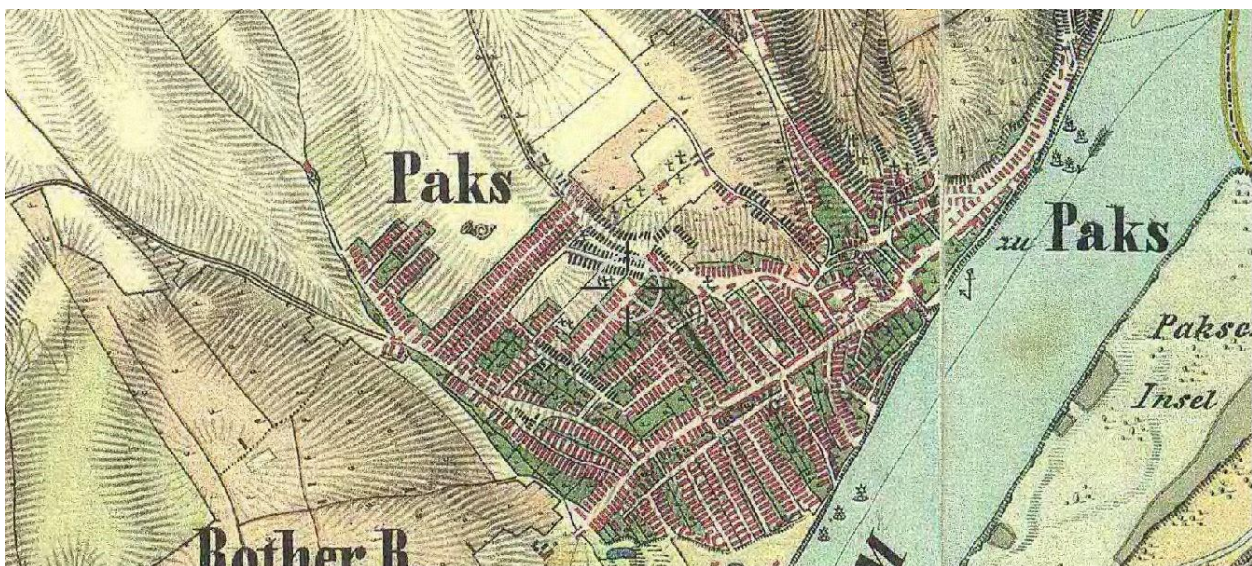
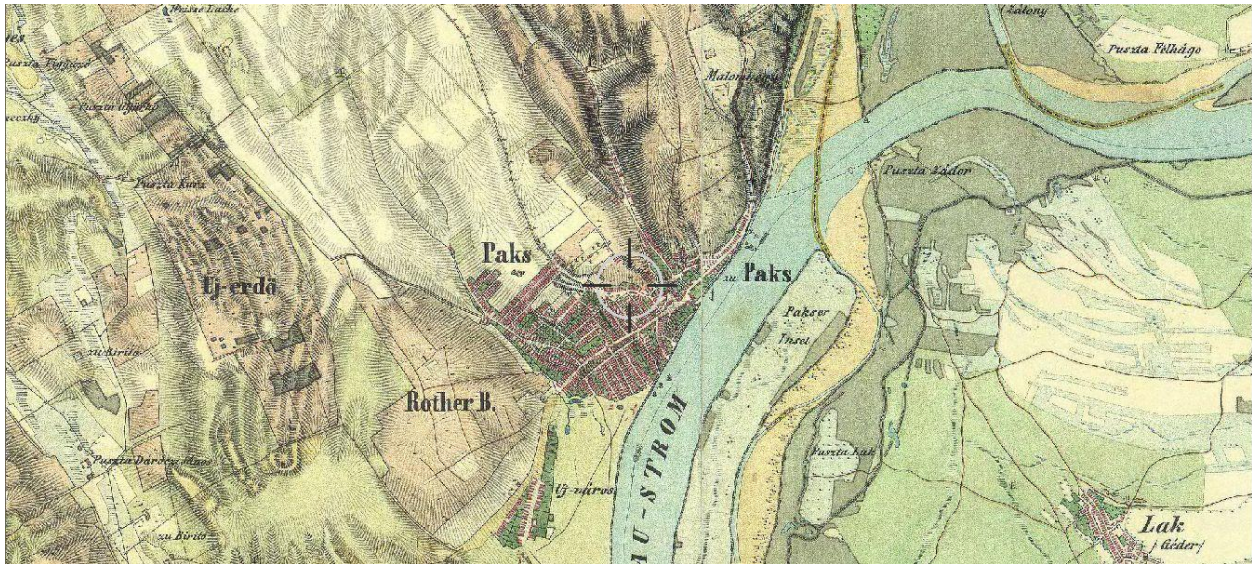
13, 14. kép - Schnemann, Josephus - Comitatus Geometra: Paks zsidónegyedének helyszínrajzi térképe, 1807 és Paks főter környéki részének helyszínrajzi térképe, 1808 (MNL: S 12 Div. XVII. No. 0016 és 0018)

²⁰ Magyar Nemzeti Levéltár, Térképtár, Helytartótanácsi térképek: S 12 Div IV No 0006:2: Kömlőd urbéri-telepítési térképe

²¹ Dr. Németh, 210.

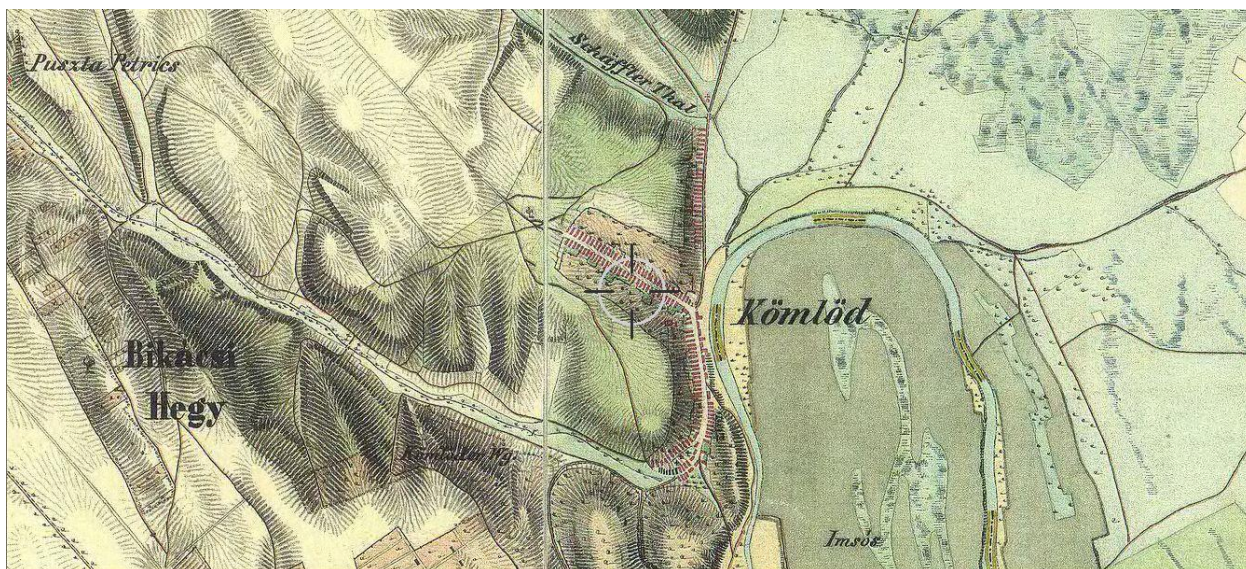
²² Magyar Nemzeti Levéltár: S 12 Div XVII No 0016: Schnemann, Josephus - Comitatus Geometra, Delineatio Idealis quarundam domuum Judaicarum in opp. Paks, 1807

²³ Magyar Nemzeti Levéltár: S 12 Div XVII No 0018: Schnemann, Josephus - Comitatus Geometra, Forum oppidi Paks, cum circum jacentibus aedificiis, 1808

15-16.-17. kép - Paks, II. katonai felmérés, 1806-1869 között

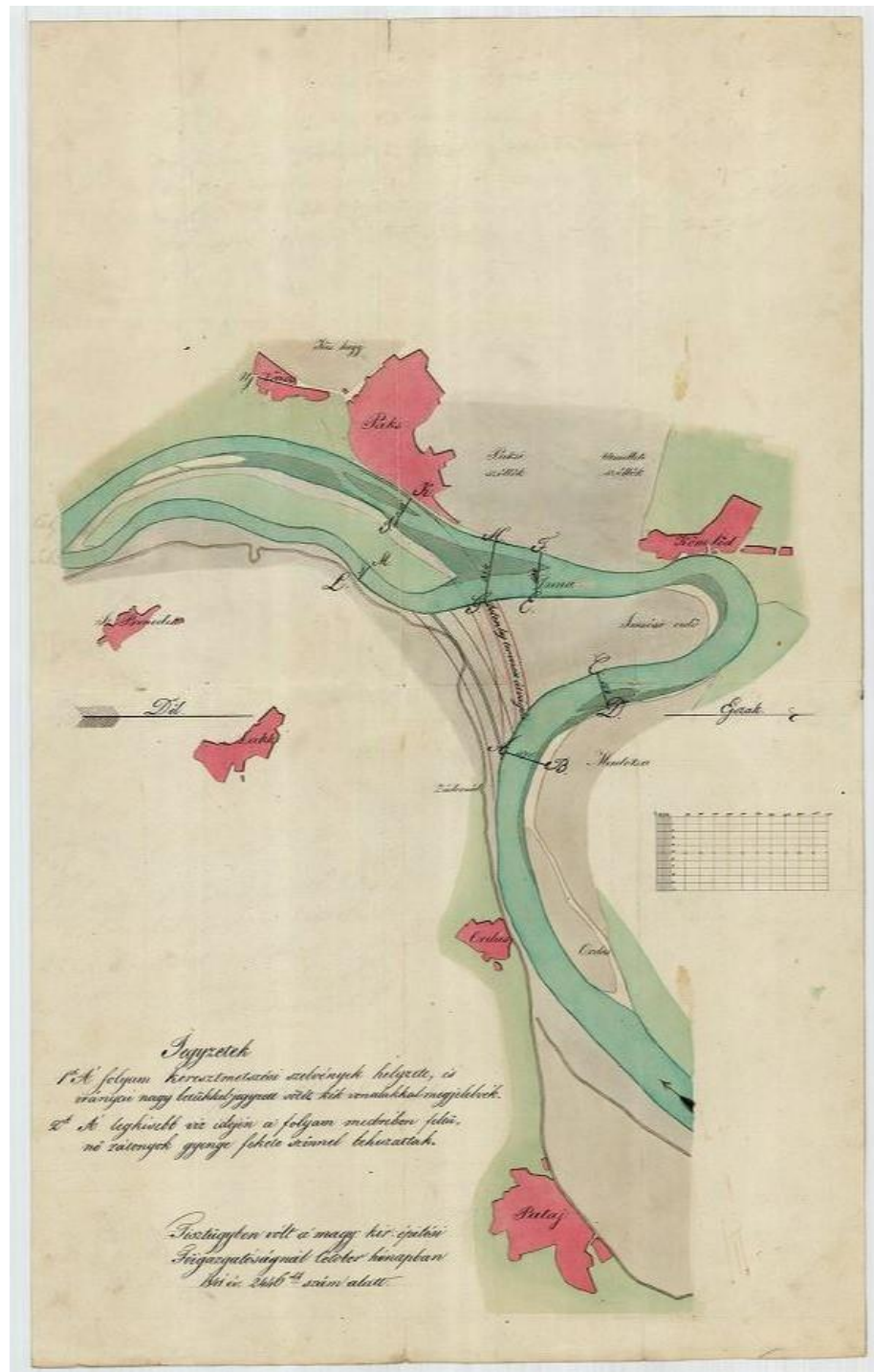
A reformkori modernizáció egyik legfontosabb eredménye a Duna 1840-es évekbeli szabályozásában testesült meg. **(19. kép)** Ez nem csupán az árvíz elleni védekezésben jelentett mérföldkövet, de a vízi közlekedést is megkönnyítette, olcsóbbá, kiszámíthatóbbá és biztonságosabbá tette. Az imsósi Duna-kanyar 1840-es évekbeli szabályozása után a dunai kikötő a város szívébe, a piac mellé épült. A dunai gőzhajózás fellendülésével Paks kereskedelmi-gazdasági pozíciója is megerősödött, a folyamatos szénzállítás stabil háttérrel biztosított az Újvárosban alapított téglá- és cserépvető műhelynek. A XIX. század végén Paksnál négy rév – a Zádori (Imsósi), a Süveges, a Piaci és a Biskói – biztosította az átkelést a Dunán, a város piaci, vásári kereskedelmébe egyre több alföldi városból érkező kereskedő kapcsolódhatott be. A kiegyezés után Pakson is sorra nyíltak a pénzintézetek, amelyek az általuk kínált hitel és befektetési lehetőségekkel szintén hozzájárultak a gazdasági élet kedvező alakulásához. Tovább nőtt az üzletek száma, nőtt az áru kínálat.

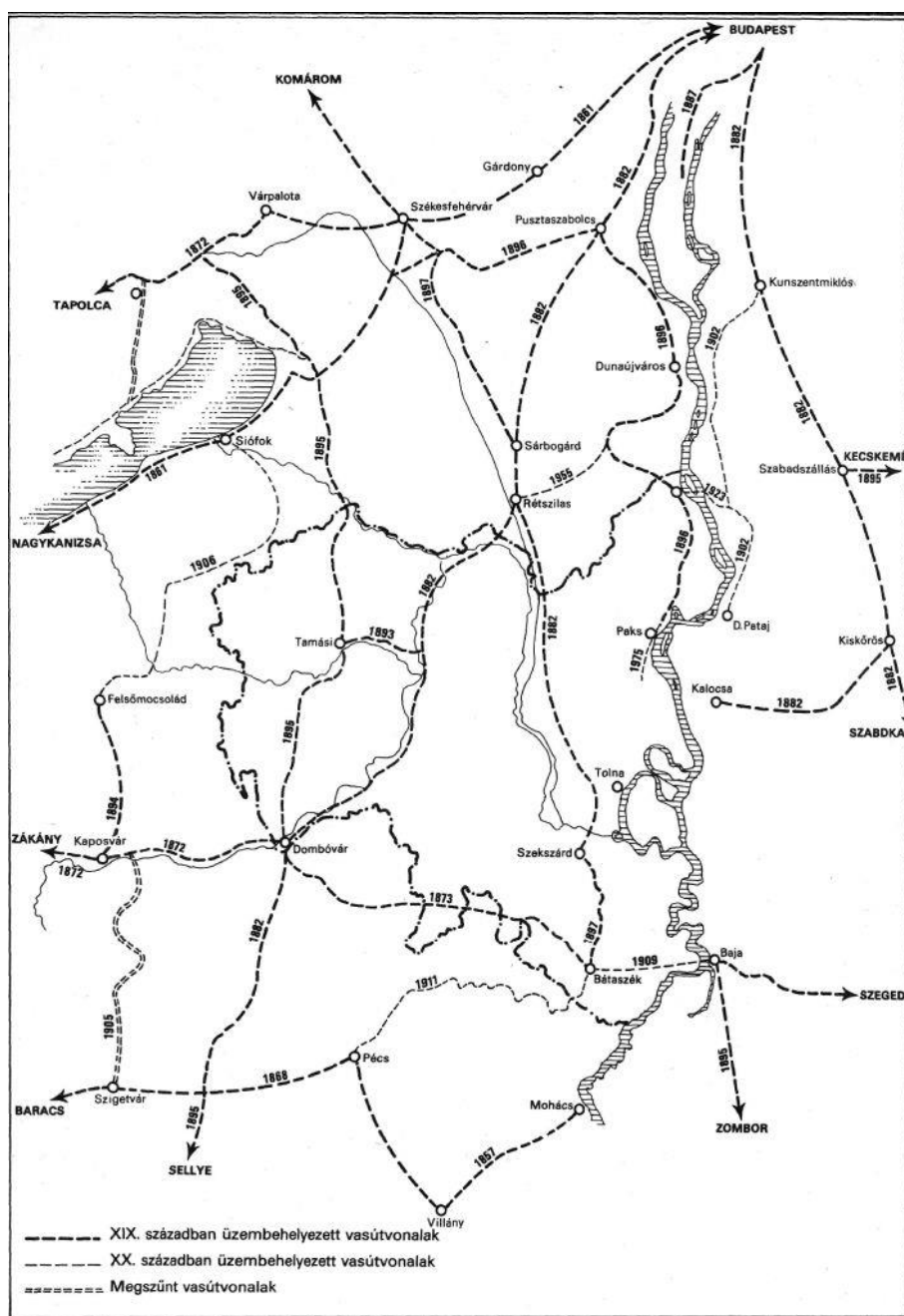
18. kép - Dunakömlőd, II. katonai felmérés, 1806-1869 között

A közúti közlekedés fejlesztésének fontos állomása volt a Budapest-Eszék országos út 1870-es évek végén befejezett paksi szakasza. Az út a városközponton keresztül haladt a Sánchegy mentén Szekszárd felé. 1896-ban átadták a Pusztaszabolcs-Dunaföldvár-Paks vasúti szárnyvonalat is. A vasút nagy anyagi áldozatába került a városnak, ám végül nem vált a város fejlődésének olyan hatékony eszközévé, amellyé akkor válhatott volna, ha a teherpályaudvar a Síksoron, a dunai kikötő mellett épült volna meg, és ha a nyomvonalat meghosszabbították volna Tolna-Mözsig, ami Paksot összekötötte volna a déli országrésszel, és bekapcsolta volna az országos közlekedésbe. **(20. kép)** 1926-ban Dunaföldváron épült fel a Duna-híd, amivel a Tolna-Mözs-Szekszárd vasútvonal kiépítése végképp kútba esett. Ezzel a gazdasági-kereskedelmi élet súlypontja Dunaföldvárra tevődött át, Paks fejlődése a XIX. század végétől kezdve folyamatosan lassult, a város képe, infrastruktúrája a II. világháború végéig nem változott jelentősen.²⁴

²⁴ Kernné 2013, 48, 52. p.

19. kép - Vásárhelyi Pál: A Duna Ordas (Pest m.) és Paks (Tolna m.) közötti szakaszának szabályozási térképe, 1837
 MNL: S 12 Div. XI. No. 0069

20. kép - Tolna megye vasútvonalai a XIX-XX. században (1982-ig)
Közl: Karoliny Márton: Tolnai utak, Szekszárd, 1982, 24. p.

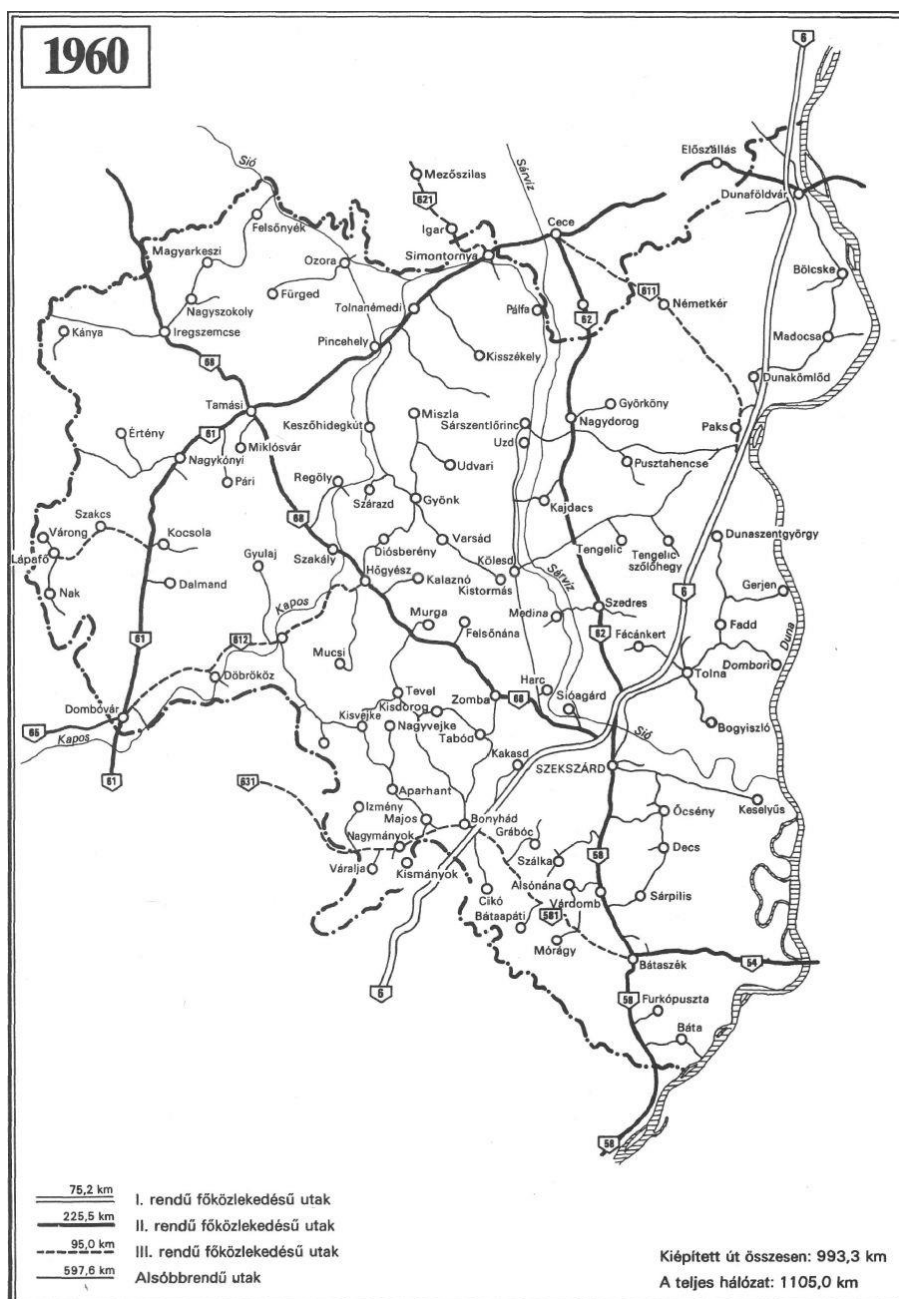
Paks és Dunakömlőd a 20. században

1946-ban Dunakömlődről a német telepesek leszármazottait, a lakosság jelentős részét kitelepítették, helyükre felvidéki családok, valamint alföldi kubikosok és földművesek érkeztek a Viharsarokból.

Az 1950-es években készült el a 6-os út, amelynek nyomvonala átkerült a Duna-partra, és ezzel elvágta a közvetlen kapcsolatot a város és a folyó között; megszüntette a Deák Ferenc utca 5. sz. egykori telkén kialakított Rózsakertet és a Duna-parti Erzsébet sétány japánkertjét. (21. kép) Az 1970-es években a település és a Duna között újabb választóvonal épült: a 6-os út és a Duna közötti keskeny földszávon meghosszabbították a vasúti pályát az épülő atomerőműig.

Paks gazdaságában és településtörténetében az újabb felívelő periódust az atomerőmű építése hozta el. A város újra a déli irányban növekedett. Az építkezés földmunkái 1969-ben kezdődtek meg Pakstól délre, a várostól 5 km-re, az erőművi blokkok 1973-tól 1987-ig épültek. Az atomerőművet építők és a majdani üzemeltetők számára lakótelepet építettek az újvárosban. 1974-ben már álltak az első lakótelepi panelházak a Kishegyen, a hajdani szőlők helyén, és rövidesen új városrész született meg: panelházakkal és a hozzájuk kapcsolódó szociális, kereskedelmi és kulturális és szabadidős létesítményekkel. Az új városrész nem csak jellegében, de földrajzilag is elkülönült az Óvárostól. Ez szükségessé tette a

városközpont – annak közigazgatási, egészségügyi, politikai funkcióival – déli irányba való eltolását. A zsinagógától – a mai Városi Könyvtártól – délre, alakították ki az új városközpontot a Dózsa György úton. Az új centrum kialakításának számos a Dózsa György utat szegélyező XIX-XX. századi kereskedőház, és a gesztenyefasor esett áldozatul, ami alapvetően meghatározta a főút mai képét. Ezzel párhuzamosan nagymérvű családiház-építkezés indult meg az addig beépítetlen Malomhegyen és a Kishegyen. Paks 1978-ban kapott városi rangot. Ekkor Dunakömlőd közigazgatásilag Pakshoz tartozik.

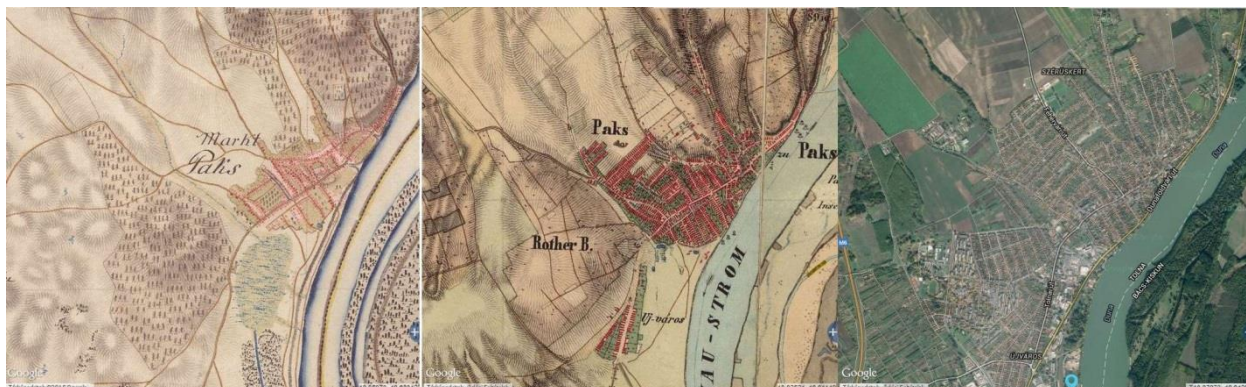

21. kép - Tolna megye úthálózata 1960-ban
 Közl: Karoliny Márton: Tolnai utak, Szekszárd, 1982, 37. p.

b) Természet, táj, tájhasználati, településhálózati és településszerkezeti összefüggések, tájtörténet

Természet, táj, tájhasználat

Paks a Mezőföld dél-mezőföldi kistáján helyezkedik el. A kistáj futóhomokkal illetve lösszel fedett hordalékkúp-síkság. Nyugat és kelet felé éles szerkezeti és orográfiai határral különül el a környékétől. A kistáj területén két jellemző orográfiai szint különíthető el. Az első közepes magasságú tagolt síkság, amely eróziós-deráziós völgyekkel tagolt, a lösz sajátos lepusztulás formái jellemzik. Ezt gyűrűszerűen öleli körül a már alacsonyabb enyhén tagolt síkság futóhomokfelszíne. Paks területe négy, egymástól jól elkülönülő részre oszlik: a dunai allúviumra a Duna medrében és árterében, a Németkér-Csámpa-pusztai futóhomokra, Paks déli, délnyugati részén, a györkönyi löszhátra, amelybe Hegyespuszta nyúlik be, és végül a Paks-Dunakömlődi rögre, amelyen a település legnagyobb része fekszik. A Paks-Dunakömlődi rög pereme Dunakömlődtől a Sánchegy déli végéig meredek fallal, átmenet nélkül érkezik meg a dunai allúviumra, délkelet felé fokozatosan csökken a magassága, és simul bele a Paksújváros alatti dunai teraszba. A hullóporból és folyóvízi üledékből alakult kőzetréteg, a lösz felhalmozódása Pakson közel 50 méter vastag rétegsort alkot, és ezzel Közép-Európa egyik legjelentősebb löszterülete. Egyben az egyik legjobban megkutatott is: Pakson 1890 óta üzemelt téglagyár és anyagfejtő, a löszfeltárás is ennek a bányászati tevékenységnek az eredményeként alakult ki. A téglagyári alapszelvény tudományos ritkaság, a pleisztocén klíma- és ösföldrajzi változásokat rögzítő réteg tudományos kutatási, oktatási és bemutatási célokat szolgál, országos védelmét tervezik.

22. kép - Paks 1787-2015

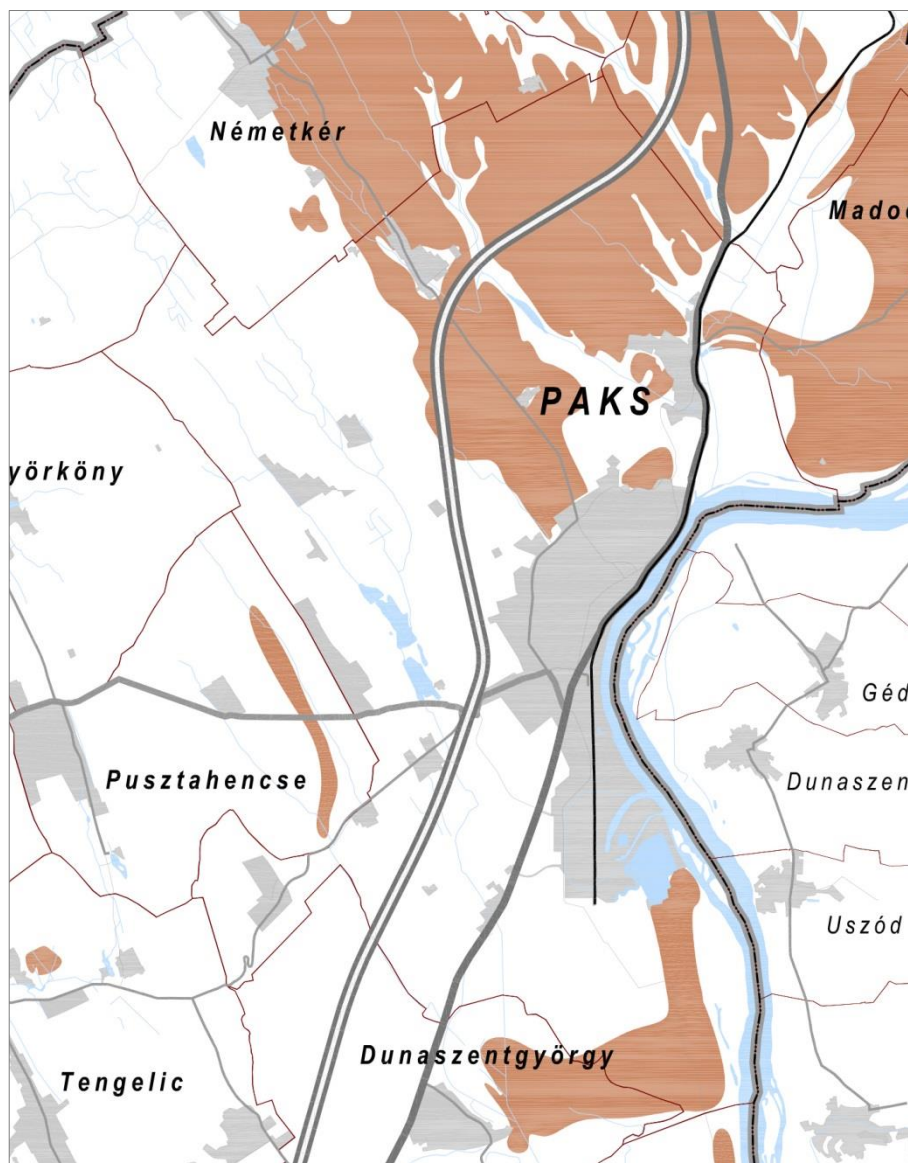

23. kép - Dunakömlőd 1787-2015

A Paks-Dunakömlődi rög felszínét sűrűn hálózzák be a löszvölgyek, eróziós- deráziós völgyek. Ilyen eróziós völgy a Vörösmalmi árok és a Hidegvölgy. A 4 km hosszú Hidegvölgy Paks egyetlen olyan völgye, amelynek vízgyűjtő területe teljes egészében Paks területén belül van. Alsó 2 km-es szakaszának lösztalpára épült a Petőfi és folytatásában a Hidegvölgy utca, a völgytalp feltöltésével és a patak mesterséges árokba vezetésével.

Keleti természetes határa a Duna, amelynek egykori ártere és holtágai visszaszorultak, illetve eltűntek. Átlagos mélysége 3-4 m, közepes vízhozama Paksnál 2.300 m³/sec. Gyengén alsó (azaz kanyarogva bevágó) szakasz jellegű, a hajózó utat szigetek és zátonyok kísérik.²⁵

Paks nagyüzemi művelésre alkalmas mezőgazdasági területei jellemzően az északi és a déli részen találhatók. Az OTTrT 3/2. sz. mellékletén jelölt Kiváló termőhelyi adottságú szántóterület övezete, valamint 3/3. sz. mellékletén jelölt Jó termőhelyi adottságú szántóterület övezete, a közigazgatási területet kb. 10-15%-on északon és délen érinti Paks közigazgatási területét. **(24. kép)** Kertes mezőgazdasági területei Dunakömlőd belterületétől északra, nyugatra és délre fekvő részekén, valamint a váci és biritói zártkertes részen fekszenek.

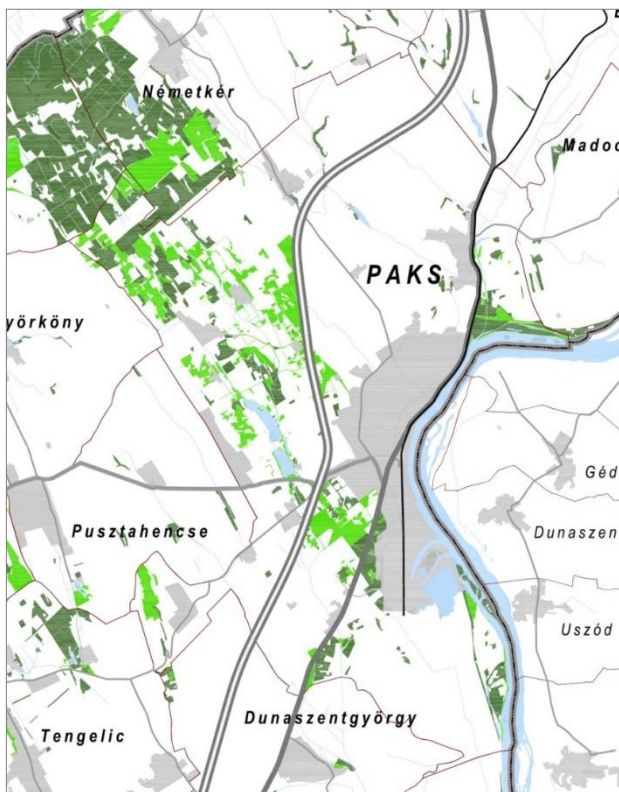
24. kép - Kiváló termőhelyi adottságú szántóterület övezete
Forrás: Tolna Megyei TRT

A megmaradt művelt szőlők kb. 300 ha – ami az egytizede az 1905-ös 2945 ha-nak – értékes, védelemre érdemes tájalkotó elemek. A szőlőterületek többnyire a környező löszös szőlőhegyeken a Sánchegyen, Öreg-hegyen, Sár-hegyen, illetve Csámpa-pusztán, Gyapa-pusztán helyezkednek el.

A várost nagy kiterjedésű erdők veszik körbe, az erdőterületek aránya kimagaslóan nőtt az utóbbi évtizedekben. Paks erdősültsége 1935 óta majdnem meghétszereződött (1935-ben 3,7%, 2003-ban 26,4% volt az erdősültségi aránya), messze az országos átlag felett van. Négy összefüggő erdőterület veszi körbe

²⁵ Terra Stúdió Kft.: Paks integrált településfejlesztési stratégiája I. kötet: Megalapozó vizsgálat, 2014, 108. p.

Paksot: Dunakömlődtől keletre az Imsósi erdő, a várostól délre a Duna-parton az Uszodi erdő, az atomerőműtől nyugatra, valamint az autópályától nyugatra. A kistérségen belül a Paksi Atomerőmű környékén telepített erdőket véderdökké minősítették, és ezek állami tulajdonba kerültek. A kistérség erdőállományában két meghatározó faj, illetve fajcsoport az uralkodó. Az akác, mely közel 40 %-ban található és a különböző fenyőfélék 35,5 %-ban. Az OTvT 3/4. sz. mellékletén jelölt Kiváló termőhelyi adottságú erdőterület övezetébe csak szórványosan, kis területrészek tartoznak. (25. kép)

25. kép - Kiváló termőhelyi adottságú erdőterület övezete
Forrás: Tolna Megyei TRT

26. kép - Ökológiai hálózat
Forrás: Tolna Megyei TRT

A Némethérrre vezető úttól az erőmű déli feléig homokterület húzódik, ahol értékes nyílt és zárt homoki gyepek vannak. Ezekben sok védett faj fordul elő (apró nőszirm, homoki varjúháj, homoki árvalányhaj, homoki báránypirosító, kései szegfű stb.).

A homokterület mélyedésiben láp- és mocsárrétek húzódnak. Ezek egyik kiemelten fontos védett faja a kúszó zeller, melynek hazánkban ma már alig van biztos előfordulása.

A Némethéri úttól északra viszont lösztakaró található, szántók között meghúzódó löszvölgyekkel (Vörösmalom-völgy, Juhász-völgy), ezek növényzete szintén kiemelten gazdag.

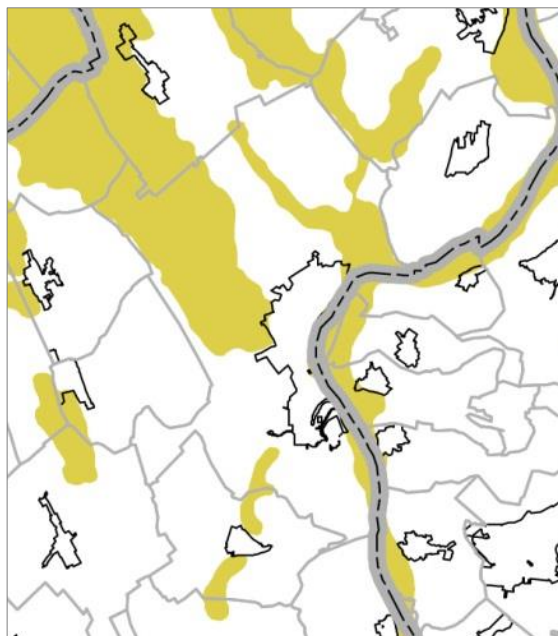
Hegyespuszta környékén szintén löszös, illetve homokkal kevert löszös területek vannak, melyek kiemelt védett értéke a tarka sáfrány. A löszterületek értékes növényzettípusai a löszgyep, löszsztyep, löszlejtő.

Az imsósi terület helyi védettség alá került 2000-ben. Sajnos ma már csak kis mértékben maradtak itt meg az eredeti, nagyon értékes ártéri keményfás (tölgy-kőris-szil) ligetek, illetve gyöngyvirágos tölgyesek. Ezekben tavasszal tömeges a védett ligeti csillagvirág és kikeleti hóvirág.

Az erőműtől Dunaszentgyörgy felé elterülő mélyebben fekvő részek réti öntéstalaján szintén sok értékes növényzettípus maradt fenn, jó részt szántók közé ékelődve, sávokban, foltokban. Itt égeresek, puhafás ligetek, mocsarak, láprétek, nádasok, üde cserjések mozaikolnak. Védett fajok közül kiemelhető a tavaszi tűzike, a mocsári békaliliom.

A változatos élőhelyeknek köszönhetően változatos a madárvilág is. Kiemelhető a fekete gólya, réti sas, a kerecsen sólyom, a búbos banka, a parlagi pityer, a közönséges hantmadár stb.

Országos védelmet élvez a Dél-Mezőföld Tájvédelmi Körzet részeként a Tengelici homokvidék, amely északnyugat felől határolja Paksot. Szintén a Dél-Mezőföld Tájvédelmi Körzet részeként védett a várostól nyugati irányban fekvő, 242 hektár kiterjedésű Paksi Ürgemező, a Dunántúl egyik legtermészetesebb állapotában fennmaradt homokpusztája. A területet nyílt homoki gyepek és kisebb-nagyobb buckaközi láprét foltok borítják. Több mint 400 feljegyzett növényfaj található itt, szép számban fordulnak elő olyan ritkaságok, mint az apró nőszirm, a homoki árvalányhaj, a homoki vértő, az agárkosbor, valamint a sisakos sáska, a zöldes gyöngyházlepke, a haragos sikló, az ürge és a gyurgyalag. Országos védettséget élvez még a Hegyes-pusztá körüli, országos viszonylatban is kiemelkedő egyedszámú Paksi tarkasáfrányos. **(26-27. kép)**

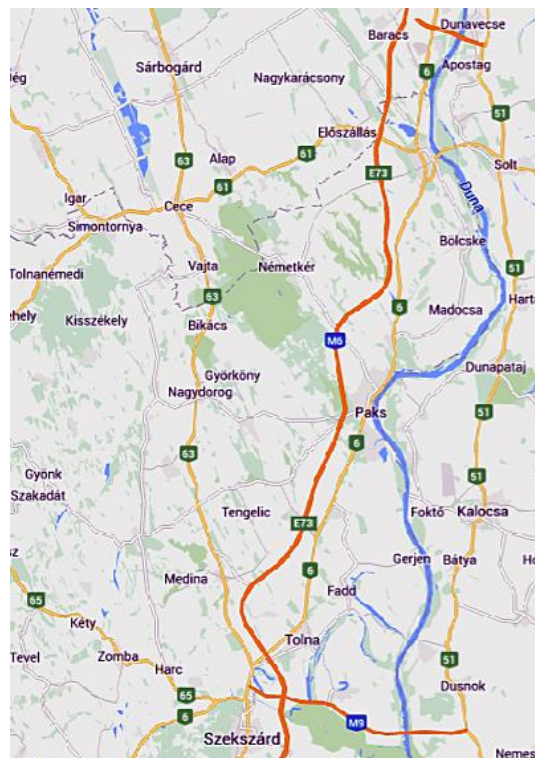
27. kép - Tájképvédelmi szempontból kiemelten kezelendő terület övezete; Forrás: Országos TRT

Natura 2000 területek a Dunaszentgyörgyi láperdő, a Paksi tarkasáfrányos, a Paksi ürgemező, a Tengelici homokvidék, a Tolnai Duna és a Közép-Mezőföldi löszvölgyek.

Helyi védettséget élveznek a Csámpa-patak mentén fekvő Cseresznyési láprétek, valamint az Imsósi-erdő.

Településhálózati és településszerkezeti összefüggések

Tolna megye Paksi járása a megye és a Dél-Dunántúli régió északkeleti sarkában, a Duna mentén, a Dél-Mezőföldön és a Tolnai Hegyhát keleti részén helyezkedik el. Területe 757 km², lakosságszáma megközelíti az 50 ezer főt. A közigazgatási egységhez a korábbi paksi kistérség 14 települése tartozik, amely a korábban a szekszárdi kistérséghez tartozó Tengelicet egészült ki. Jogállás szerint a 14 településből 2 város (Paks és Dunaföldvár), 13 pedig község (Bikács, Bölcse, Dunaszentgyörgy, Gerjen, Györköny, Kajdacs, Madocsa, Nagydorog, Némekér, Pálfa, Pusztahencse, Sárszentlőrinc, Tengelic). Keletről a Kalocsai a szomszédos járás, köztük természetes határt képez a Duna. Északról a Fejér megyei Dunaújvárosi, nyugatról a Tamási, délről pedig a Szekszárdi járás határolja. Keleti, Duna-menti része fejlettebb. A járás központja, valamint legnépesebb települése (közel 20 ezer fővel) is Paks. Az összes járási hatókörű igazgatási, oktatási, egészségügyi stb. szervezet is itt található. Ezen felül Dunaföldvár nyújt még városi jellegű szolgáltatást a járásban, valamint Nagydorognak van még kiegészítő térségi szerepköre. A Paksi járás két városához tehát egy dominánsan „kisközép-falvas” (1000-2000 lakos) térség kapcsolódik, itt mindössze három kis- és aprófalva található.²⁶ A két legnagyobb város, Paks és Dunaföldvár a térség lakosságának mintegy 60 %-át adják.

28. kép - Településhálózati kapcsolatok

²⁶ Terra Stúdió Kft.: Paks integrált településfejlesztési stratégiája I. kötet: Megalapozó vizsgálat, 2014, 26. p.

A kistérséget érintő fontos térszerkezeti vonalak a következő struktúrát mutatják. A főbb közlekedési pályák az észak-déli kapcsolatok túlsúlyára utalnak: a Duna, a 6-os út (a kistérség keleti részén), és a 63-as út (a kistérség nyugati részén), és az M6-os autópálya egyaránt ilyen észak-déli kapcsolatrendszeret alkot. Az M6-os autópálya Budapest és a régió természetes központja Pécs (távolabb pedig Horvátország) felé teremt összeköttetést. A 63-as út, amely a kistérség nyugati határán húzódik északnyugat-délkeleti irányban, a 6-os utat köti össze az M7-es autópályával Székesfehérvárnál. A közúthálózat sugaras elrendezését: Paksról

négy irányba (Madocsa-Bölcske, Cece, Nagydorog, Kölesd) indulnak összekötő utak. (28. kép)

A térséget keresztülszelő vasúti pálya nem jelent lényeges térszerkezeti elemet annak műszaki állapota, valamint az alárendelt kapcsolati irányok miatt. A vasútvonalon Mezőfalva és Paks között a személyszállítás 2009. december 13-tól szünetel.

A Duna másik oldalán lévő alföldi településekhez, térségekhez csak a Duna híddal rendelkező Dunaföldvár nyújt kapcsolódási lehetőséget. A Dunán való átkelést a dunaföldvári hídon kívül két komp is segíti: Gerjenben és Pakson. A Duna mint szállítási és vízi közlekedési útvonal kihasználtsága alacsony.

Paks országos jelentőségét az atomerőmű adja, ahol a Magyarországon előállított villamos energia közel 40-50%-át termelik meg. Paks nagy gazdasági vonzáskörzettel rendelkezik.

Az atomerőmű, illetve annak bázisán létrejött intézményeknek, és a 6-os főközlekedési út mellett, a város déli, belterületi részén elhelyezkedő, 36 hektár területű Paksi Ipari Parknak óriási a szívó hatása, amely a környező kistérségek lakosaira is kiterjed. Paks gazdasági szerepénél fogva jelentős foglalkoztatási központként is funkcionál, a 2011-es népszámlálási adatok alapján a 12,5 ezer helyben foglalkoztatottból mintegy 4300-an naponta bejárók.²⁷

Atomerőmű-szindrómának is nevezhető a térség gazdaságának az a jellegzetessége, hogy a kis- és középvállalkozói szektor az erőműtől függő helyzetben van, a térség egészét tekintve pedig térbeli megoszlása egyenlőtlen. Pakson és közvetlen környékén tömörül az atomerőmű tevékenységeire kiépült bedolgozói, vállalkozói, szolgáltatói réteg, akik függnek az erőmű működésétől, élettartamától. Az erőműtől távolodva már nem érvényesül annak vállalkozásokat élénkítő hatása, ugyanakkor a fizetőképes kereslet csökkenése is gyenge, hiányos kis- és középvállalkozói szektort eredményez.²⁸

A kistérség – főként a kereskedelem, ipari szolgáltatások területén – az átlagosnál jobb vállalkozói kapacitásokkal rendelkezik. Így a Paks-Dunaföldvári körzetet a kistérségi vizsgálatok során a vállalkozói adottságú, ipari jellegű kistérségek közé sorolták be, ám jelentős egyenlőtlenségi problémák fedezhetők fel a nyugati és a keleti térségben, illetve város-falu viszonylatban.

Paks településszerkezetét, a település terjeszkedését a Duna és a domborzati viszonyok alapvetően meghatározták. A város a Duna mentén, hosszan nyúlik el: a fejlődés iránya elsősorban észak-déli irányú volt, a nyugati löszhátakra a későbbi időkben „kúszott fel” a város. Ennek eredményeképpen alakult ki a mai, észak-déli tengelyű, félkör alakú településforma. A domborzati adottságok miatt a sugárirányú utcahálózat a meghatározó, a gyűrűs kapcsolatok nem tudtak teljesen kiépülni.

A város településszerkezetében beállt utolsó nagy változás az atomerőmű megépüléséhez, és ennek vonzataként a Kishegy beépüléséhez kapcsolódik, amely maga után vonta az új – közfunkciókat magába foglaló – városközpont létesítésének szükségességét is, míg a történelmi városmag megmaradt a kereskedelmi és szolgáltatási funkciókat ellátó központnak. A Tolnai úti lakótelep kiépülésével létrejött Paks alközpontja, amely karakterében, arculatában teljesen elkülönül a belvárostól.

Az 1950-es években megépült 6. sz. főút, valamint a Duna árvízvédelmi töltésén futó vasút a települést teljesen elvágja a Dunától, amely így nem tud szervesen bekapcsolódni a város életébe.

Tájtörténet

A táj működésének megértéséhez és a felelős, megalapozott fejlesztési irányok kijelöléséhez elengedhetetlen a táj időbeni alakulásának, változásának vizsgálata. Paks térségét – akár a világ többi pontját – az ember és a természet történelmi korszakokon átívelő, kölcsönös egymásra hatása alakította. A különböző történelmi időkben az ember más-más módon használta, alakította a tájat, részben a saját igényeinek kialakításától, részben a táj alkalmasságától függően.

Az Árpád-kori Pakson a téli szállásokat a löszdombok aljában alakították ki, a szántók a löszhátakon helyezkedtek el, az állattartás céljaira pedig a sík homoki legelők és a vadvizes rétek szolgáltak.

A török megszállás idején az elnéptelenedett Paks külterületeinek nagy része feltöretlen, természeti tájjá alakult, és csak a XVII-XVIII. századi betelepítések után kezdték bevonni a mezőgazdasági termelésbe. A XVIII. században a lecsapolások, erdőirtások és a futóhomok művelésbe vonása következtében már alig

²⁷ Terra Stúdió Kft.: Paks integrált településfejlesztési stratégiája I. kötet: Megalapozó vizsgálat, 2014,

²⁸ <http://www.paksikisterseg.hu/hu/kisterseg+bemutata/kisterseg+bemutata.html>

volt érintetlen terület, a természet elsődleges tájalakító szerepe ekkor szűnt meg. A rómaiak által meghonosított szőlőtermesztés szinte megszakítás nélkül folyik napjainkig Pakson. A XVIII. század első harmadában három fő területen voltak szőlőterületek: Csámpa-pusztán, Alsó- és Felső Gyapa-pusztán, valamint Paks belterületén, az Öreghegyen.

A XIX. század első harmadában egyre nagyobb területeket hasítottak ki a külterület legelőjéből, hogy jobbágytelkeket alakítsanak ki rajta. Az 1820-as évektől kezdve a déli homokos parlagterületeket is szőlővel telepítették be: Cseresznyés-pusztán, Szarkahegyen, Csámpán, Pörösön. A század harmadik negyedében Petrich Ferenc a nagyüzemi szőlőtermesztés meghonosítására is kísérletet tett a Vörösmalom-pusztán. A XIX. század végén a filoxéra járvány a déli, futóhomokra telepített ültetvényeket elkerülte, de a legrégebbi, kötött talajon települt részt elpusztította.

A XIX. század elején megindult a lakott területektől távol eső – addig pusztá jellegű részek – benépesülése: Csámpa-pusztán, Biritó-pusztán, Akalacs-pusztán és Gyapa-pusztán 1836-ban már összesen több mint 500 állandó lakos volt.

Az emberi tájalakítás legjelentősebb aktusa az imsósi Duna-ág szabályozása volt az 1840-es években. Ekkor az imsósi erdőket U alakban megkerülő Duna-ágot átvágták, és az U két szárának indulását összekötötték.

Az 1730-tól mezővárosi jogú településen a mezőgazdaság elsődlegessége mellett a céhes ipar térnyerése is megfigyelhető volt, ez együtt járt a település, vagyis a művelés alól kivett területek növekedésével. A 19. századi lassú polgárosodás, majd a világgazdasági válság ellenére a két világháború közötti időszakban beindult gazdasági fejlődés (későbbi konzervgyár jogelődje ekkor kezdte meg működését), illetve a háború utáni fejlődés (Konzervgyár, Téglagyár, más iparágak és a mezőgazdaság) egyre nagyobb nyomot hagytak a tájon, de a legradikálisabb változást tájhasználat és tájképi szempontból is az atomerőmű felépítése jelentette. A mai tájkép része az erőmű épületegyüttese, de a település új városrészei, lakó, szabadidős és intézményi területei is ekkor formáltak át az addig szőlő, mezőgazdasági vagy erdő hasznosítású területeket.

A Cseresznyés, Akalacs, Pörös, Biritó területeken a legelőkkel tarkított erdők szintén fontos tájképi elemek. A környező tanyavilág szerepe megváltozott, hisz a tanyák mára nem a gazdálkodás központjai, hanem csak az ingázók lakóhelyei, esetleg üdülőként használt épületek, de a Csámpa és Biritó között kialakult tanyás térség megtartása táj történeti és táji szempontból egyaránt fontos. A táj egyik karakteres eleme a Duna az árterével, a holtágaival, a történetével, melynek fejlesztéséhez Uszódí sziget és Imsósi Dunaág, mint vízrehabilitációs területek jelentenek helyi alapot.

c) Településkép és utcaképek

Paks településképe változatos: falusias, kertvárosias, kisvárosias és nagyvárosias karakterű területeket egyaránt magában foglal. Dunakömlőd és a többi különálló belterületi városrész falusias karakterű. Dunakömlőd településképeinek alapvető meghatározói a XVIII. századi telepesházak leszármazottai: az utcára merőlegesen, oldalhatárra, előkert nélkül épült nyeregtetős, oromfalas vagy kontyolt tetős és jellegzetes füles ereszvéggel épült házak. Bár nagy számban maradtak fenn, nagyjából már ezek is csak tömegformálásukban őrzik eredeti megjelenésüket, a korszerűsítési törekvéseknek az épülettartozékok, anyaghasználat, építészeti részletek áldozatul estek. Tipikus például a tetőszerkezet felújításakor a füles ereszvégződés „levágása”, ami suta tetőformát eredményez, különösen akkor, ha mellette még látható az eredeti megoldás. A másik tipikus, az utcaképet rendkívül zavaró megoldás az ereszcatornák járda felett való elvezetése. A községközpont környékén – a Szabadság úton – a XIX. század végén – XX. század elején épült hajlított házas utcaszakaszok a hosszan elnyúló, historizáló homlokzatokkal kisvárosias hangulatot árasztanak. A település központjának – a Béke utca-Hegy utca-Szabadság utca csomópontjának súlyos hiánya, hogy a Szabadság utca 4-6 sz. telke üresen és kihasználatlanul áll. Dunakömlőd településképeinek landmark épülete a templom, amely a település minden pontjáról jól látható, a Sánchegyről nyíló panorámának végpontja, a várossziluettnak jelszerű eleme. Az egykor egységes településképet és utcaképeket a XX. század előkertes, emeletes vagy tetőtérbeépítéses házak tömegei bontják meg, amelyek a korábbi hosszanti alaprajz helyett négyzetes alaprajzon épültek fel. Paks központi belterülete kisvárosias, kertvárosias és nagyvárosias területekből épül fel. A város építészeti palettája a barokk kortól a kortárs modern stílusig terjed, a város arculatát leginkább meghatározó épületek klasszicista és historizáló stílusban épültek. A történeti városmag kisvárosias utcaképét a Deák Ferenc utcában, valamint a Kossuth Lajos – Virág utca környékén az egykori kúriák reprezentatív, szabadon álló tömegei, a Dózsa György út zárt sorú vagy hézagosan zárt sorú beépítésbe illeszkedő, földszintes/egyelemeletes, historizáló kereskedőházai, valamint a közjük ékelődő újabb építésű, tömegformálásukban, párkánymagasságukban a 19. századi épületeket folytató házak alkotják, míg az út déli végén a 20. század második felében épült házak veszik át a főszerepet, a településközpont intézményi létesítményeinek épületeivel. A központi belterület fő artériájának két szakaszát a Szent István tér választja

el egymástól, amelynek északi térfalát az Erzsébet Nagy Szálló impozáns felújított épülete zárja le, nyugati részén pedig a Bazársor horizontális tömege húzódik, amely gesztenyefasoros terasszal vezeti át a tekintetet a katolikus templom és a Templom téren magasodó református templom felé. Épített környezet és zöld terület harmonikus egysége jellemzi az egykori városközpontot: az Erzsébet Nagy Szálló mögötti terület fás része, a Városi Múzeum kertje, a Templom tér és a Templom-utca-Sas utca-Kossuth Lajos utca határolta terület parkja adnak festői keretet az épületeknek.

A löszdombokra felkúszó kertvárosias részek rendezettek, a korábbi építésű házakra a fésűs beépítés jellemző, amely az újabb építéseknel fellazul, jellemzőbb az előkertes beépítés, amelyen családi vagy ikerházak állnak. Mind Dunakömlőd falusias, mind Paks központi belterületének kertvárosias illetve kisvárosias lakóterületeinek jellegzetes utcaképfarmáló eleme a zárt kerítés, amely lehet falazott vagy deszkakerítés. A zárt kerítések egyrészt vizuális gátat képeznek az udvarok és kertek előtt, azaz az utcaképpen csak az utcai homlokzat érvényesül, másrészt zárt sorú sodáshoz vezetnek.

Sajátos hangulatot kölcsönöznek a városnak és a városkép szempontjából kiemelkedő fontosságúak a prэшházak. A szőlőtermesztés és borkészítés nagy hagyományokra tekint vissza Pakson, a löszlejtőkre telepített szőlőkről a török utazó, Evlia Cselebi is elismerő szavakkal emlékezett meg. A paksi prэшházak és pincék a betelepült német lakosság hagyományainak megfelelően – ti. a szőlő feldolgozása és a bor tárolása nem a háznál történik – a várostól elkülönülő, önálló települési egységet alkotó részekben épültek fel. A 20. század közepén még két „prэшháztelepe” volt Paksnak: az egyik északon, a Malomhegy lábánál, a másik a város délnyugati részén a Györkönyi és a Fehérvári utca között (Retek utca - Liliom utca - Fehérvári utca - Sárgödör tér - Hajnal utca - Lánca utca - Sebestyén utca - Kert utca - Őszi utca - Zrínyi utca - Kápolna utca). Előbbi területen a malomhegyi és hidegvölgyi szőlőskertek felszámolása miatt a prэшházak többségét családi házzá alakították, csak elvétve található még eredeti funkcióját és formáját őrző épület ezen a részen. A délnyugati részt ez a folyamat ha nem is hagyta érintetlenül, de jobban megkímélte. Összefüggő prэшházsor maradt fenn a Sárgödör téren és a Fehérvári úton, sok átalakítással, de a szerkezetet megtartva az Őszi utcában, valamint Dunakömlődön, a Bartók Béla út-Béke út közötti szakaszon. A házak jórészt a 19. század második feléből, a 20. század elejéről származnak, homlokzatalakításuk és tömegformálásuk nagyrészt megtartotta eredeti karakterét. A prэшházak döntő többségükben az utcavonalra merőlegesen épültek, oromfalas formában, nyeregtetővel, vagy kismértékben kontyolt/teljesen kontyolt tetővel, közöttük a csapadékvíz elvezetését lehetővé tevő keskeny közzel. Kis számban előfordulnak az utcavonallal párhuzamos gerincű, egymáshoz zárt sorú beépítéssel csatlakozó prэшházak is: utóbbiak legszebb példái a Fehérvári út helyileg védett prэшházcsoportját alkotják. Homlokzatalakításuk változatos: éppúgy találunk téglarchitektúrát, mint vakolt homlokzatú házat vagy éppen téglát és vakolt vegyes homlokzatú, vagy faoromzatos prэшházat; szimmetrikus vagy aszimmetrikus nyíláskiosztással. A nyíláskeretezések barokk vagy klasszicista jellegűek is lehetnek, olykor szerény architektonikus tagozatok – pilaszterek, párkányok – is előfordulnak. Sajnos a helyreállítások és új építések során sok esetben az egységes prэшházsor harmóniáját megbontó tömegformálást és homlokzatalakítást valósítottak meg, a helyi anyaghasználatról idegen elemeket – vöröses klinkertéglát – használtak fel.

Paks nagyvárosi karakterét a Kishegyen épült lakótelepnek, valamint az ipari parknak és az atomerőműnek köszönheti. Ezek közül kiemelendő a lakótelep, pontosabban a lakótelep egy része mint Paks városképi arculatát sajátos módon gazdagító épületegyüttese. Az atomerőmű működésével Paks népessége robbanásszerűen és jelentősen megnövekedett, ezért az atomerőmű dolgozói számára Paks déli határában, a Kishegyen épült lakótelep. Bár az előregyártott elemekből összerakott panel lakótelepek ritkán képezik az építészeti kvalitást vizsgáló tanulmányok tárgyát, Paks lakótelepét megkülönböztetik a többitől egy nagy vitát kiváltó, ám figyelemreméltó építészeti kísérlet termékei, az ún. tulipános házak. Az 1970-es évek elején a Csete György vezette Pécsi Csoport stílizált tulipánmotívumokat használt a panelházak tömegformálásánál és végfalaik díszítésénél, ami óriási polémia-t vont maga után. 1975-ben hatalmas vita vette kezdetét az Élet és Irodalom hasábjain Major Máté építész és Nagy László között, amely 1976-ra áttevődött a Major szerkesztette Magyar Építőművészet hasábjaira. A vita a tartalom és forma egysége körül zajlott, az építészet konzervatívabb szemléletű képviselői hamisnak, álságosnak, sőt esztétikailag kimondottan károsnak tartották az archaizáló, népieskedőnek ítélt tulipánmotívumok alkalmazását a házgyári épületek tömegformálásában és díszítésében. Csete Györgynek sikerült az uniformizált hasábjarmotívumot szerves mintázattá alakítani, az elkülönítés helyett a családi együtteleknek kedvező alaprajzokat alkotni, de a tulipános házak építését leállították, a továbbiakban a szokásos, dobozszerű panelházak épültek a lakótelepen.

Ezekkel a törekvésekkel rokon annak a két, városképi szempontból kiemelkedő jelentőségű épületnek a kiindulópontja, amellyel 1985-1990 között paksi főépítési pozíciót betöltő Makovecz Imre gazdagította a lakótelep épített környezetét. A műemléki védelem alatt álló római katolikus Szentlélek plébániatemplom és a helyi védelem alatt álló lakótelepi piacot organikus stílusban épült, ami Makovecznél elsősorban az emberközpontú, humanizált építészetet jelenti. A templom tervezésénél Makovecz is az ősi magyar

szimbólumrendszerből indult ki (a templom alaprajza az ősi S jel kettőse), az ornamentikában keresztény ikonográfia mellett az ősi magyar hitvilág szimbólumait is felhasználta.

A fentiektől eltérő megközelítésű, de Paks építészeti arculatának sokszínűségéhez járul hozzá a Paksi Képtár épülete, amelyet a Kiss és Járomi Építészroda alakított át a konzervgyári meglévő gyárépület-együttes beton blokkjából. Rozsdáslemez burkolatával az ipari-raktár zónában álló művészeti központ megtartotta ipari karakterét, és a 2000-es évek jó színvonalú modern épületévé avanzsálódott.

A város nagyvárosias lakóterületei:

- az új lakótelep többszintes, „úszótelkes” beépítésű része,
- a Kishegyi utca déli oldala

A város kisvárosias lakóterületei:

- a történelmi városközpont lakóterületi része,
- az "Alvég",
- a városközpont peremén (északra és keletre) lévő kistelkes területek,
- a központba ékelődő, ill. kapcsolódó többszintes tömbtelkes ("társasházak") lakóterületek,
- a lakótelepet határoló meglévő és tervezett kistelkes területek (Építők útja, Kishegyi utca, Április 4. - Alkotók - Teller Ede u. környéke).
- a Tolnai utca Kölesdi utca feletti szakasza, a Liget utca környéke,
- az un. "barakk-tömb"

A város kertvárosias lakóterületei:

- a központi belterület - előzőekben nem szereplő – lakóterületei
- Ikerházas beépítés az Arany János utcában (Malomhegy)
- családi házas beépítés a Szőlőhegy utcában (Malomhegy)

A város falusias lakóterületei:

- Dunakömlőd hagyományos beépítésű részei valamint Gyapa, Cseresznyés, Birító és Csámpa lakóterületei a tanyákkal

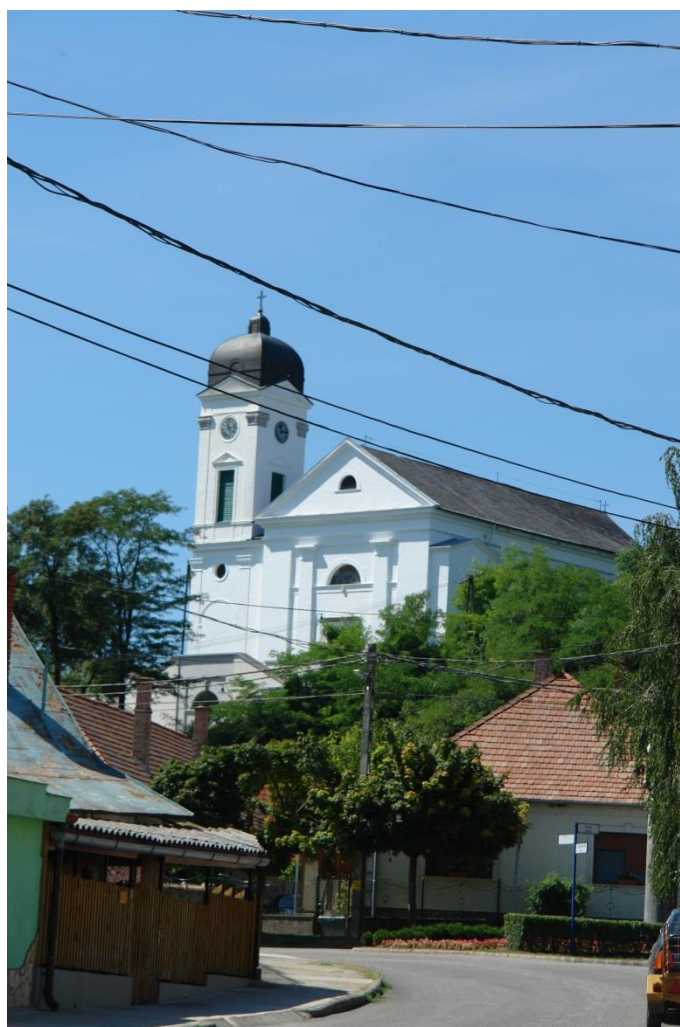
29. kép
Hegy utca képe

30. kép
Falusias utcakép Dunakömlődön

31. kép
Utcaképet rontó csatornamegoldások a Béke úton

32. kép
A templom landmark épülete Dunakömlődön

33. kép
Kisvárosias hangulatú, hajlított házas beépítés a Béke úton

34. kép
Hagyományos és új beépítés a Hegy utcában

35. kép
Dunakömlőd látképe a Sánchegyről

36. kép
A Szent István tér az Erzsébet Nagy Szálló épületével

37. kép
A Bazársor és a templomhoz átvezető terasz a gesztenyefasorral

38. kép
Kisvárosias, zártsorú beépítés a Deák Ferenc utcában

39. kép
Jellemző, tömör kerítés a Templom utcában

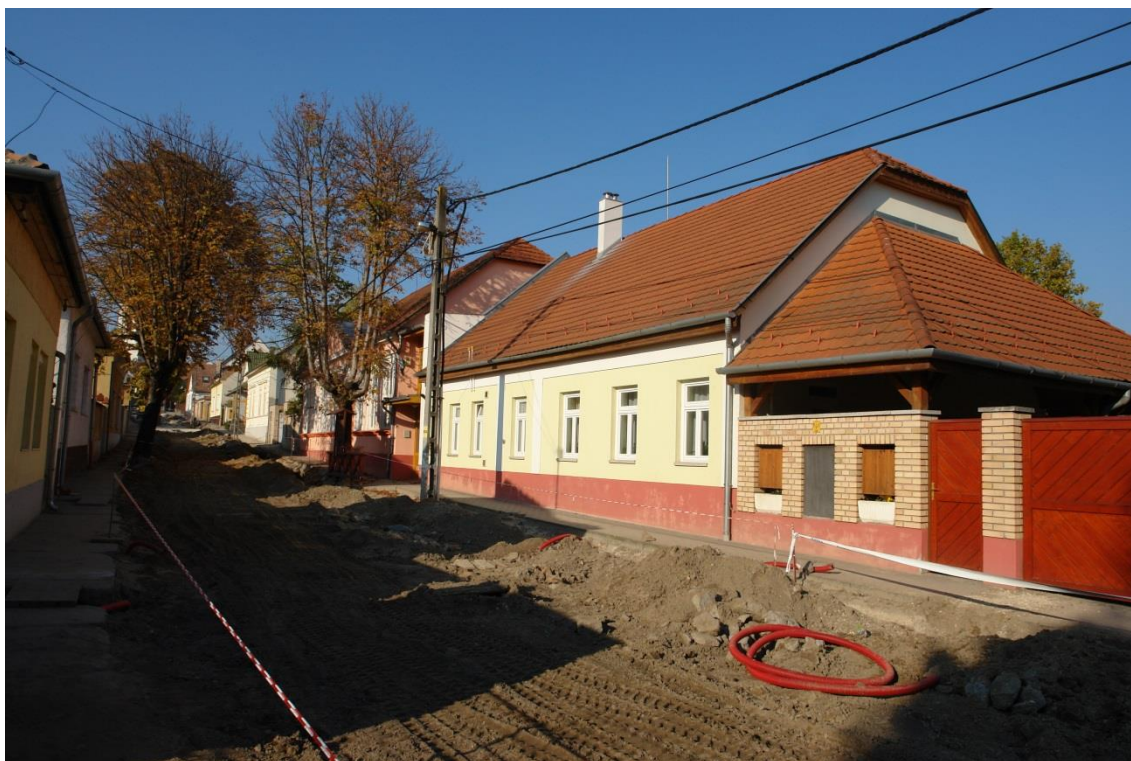

40. kép
Kisvárosias, hézagosan zárt sorú beépítés a Dózsa György úton

41.

A Dózsa György út alsó szakasza új beépítéssel

42.

Kisvárosias utcakép a Vörösmarty utcában

43.
Historizáló ház és modern folytatása a Dózsa György úton

44.
A Dózsa György út középső, kisvárosias szakasza

45.
Kisvárosias, új építésű társasházak a Kishegyen

46. kép
Kertvárosias utcakép ikerházas beépítéssel a Malomhegyen az Arany János utcában

47. kép
Kertvárosias, családi házas beépítés a Malomhegyen

48. kép
Kertvárosias, családi házas beépítés a Malomhegyen

49. kép
Az Ósz utca képe a préházssorokkal

50. kép
Sárgödör téri utcakép

51. kép
Présház sor Dunakömlődön (Bartók Béla utca – Béke út között)

52. kép
Nagyvárosias utcakép a lakótelepen a tulipános házakkal

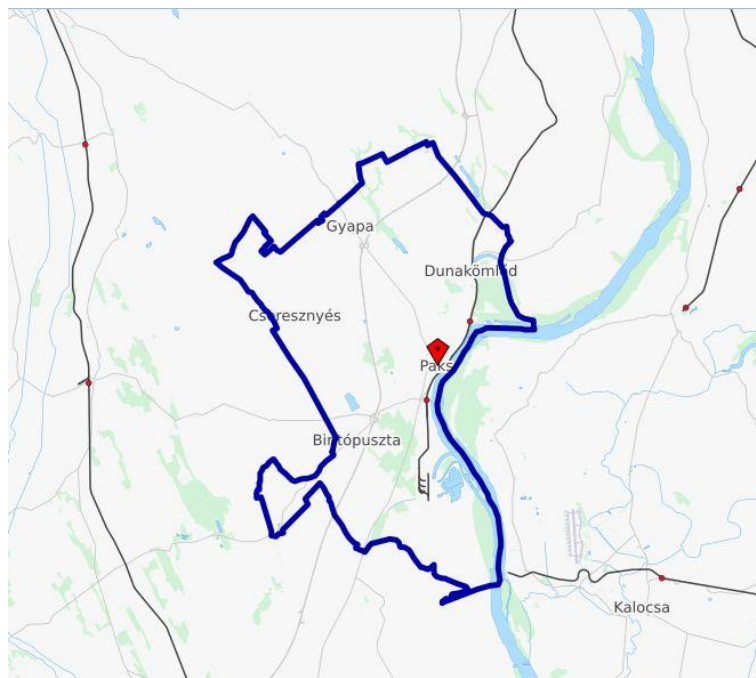
53. kép
Hagyományos panelház a kishegyi lakótelepen

54. kép
Az atomerőmű

d) Településszerkezet és területhasználat

Paks jelenlegi városszerkezete több településszerkezeti egységre tagolódik. (55. kép)

55. kép - Paks központi belterület és Gyapa, Cseresznyés, Dunakömlőd, Birtópuszta elhelyezkedése

Paks (központi belterület)

A településközpontozó csatlakozó összefüggő településrészek alkotják Paks központi belterületét. Ennek a központi belterületnek vegyes – azaz a régi, nőtt történelmi városmagból és azt sarló alakban körülvevő, tervezett városrészekből álló – településszerkezetének kialakulását a történelmi korok egymást követő építési fázisai és a természeti adottságok határozzák meg.

A várost kelet felől a Duna határolja, nyugati része a Paks-dunakömlödi táblarög löszhátaiban fekszik. A város észak-déli irányú főutcája a löszdombok meredek lejtőit elkerülve a Duna mentén alakulhatott ki, a Deák Ferenc utca – Dózsa György út – Tolnai út vonalában. Az 1950-es évekig ez a tengely töltötte be Paks fő közlekedési útjának szerepét, az 1950-es években elkészült, a Duna vonalát követő 6-os út átvette az országos közúti közlekedést bonyolító szerepét, a fő utca ma csak a városon belüli közlekedés legfontosabb tengelye. A közlekedési szerkezet alapvető eleme tehát a Paksot Budapesttel és Péccsel összekötő 6-os út, illetve a városhoz tartozó öt különálló belterületi településrész – Dunakömlőd, Gyapa, Cseresznyés, Birtó és Csámpa – felé irányuló sugárirányú utak.

A földrajzi tényezőknek köszönhetően Paks „féloldalas” szerkezetű, azaz a fő utca a település keleti oldalán fut, hasonló szerepű, párhuzamos utca a domborzati viszonyok miatt nem alakulhatott ki. Ebből adódik Paks településszerkezetének azon sajátossága is, hogy a dombok és a Duna közé „beszorult” történelmi településmagban nem alakulhatott ki főtér, sem forgalmi csomópontként funkcionáló központi tere. A település magja excentrikus elhelyezkedésű, a Sánchegy lábánál, az északi részen alakult ki, a Tavasz utcától délre, nagyjából a mai Anna utca, Kossuth Lajos utca, Duna utca által határolt területen. Ez a rész halmazos szerkezetű, az egyenes Deák Ferenc utca és Dózsa György út felett görbe, szabálytalan utcák kúsznak fel a löszhátakra, a Duna felé pedig kevés, rövid és keskeny utca kanyarog. A 18-19. században a város alapvetően a déli irányban terjeszkedett a Dózsa György út mentén, majd a 20. század második felében a lakótelep felépítésével a Kishegyen és a családi ház építkezésekkel a Kishegy, és a Malomhegy addig beépítetlen részein nyugati irányban történt nagy mértékű fejlesztés. Ezeken a területeken az utcák szélesebbek, egymásra merőlegesen futnak, nagyrészt teleklábas, kisebb részt szalagtelkes hálózatauk. Az 1970-es években délnyugati irányban történt hirtelen növekedés szükségessé tette egy új városközpont kialakítását a Dózsa György út déli részén. A Szent István tér környékén fekvő régi városközpont megmaradt kulturális jellegű központnak, míg a Dózsa György út déli része, a Polgármesteri Hivatal és környezete az igazgatási, egészségügyi és szolgáltatási centrum szerepét vette át. Külön alközpontot képez a lakótelep központja.

Paks ipari létesítményei jellemzően a déli városrészben helyezkednek el, a várostól délre épült fel az atomerőmű is.

Dunakömlőd városrész (különálló belterület)

Dunakömlőd Paks központi belterületétől északra, a Paks-Dunakömlődi rögön helyezkedik el. A két városrészt a 6-os út köti össze. A 18. századi telepítés idején az Imsósi Dunaág mentén helyezkedett el észak-déli irányban, azonban a folyó 1841-es szabályozása miatt keleti határa ma az Imsósi erdő.

Dunakömlőd alapvetően őrzi a 18. századi telepítés tervezett szerkezetét. A falu az Imsósi Duna-ág mentén, a Bottyán-hegy lábánál, a Malom-hegytől északra épült fel egyutcás faluként, a mai Béke út alsó, Hegy utcáig tartó szakaszával és a Hegy utcával. A település északi és déli irányban fejlődött, organikus módon: beépült a Béke utca déli vége, kialakult a lakóterülethez csatlakozó pincesor, északi irányban a Béke út folytatásában a Szabadság utca. Új utcák települtek a Sánchegyre – a Sánchegy és a Csárda utca, valamint a Vörösmalmi-árok mentén futó Radnóti utca egy szakasza. Új észak-déli irányú utcaként jött létre a Bartók Béla utca.

Gyapa városrész (különálló belterület)

Paks külterületéhez tartozik a várostól északnyugatra elhelyezkedő egykori pusztá, Gyapa. A várossal való kapcsolatát a 6-os út biztosítja.

Cseresznyés és környéke (különálló belterület)

Paks külterületéhez tartozik a várostól nyugatra elhelyezkedő Cseresznyés. Út mellé rendeződött, nagytelkes házaival fokozatosan üdülőfaluvá alakul át.

Biritó és környéke (különálló belterület)

Paks belterületétől délre, az M6 autópálya mellett elhelyezkedő helyiség. A régi major területén létrejött szórványtelepülés jellegű terület. Az egykori Klein-kúria épületében működik 1992 óta az I. István Szakképző Iskola.

Csámpa és környék tanyái (különálló belterület)

Az atomerőműtől délnyugatra helyezkedik el Csámpa. A szórványtelepülés és Paks közötti forgalom a 6-os úton bonyolódik. A térség az atomerőmű biztonsági övezetében található.

Hegyespuszta (külterület)

Paks belterületétől délnyugatra elhelyezkedő tanya.

Területhasználat

Paks lakóterületei az északi magból kiindulva fokozatosan fejlődtek először déli, majd a 19. században nyugati, a 20. században délnyugati irányba. Dunakömlőd alapvető lakóövezet jellege a mai napig megmaradt.

A lakóterületbe különleges területként ágyazódnak be a pincesorok. Ezek beépítési módjukban, funkciójukban és építészeti megformálásukban is eltérnek a lakóterületektől. Eredeti funkciójuk szerint a szőlőtermeléshez, borkészítéshez kapcsolódó gazdasági épületek voltak, amelyek a tulajdonos házától elkülönülten épültek. Egybefüggő, helyi védeltséget élvező pincesorok maradtak fenn az Öreghegyen: a Sárgödör téren, a Fehérvári úton, az Ősz utcában, valamint Dunakömlődön a Bartók Béla utcában. Nem védett pincesorok találhatók a Hajnal utca-Rózsa utca kereszteződésében, a Kápolna utcában, a Sebestyén utcában, Kert utcában és Liliom utcában.

A Szent István tér környéke és az új városközpont és környéke, a Dózsa György út közöttük fekvő szakaszával, valamint a lakótelep központja és Dunakömlőd településközpontja alkotják a településközpont egyes területeit.

A egyes területekhez kapcsolódó zöldterületek a történeti városrészben a Templom téri Szent István park, valamint a Deák Ferenc utca – Rókus utca menti park, az új városközpontban a Táncsics park, a lakótelepen a VMK körüli, a Makovecz-piac melletti parkok és a Teller Ede utca menti sport- és pihenőpark. Jelentős zöldterület helyezkedik el a Dunaparton (Kreszpark, Duna menti parkok), és a város nyugati részén fekvő Ürgemezőn, valamint a Hidegvölgy utca északi részén, az árvízi tározó alatti részen. Dunakömlőd déli részén, a sporttelep környékén, valamint a Sánchegy utcai részen a Lussonium alatt található zöldterület.

Zöldterület jellegű különleges területei a városnak az ürgemezei szabadidős központ a stranddal, szabadidős parkkal; sportterületei a Fehérvári úton és Dunakömlőd déli részén a Vörösmalmi-árok mentén; turisztikai területei a Hidegvölgyben, a Fehérvári út mentén (lovastanya) és Cseresznyéspusztán helyezkednek el. A zöldterület jellegű különleges területek közé sorolhatók még a vízparti részek: a Dunaparti rendezvényterület és az erőmű vízisporttelepe. A temetők a nyugati részen helyezkednek el, a löszhátakon: a Fehérvári út környékén az Újtemető, az Orosz katonai temető, az Evangélikus temető, az

új Református temető, valamint a Zsidó temető, az Öreghegyi út mellett pedig a régi Református temető. Dunakömlőd temetője a Vörösmalmi-árok mentén fekszik.

A Szent István tér és környéke, valamint a Dózsa György út a 19. század óta a kereskedelem és szolgáltató szektor fő artériája. Paks szolgáltató gazdasági területeinek nagy része a déli városrészben helyezkedik el: az ipari park belső és a 6-os úttól keletre fekvő részei, a Nagydorogi út menti volt zárkerti sáv (déli városkapu), a volt konzervgyár és környéke, a „déli ipari övezet” a 6-os út bevezető szakasza mentén, az út, vasútvonal és a biztonsági út között. A nyugati városrészben a Pollack Mihály utcai terület nyugati szélén, illetve a Fehérvári út bevezető szakaszánál, a Cecei úti városkapunál található kereskedelmi, szolgáltató gazdasági területek. Ebbe a kategóriába tartoznak továbbá a gyapai és biritói telephelyek területei, valamint a kisebb külterületi gazdasági területek, Dunakömlődtől északra, a szarkahegyi bánya és a Csámpa feletti területek.

Paks ipari területei alapvetően a déli részen helyezkednek el. Egyrészt az egykori konzervgyár környékén a Tolnai út és a 6-os út által bezárt területen, valamint a város déli részén, a Kölesdi úttól délre helyezkednek el. A legjelentősebb ipari létesítmény, az atomerőmű a várostól délre fekszik. Jelenleg ipari gazdasági terület továbbá az északi településrészben elhelyezkedő, ipari tevékenységet jelenleg nem folytató téglagyár is.

e) Településkarakter: telekszerkezet és telekhasználat, beépítési mód és épülettípusok

Telekszerkezet és beépítési mód, valamint az épülettípusok tekintetében Paks vegyes képet mutat. Az északi részen a történeti városrész szabálytalan, halmazos telekszerkezete arról a folyamatról tanúskodik, amikor Paks faluból mezővárossá fejlődött, a nemesi fundusok köré nőtt, majd a 19. században elindult a polgárosodás útján. A történelmi városrészben az utcák iránya és terjedelme már a 18. században is a maihoz volt hasonló, az eredeti telekszerkezet azonban már csak nehezen rekonstruálható, mivel a 19. században a népességnövekedés miatt a telkek elaprózódtak, a beépítés sűrűsödött, az utcák záródtak. Ez a folyamat a 20. század fordulójára lezárult, a belső telkeket nem lehetett tovább osztani. Ekkor kezdődött a belterületen és a település szélén – déli, és nyugati irányban – elhelyezkedő művelt területek kisajátítása és felparcellázása. Az újonnan betelepített területek szabályos, általában teleklábas rendszerűek.

A Deák Ferenc utca páros oldala, amelyen a nemesi kúriák felépültek, szellősebb tagolású, a szabadon álló épületeket még feldarabolt állapotukban is viszonylag nagy méretű kertek ölelik körbe. A Deák Ferenc utca páratlan oldalát még mindig a nagy méretű telkek jellemzik, azonban a beépítés módja itt már sűrűbb, a hajlított házas beépítések esetében az utcai szárnyak gerince az utcavonallal párhuzamos, ami zárt vagy hézagosan zárt sorú beépítést eredményez.

A Deák Ferenc utca felett, az Öreghegyen és a Hidegvölgy felé futó utcák (Öreghegy utca, Petőfi utca nyugati része, Hidegvölgy utca, Haladás utca, Virág utca Bem utca feletti szakasza) teleklábas szerkezetű, a nagyobb, gazdasági udvaros telkeken fésűs, oldalhatáros beépítésben állnak a családi házak.

A Malom-hegy 20. században beépült, nyugati részei teleklábas szerkezetűek, családi házas, fésűs, előkertes beépítésűek. A Virág utca – Kossuth Lajos utca – Fehérvári út – Csendes utca által határolt terület, az ún. Kohn-telep vagy Tisztviselőtelep felparcellázása az 1930-as években történt. Szerkezete teleklábas, fésűs, előkertes/utcafrontos családházak beépítéssel.

Sajátos, karakterisztikus zárványt alkotnak a városszerkezetben a prэшáz sorok. A Fehérvári úton és a Sárgödör téren orsós teresedés körül, zárt sorú beépítésben állnak a 19. században-20. század elején épült prэшázak. Az Ősz utcában, Sebestyén utcában és a Kápolna utca felső szakaszán a teresedés elmarad, a prэшázak az utcavonalban állva alkotnak zárt sorú beépítésű területet.

A Deák Ferenc utca folytatásában a Dózsa György úton, amely a 19. század folyamán a város fő kereskedelmi és közlekedési ütőerévé vált, a beépítés sűrűsödik: a kis méretű telkeken utcafrontra épített zárt- vagy hézagosan zárt sorú beépítésbe illeszkedő, földszintes/egy-kétemeletes házak állnak. A történelmi városrész Dózsa György és a Duna – pontosabban ma már a 6-os út – közötti rövid, keskeny, szabálytalan utcácskáinak telkei kis méretűek, a házak fésűs beépítésben, utcafrontra épültek. A gazdálkodásra alkalmatlan telekméreteket, valamint az ipari tevékenységhez túl kicsi házak arról tanúskodnak, hogy az itt élők nem mezőgazdasági vagy kézműves tevékenységet folytattak, hanem főként a folyóhoz kapcsolódó foglalkozást űztek: halásztak, hajóztak. Dél felé haladva, a Villany utcától kezdve a Duna felé futó utcák szélesebbé válnak, szalagtelkesek, jellemzően utcafrontos, fésűs beépítésűek. Kivétel ez alól az Árok utca és a Hattyú utca, ahol a telekméretek újra lecsökkennek.

A Dózsa György úttól nyugatra fekvő, Kossuth Lajos utca határolta városrész telekszerkezete a 18. századi településrendet őrzi. A terület szalagtelkes, fésűs beépítésű, nagy telkes, gazdasági udvaros házakkal. Ezen a részen, majd később a Kápolna és a Pál utcai széles völgyben jelölték ki a földesurak a jobbágytelekhez tartozó belterületet.

A Kápolna utcától délre, a Dózsa György úttól nyugatra fekvő Kurcz-telep beépítése az 1940-es években kezdődött meg: az utcák teleklábas szerkezetűek, a családi házak fésűs beépítésben állnak.

A Kishegy beépítési módja szerint három részre oszlik: a tömbtelkes (úszótelkes) szerkezetű, szabadon álló pontházas vagy sávházas beépítésű lakótelepre; és a teleklábas szerkezetű, fésűs beépítésű, előkertes családi házas zónára, illetve csoportházas beépítésű társasházak részére.

Dunakömlőd

A 18. század végén újratervezett Dunakömlőd sokkal inkább őrzi eredeti településkarakterét. A legkorábban betelepített részek – a Hegy utca és a Béke utca Hegy utcáig tartó szakaszának bal oldala – hosszú, gazdálkodásra alkalmas szalagtelkei, oldalhatáros fésűs beépítésben álló, előkert nélküli, az utcavonalra merőleges gerincű, oromfalas házai nagyrészt máig megtartották az 1780-as évekbeli szerkezetüket. Ebbe a rendszerbe azonban belekeverednek a XX. század második felének új építései: oldalhatárra épület, de előkertes, négyzetes alaprajzú, emeletes/tetőtérbeépítéses házai.

Ugyanez mondható el a későbbi telepítésekről – a Bartók Béla utcában, a Radnóti Miklós utca keleti részén, illetve a Szabadság úton. A Béke út keleti oldala és a településközpont körüli részen a XIX-XX. században hajlított házas, előkert nélküli beépítési mód alakult ki. A déli és nyugati településrészekben – a Vörösmalmi árok környéki utcákban és a Sánchegy utca környékén – a földrajzi adottságok miatt nem alakulhattak ki hosszú szalagtelkek, a beépítési mód azonban itt is fésűs, jellemzően utcafrontos, oldalhatáros. Zártosú beépítésben állnak a Bartók Béla út és a Béke út közötti pincesor présházai.

Biritó, Gyapa, Cseresznyés és Csámpa

Az egykori pusztai majorok területén kialakult, tanyasűrűsödéssel létrejött, szórványtelepülés-jellegű területek. A szabadon álló épületek nagy telkeken helyezkednek el, jobbra út mellé rendeződve.

f) Védettségek: régészeti és műemléki egyedi és területi, világörökségi

Egyedi műemléki védettségek

Paks és Dunakömlődön összesen 24 védett műemlék található. A védett épületállomány zöme a XVIII-XIX. századból származik, kivételt ez alól a világörökségi várományos, római kori Lussonium, és Makovecz Imre 1990-ben átadott, római katolikus Szentlélek plébániatemploma képez. A 2003-ban készült örökségvédelmi értékkataszter adataihoz képest éppen ezzel a két elemmel gazdagodott Paks műemlékállománya. A 24 egyedi védettséget élvező műemlék közül a Forster Központ adatszolgáltatása 2015-ben 3 esett a II. bírságkategóriába: az Erzsébet Szálló, a római katolikus Szentlélek plébániatemplom és a dunakömlődi római katolikus templom. A fennmaradó 21 épület a III. bírságkategóriába tartozott. A 2014. évi CVI. törvény alapján az egyedi védettségű műemlékek újrakategorizálását 2015. december 31-ig el kellett végezni.

„73. § A Kötv. a következő 92. §-sal egészül ki:

92. § (1) A 2015. január 1-jén fennálló egyedi védettségű műemlékek kategóriába sorolását a 35/A. §-nak megfelelően 2015. december 31-ig el kell végezni.

(2) A 2015. december 31. napján a III. bírságkategóriába sorolt műemlékek 2016. január 1-jétől nyilvántartott műemléki értéknek minősülnek, a műemléki környezetük és az államot megillető elővásárlási jog megszűnik.”

„46. § (1) A Kötv. a 29. §-át megelőzően a következő alcímmel egészül ki:

„A nyilvántartott műemléki értékek műemlékké nyilvánítása”

(2) A Kötv. 29. §-a helyébe a következő rendelkezés lép:

„29. § (1) Műemlékké a nyilvántartásba vett műemléki érték nyilvánítható. A nyilvántartott műemléki érték műemlékké nyilvánítása hivatalból indul vagy a Hivatalnál jogszabályban meghatározott módon kezdeményezhető.

(2) A műemlékké nyilvánítás tudományos előkészítését a Hivatal folytatja le.”

Ennek alapján 2016-ban Paks 24 műemlékéből 17 tartozik a II. bírságkategóriába, 7 pedig a nyilvántartott műemléki érték kategóriába tartozik.

Védett műemlékek:

Jelölés	Törzsszám	Azonosító	Bírság kategória	Helység	Hrsz.	Cím	Név
M01	4164	8710	II.	Paks	8267	Dunakömlőd, Béke u.	Római katolikus templom
M02	4170	8691	II.	Paks	1029	Anna u. 16 .	Daróczy-kúria (Bezerédj Általános Iskola)
M03	4171	8692	műemléki érték	Paks	1064/1, 1064/2	Anna u. 17 .	Lakóház (egykori szegényház)
M04	4172	8700	II.	Paks	3332	Dózsa György u. 83.	Szent Vendel-kápolna
M05	4173	8701	II.	Paks	863	Kossuth Lajos u. 2.	Lakóház (általános iskola)
M06	4174	8702	műemléki érték	Paks	895, 896	Kossuth Lajos u. 13.	Kúria
M07	4175	8693	II.	Paks	1017/2, 1017/1	Deák Ferenc u. 2. - Bajcsy Zsilinszky utca 1	Cseh-Vigyázó, majd Mádi Kovács-kúria (Városi Múzeum)
M08	4176	8694	II.	Paks	1021	Deák Ferenc u. 4.	Szeniczey-kúria (Városi Múzeum)
M09	4177	8695	műemléki érték	Paks	1029	(Anna u. 16.) - Deák Ferenc u. 6.	Kornis-kúria (Bezerédj Általános Iskola)
M10	4178	8696	műemléki érték	Paks	16	Deák Ferenc u. 7.	Lakóház (rendelőintézet)
M11	4179	8697	műemléki érték	Paks	16	Deák Ferenc u. 7/a.	Lakóház (rendelőintézet)
M12	4180	8698	II.	Paks	13	Deák Ferenc u. 11.	Novák-kúria (Művészeti Iskola)
M13	4181	8706	II.	Paks	22	Szent István tér 2.	Erzsébet Szálló
M14	4184	8707	műemléki érték	Paks	980/1, 980/2, 980/3	Szent István tér 7.	Bazársor
M15	4185	8703	II.	Paks	1147	Rókus u.	Római katolikus kápolna (Szent Rókus és Szent Sebestyén)
M16	4186	8704	II.	Paks	1028	Szentháromság tér	Szentháromság-oszlop
M17	4187	8705	II.	Paks	1741	Szentháromság tér 5.	Lakóház (Szeniczey-ház)
M18	4188	8708	II.	Paks	950/1	Templom tér	Református templom
M19	4189	8709	műemléki érték	Paks	1011	Templom tér 5.- Sas u. 5.	Lakóház (általános iskola)
M20	4190	8689	II.	Paks	2292	Újtemető	Kápolna
M21	4191	8690	II.	Paks	1536	Temető	Kálvária-kápolna (Szent Kereszt felmagasztalása)
M22	10146	8699	II.	Paks	1055	Deák Ferenc u. 22.	Kurcz-kúria (orvosi rendelő)
M23	11140	11386	II.	Paks	01044/5, 01044/6	Dunakömlőd, Bottyánsánc	a római kori Lussonium katonai tábora építészeti maradványai
M24	11643	20489	II.	Paks	4283/2	Újtemplom u. - Hősök tere	római katolikus Szentlélek plébániatemplom

Területi védettségek:

Védett történeti táj és műemléki jelentőségű terület nem található Pakson. A területi védelem körébe tartozó műemléki környezetek a Forster Központ adatszolgáltatása alapján a következők.

törzsszám	azonosító	név	védelem	helyrajzi szám
4190	22203	Kápolna ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	2271, 2293, 2113, 1999, 2000/1, 2002, 2003, 2004, 2296, 2298, 2371, 2372, 2373, 2291, 2290, 2289, 2288, 2474, 2284, 2283, 2282, 2477, 2479/2, 2501, 2505, 2506, 2507, 2806, 2279/5, 2279/6, 2279/7, 2278, 2277, 2276, 2275/2, 2275/1, 2274, 2273, 2272, 2285
4191	22205	Kálvária-kápolna (Szent Kereszt felmagasztalása) ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	1529, 1528, 1527, 1526, 1525, 1518/1, 1517, 1516, 1487, 1484, 1481, 1479, 1478, 1471, 1470, 1469, 1537, 1542, 1543/2, 1544, 1545, 1546, 1556, 1557, 1567, 1626, 1579, 1580, 1581, 1582, 1488/1, 1515, 1543/1
4170	22206	Daróczy-kúria (általános iskola) ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	1063, 1566, 1565, 1564, 1553, 1552, 1551, 1550, 1040, 1037/2, 1036, 1033/2, 1034, 1035, 17, 18, 1033/1, 1022, 1024/1, 1025/1, 1025/2, 1027, 1021, 20/1, 21/1, 21/2, 22, 1028
4175	22208	Cseh-Vigyázó, majd Mádi Kovács-kúria (Városi Múzeum) ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	1016, 1020, 1021, 1022, 1024/1, 1024/2, 1033/1, 1034, 21/1, 21/2, 22, 1003, 27, 1018, 28, 1014, 1006, 1007, 1009, 1012, 1013, 944, 412/1
4176	22209	Szeniczey-kúria ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	1017/1, 1020, 1027, 1029, 1033/1, 1033/2, 1034, 21/1, 21/2, 22
4180	22213	Novák-kúria (Művészeti Iskola) ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	02/2, 09, 16, 1033/2, 1034, 1035, 1050, 12, 1051, 1052, 1053, 1054/1
10146	22214	Kúria (orvosi rendelő) ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	1033/2, 1034, 1035, 1054/1, 1056, 1058, 1059, 1054/2, 11, 12
4172	22215	Szent Vendel-kápolna ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	3331, 3336, 3502, 412/3
4173	22216	Lakóház (általános iskola) ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	970/2, 970/3, 894, 862, 861, 860, 857, 856, 854, 849, 864
4185	22219	Római katolikus kápolna (Szent Rókus és Szent Sebestyén) ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	1148, 1142, 1141
4186	22220	Szentháromság-oszlop ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	1025/1, 1025/2, 1027, 1029, 1566, 1567, 1063, 1741, 1568, 1743, 1742, 1744
4187	22221	Lakóház (Szeniczey-ház) ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	1025/2, 1027, 1028, 1029, 1063, 1568, 1739, 1740, 1742, 1743, 1744
4181	22222	Erzsébet Szálló (Paksi Képtár) ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	18, 19, 20/1, 21/1, 21/2, 26, 27, 1017/1, 1020, 1027, 1029, 1033/1, 1033/2, 1034, 02/2, 06
4188	22224	Ref. templom ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	1011, 1013, 950/2, 949, 947, 945, 964/1, 963, 964/2, 970/4
4164	22226	R. k. templom ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet	8259, 8260/1, 8263, 8264, 8268, 8269, 8629, 8265, 8266, 8258, 8251, 8250, 8645/7
11140	13566	a római kori Lussonium katonai tábora építészeti maradványainak műemléki környezete	Műemléki környezet	8480

Amint azt a műemlékek esetében már jeleztük, a 2015. december 31-én a III. bírsági kategóriába sorolt műemlékek, amelyek 2016. január 1-től nyilvántartott műemléki értéknek minősülnek, műemléki környezetbe 2016. január 1-től megszűnik. A 2016. január 1-től nyilvántartott műemléki értékek műemlékké nyilvánításakor a 39/2015. (III. 11.) Korm. Rendelet szerint a következő módokon jelölhető ki műemléki környezet.

„29. § (1) A nyilvántartott műemléki érték műemlékké nyilvánításakor műemléki környezetnek jelölhető ki

a) a műemléki érték telkéhez kapcsolódó, azzal közvetlenül határos telek, továbbá

b) az a) pontban meghatározott telkek által kijelölt közterület-szakasz és az ehhez kapcsolódó telkek, különösen

ba) amelyen az esetleges építési vagy más tevékenységek a műemlékké nyilvánítandó műemléki érték állagát közvetlenül befolyásolhatják, vagy

bb) amelyen a műemlékké nyilvánítandó műemléki érték megjelenését, értékeinek érvényesülését közvetlenül befolyásoló építmény áll vagy építhető.

(2) Az (1) bekezdés szerinti kijelölés hiányában – a (3) bekezdésben meghatározott kivétellel – műemléki környezet nem jön létre.

(3) A 2015. január 1. előtt védetté nyilvánított műemlékkel vagy műemléki jelentőségű területtel közvetlenül határos telkek, a közterületszakaszok és a közterületszakaszokkal határos ingatlanok, valamint a védettségről szóló döntésben ettől eltérően kijelölt ingatlanok minősülnek műemléki környezetnek.”

Világörökségi védettség:

A városban jelenleg világörökségi terület nincs, világörökségi védettségre tervezett terület a Lussonium és környezete, az erődítmény területén kialakított romkert. A Lussonium a Ripa Pannonica csaknem 415 km hosszú magyarországi szakaszának (Ripa Pannonica in Hungary – RPH) 124 részhelyszínének egyikeként szerepel a világörökségi várományos területek között. Az RPH a Frontiers of the Roman Empire (FRE) világörökségi sorozatjelöléshez kapcsolódik, mint a római katonai építészet és határvédelmi stratégiai koncepció több mint 400 éven keresztül működő kiemelkedő emléke. A Lussonium jelenleg műemléki védettséget élvez, a műemléki táblázatban M23 sz. alatt szerepel.

g) Az örökségi értékek elemzése

Paks város épített örökségének zöme kis területen, a török hódoltság utáni újjáépítés során kialakult történeti városmagban található. A település magja az évszázadok során egyre délebbre vándorolt: míg az ókorban a római település a Sánchegyen, illetve annak délkeleti lejtőjén és a Kömlődi út völgyében helyezkedett el, a középkori település a Sánchegy délkeleti lábánál épült fel, a mai Templom térig húzódtott. A török hódoltság után a település magja újra déli irányban mozdult el: a főút (Deák Ferenc utca), Tavasz utca és Kossuth Lajos utca határolta. Négy kivételtől – a dunakömlődi római katolikus templomtól, a római kori Lussonium katonai táborának építészeti maradványaitól, a Deák Ferenc utca folytatásán, a Dózsa György úton álló Szent Vendel-kápolnától, valamint a Makovecz Imre tervei alapján a kishegyi lakótelepen felépült római katolikus Szentlélek plébániatemplomtól eltekintve – ezen a részen koncentrálódik a város műemléki védettséget élvező épületállománya.

A török hódoltság után kialakult városmagban való elhelyezkedésből adódóan a legkorábbi épületek a 18. században épültek, barokk, későbarokk stílusban. A legkorábban épült házak típusukat tekintve két csoportra oszthatók. Egyrészt természetesen a szakrális építészet megtestesítőit találjuk a legrégebbi épületek között: a Szent Rókus és Szent Sebestyén kápolnát (1780-81), a református templomot (18. század vége), és a Kálvária-temetőkápolnát (1815 körül.) Másrészt a legkorábbi kúriák tartoznak ide: a Szeniczey-kúria (Deák F. u. 4.), a Novák-kúria (Deák F. u. 7.), a Kossuth L. u. 13. sz. alatti kúria, valamint egy sajátos szociális lakóház az Anna u. 16. sz. alatti egykori szegényház.

A következő építéstörténeti réteget a klasszicista stílusú épületek alkotják a városmagban. Ezek között zömében ugyanazokat az épülettípusokat találjuk meg, mint az előző évszázadban. Klasszicista stílusban épülnek az egyházi épületek: a temetőkápolna az Újtemetőben (római katolikus Krisztus feltámadása temetőkápolna) és a Református temetőben (Kálvária-kápolna), templom Dunakömlődön, és a kis,

provinciális Szent Vendel- kápolna. Ebben a korszakban emelik a Szentháromság oszlopot is. Sorra épülnek a klasszicista udvarházak és lakóházak – a Daróczy kúria (Anna u. 16.), a Cseh-Vigyázó, majd Mádi Kovács-kúria (Bajcsy-Zsilinszky u. 1.), a Szeniczey-ház (Szentháromság tér 5.), a Kossuth L. u. 2. szám alatti lakóház. Az átalakítások során a barokk előzményekre visszatekintő kúriák is ekkor nyerték el mai, klasszicista megjelenésüket. Erre példa a Deák Ferenc utca 6. száma alatti Korniss-kúria, és a Deák Ferenc utca 4. sz. alatti Szeniczey-kúria átalakítása. A klasszicizmus emblemikus, a városképet meghatározó épülete a Szent István téren álló Erzsébet nagyszálló, amely 1820 körül épült fogadónak.

A 19. század második felében a historizmus formálta Paks városképét. A szabadonálló beépítésű kúriák és lakóházak helyett egyre inkább a zárt sorú beépítésbe illeszkedő kereskedőházak kerülnek az építési tevékenység fókuszába. Földszintes és egyemeletes historizáló házaival ekkor formálódott a Deák Ferenc utcát folytató Dózsa György út mai városképe. Újabb kúriák már nem épülnek, a történeti városmagban a korábban épült kúriákat immár a historizmus jegyében alakítják át, ez történik a Deák Ferenc utca 7. szám alatti későbarokk lakóház esetében, amely mellé az 1870-es évek végén historizáló barokk stílusban épül fel a járásbíróház számára a 7/a. épület. A bíróság a 20. század elején új épületet kapott, és átköltözött az utca túloldalára, a Deák Ferenc u. 10. szám alá, az 1904-ben épült neobarokk házba. A Deák Ferenc utca új, nagypolgári házai historizáló stílusban épülnek: ilyen a két Bun-ház: Bun Gusztáv lakóháza a Deák Ferenc u. 9. szám alatt, és Bun Lajos lakóháza a Deák Ferenc u. 3. szám alatt.

A Templom tér és a Szent István tér arculatát alapvetően a historizáló építészet alakította. Az épületek nagy többségét mára lebontották, vagy az átalakítások során teljesen elveszítették eredeti karakterüket. Szerencsés kivétel az 1860 körül épült Szent István téri bazársor, amely jelentős átalakítás nélkül vészelte át az elmúlt évszázadot. Szintén historizáló – neoromán – stílusban épült fel a bazársor felett a római katolikus Jézus Szíve templom 1901-ben. A Templom teret határoló egykori felekezeti iskolák is a város historizáló épületállományát gazdagítják. Az egykori református iskola (Templom tér 5.) 19. század eleji épületét a 19. század közepén alakították át romantikus stílusban, a tér másik oldalon álló (Templom tér 6. sz. alatti) zárda, később katolikus elemi iskola 1901-ben épült historizáló stílusban.

A másik két felekezet is historizáló stílusú épületekkel járult hozzá Paks: a zsinagóga (Deák F. u. 22. – Villany u. 1.) a 19. század második felében épült fel neoromán stílusban, az evangélikus templomot 1880- és 1884 között építették újjá egy tűzvész után neoklasszicista stílusban.

A historizálás utáni stílusok nem hagytak markáns nyomot Paks városképén. Szecessziós épületet alig találunk a városban, a két világháború között hazánkban formálódó modernizmus pedig teljesen elkerülte Paksot. Az utóbbi évtizedekben született épületek közül Makovecz Imre organikus modern stílusban épült Római katolikus Szentlélek plébániatemploma került műemléki védelem alá.

Paks műemlék-állományának állapota vegyes, de alapjában véve jónak mondható. A jó állapotú, eredeti megjelenésüket hűen tükröző épületek, mellett vannak romló állapotú épületek, például a Kossuth Lajos utca 2. vagy a Bazársor.

h) Területhasználat és területi állapot a kulturális örökség összefüggésrendszerében

A városban kialakult területhasználat általánosságban megfelel az örökségvédelem szempontjainak. Az épített értékek túlnyomó többsége a belvárosban, településközpont vegyes területen, illetve lakóterületen belül, rendezett környezetben fekszik.

A város arculatának formálása, turisztikai vonzerejének növelése céljából szükség van a helyi szempontból meghatározó, hangulatteremtő épületek, épületcsoportok és tájértékek megőrzésére, azok bemutatására, a város életét gazdagító funkciókkal való hasznosítására.

2) VÁLTOZTATÁSI SZÁNDÉKOK: A TÉR- ÉS IDŐBELI FOLYAMATOK SZÖVEGES ÉS ÖSSZEHASONLÍTÓ TÉRKÉPI VAGY GRAFIKUS MEGJELENÍTÉSE:

a) Településhálózati és tájhasználati változás

Jelen Örökségvédelmi Hatástanulmány a Szerkezeti és Szabályozási Terv olyan felülvizsgálata és jogszabályi megfeleltetése kapcsán készül, mely területhasználati változtatásokat nem tartalmaz.

b) Településszerkezeti, területhasználati és beépítettségi változás

Jelen Örökségvédelmi Hatástanulmány a Szerkezeti és Szabályozási Terv olyan felülvizsgálata és jogszabályi megfeleltetése kapcsán készül, mely területhasználati változtatásokat nem tartalmaz.

c) Infrastrukturális változás

Jelen Örökségvédelmi Hatástanulmány a Szerkezeti és Szabályozási Terv olyan felülvizsgálata és jogszabályi megfeleltetése kapcsán készül, mely területhasználati változtatásokat nem tartalmaz.

d) Népeség, életmód, társadalom, kultúra változása

Jelen Örökségvédelmi Hatástanulmány a Szerkezeti és Szabályozási Terv olyan felülvizsgálata és jogszabályi megfeleltetése kapcsán készül, mely területhasználati változtatásokat nem tartalmaz.

e) Műemléki értékek felmérése esetén a középtávon tervezett, a települési értékléltárban szerepeltetett létesítmények megjelenését érintő beavatkozások megnevezése és rövid ismertetése.

Felújításra került a Dunakömlőd, Béke u. 8267 helyrajzi számú ingatlanon levő, műemléki védelem alatt álló Szent Imre római katolikus templom főhomlokzata. A sérült tagozatok és a párkányprofilok javítását követően a lábazat, a homlokzati részek színezése, kőkeretek javítása, valamint a templomtorony nyugati ajtószárny cseréje történt meg.

Jelen tanulmány keletkezése idején, a közelmúltban fejeződött be a Deák Ferenc utca 4. sz. alatti Szeniczey-kúria (Deák-ház) épületegyüttesének felújítása, amely ezen túl múzeumi funkciót fog betölteni. Az épületet teljes körűen újíttatta fel az önkormányzat, mindkét épület tetőterét beépítették.

Építési örökségvédelmi engedély alapján felújításra vár a Paks Kossuth L. u. 2. (863 hrsz.) alatti általános iskolaként funkcionáló, de műemlékileg lakóházként nyilvántartott épület utcafronti homlokzat teljes hosszában, a tetőszerkezet, a kiugró lábazat, valamint a klasszicista tagozatok. Továbbá restaurálásra kerülnek az épület utcafronti nyílászárói, valamint rekonstrukciónak kerül az egykori főbejárat két szárnyú ajtó.

Az önkormányzat a közeljövőben a Városi Múzeum Deák Ferenc utca 2. sz. alatti épületében szándékozik az akadálymentesítést célzó belső átalakítást végezni.

3) Hatáselemzés szöveges és ábrázolt formában a különböző hatásterületek kijelölésével:

Jelen Örökségvédelmi Hatástanulmány a Szerkezeti és Szabályozási Terv olyan felülvizsgálata és jogszabályi megfeleltetése kapcsán készül, mely területhasználati változtatásokat nem tartalmaz, de jelen tervfejezetben a településszerkezeti terv által tartalomzott, de még meg nem valósult fejlesztések hatásait is számbavesszük.

a) Történeti településszerkezetet érintő következmények

A településfejlesztési koncepció célkitűzései és a településrendezési terv a történeti településszerkezetet alapvetően nem változtatják meg. A tervezett elkerülő út a Deák Ferenc utca-Dózsa György utat tehermentesíti majd. A fejlesztések a már meglévő területek azonos funkciójú bővítésével számolnak, az új beépítések jellemzően a város periferiáin történnek, illetve történhetnek.

b) Természeti, táji hatások

A településfejlesztési koncepció és a településrendezési terv nagy hangsúlyt fektet a fenntartható fejlődés biztosítására, az épített és természeti környezet közötti egyensúly megteremtésére, a természet megóvására, a természeti elemekkel összhangban lévő infrastrukturális fejlesztésekre.

A tervezett fejlesztések közül előreláthatóan az ipari park területnövekedése járhat a legtöbb tájhasználati konfliktussal. A konfliktus hatásainak csökkentésére a tervezett lakóterület fejlesztések külterülettel határos részein és a gazdasági, ipari területek körül takarófásítás tervezését, szabályozását javasolja.

Az Atomerőmű déli oldalán fekvő területek erdősítésével, a Dél-Mezőföld beerdősült vonulata erdőállományának felújításával, a védett területek összefüggő hálózatba való kapcsolásával, az új belterületi településvédelmi erdők telepítésével, és az északi határvonalon összefüggő növénytakaró telepítésével a terv támogatja a Paks környéki természeti környezet megújulását és területének növekedését. Az egykori Duna-medrek és a térség kisebb vizeinek rehabilitációjával az adott területek ökológiai egyensúlya helyreáll.

c) A településkép feltárlásának változásai

A településkép feltárlásában akkor áll be jelentős változás, ha az elkerülő út megépül, ugyanis mind a lakóterületek, mind az azokat övező védelmi erdőzónák fejlesztési területe az út mentére esik. A megépülő elkerülő út felől a településvédelmi erdők képeznek vizuális határt, amelyek a védő funkción kívül a város és a természet kapcsolatát teszik élővé. Paks új kisvárosias, kertvárosias, illetve falusias lakóterületei a Malomhegyen, a Pollack Mihály út környékén, valamint Dunakömlődön az összekötő utakról tárnak fel. Az ipari park területének további beépítésével Paks déli részének nagyvárosias karaktere erősödik.

A meglévő úthálózaton megközelítve is megváltozik a településkép a váci zártkertek belterülethez csatlakozó részének fejlesztésénél, amely a város és természet közötti harmonikus átmenetet biztosítja: a zártkertekből fokozatos átmenetet képeznek a kertvárosias lakóterületek felé.

d) Régészeti emlékek, műemléki értékek feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának vagy pusztulásának lehetőségei

Jelenleg egyetlen műemléki értéket sem fenyeget a pusztulás közvetlen veszélye. A műemléki értékek feltárlásának és bemutatásának kapcsán kiemelendő a világörökségi várományos Lussonium.

A 2008-ban indult Danube Limes UNESCO World Heritage, azaz a Duna-menti római limes UNESCO Világörökségi nevezése programban Szlovákia, Lengyelország, Ausztria és Németország mellett magyar részről a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, a Pécsi Tudományegyetem és Paks önkormányzata kapcsolódott be. Célja, hogy a római kori dunai limes közép-európai szakaszát, mint az európai kulturális örökség részét képező régészeti emléket jelölje az UNESCO világörökségi listára. A projekt keretében az érintett települések bevonásával bemutathatósági-, majd később egyfajta megvalósítási tervet készítenek, hogy a limes (Magyarországon ripa, hiszen folyami határ volt) itteni szakasza miként tud csatlakozni a nemzetközi együttműködési tervek szerint a későbbiekben a teljes római határt bemutató közös világörökséghez. A tervezett beruházás keretében Lussonium díszkivilágítást kap, és látogatóközpont létesülhet a jelenleg szabadon látogatható, feltárt katonai tábornál.

e) Történeti térbeli rendszerek alakulása

A településrendezési terv a történeti térbeli rendszereket nem érinti.

f) Műemléki jelentőségű területek, műemléki környezetek, műemlékek eszmei, használati és esztétikai jelentőségének alakulása a tájban, településszerkezetben, épített környezetben, a település életében

A műemlékek és műemléki környezetek településszerkezetben, tájban, épített környezetben elfoglalt helyében nem következik be változás.

Bár az épített örökséggel kapcsolatban a városfejlesztési koncepció nem tartalmaz részletes programot, a megfogalmazott alapcél („*Stabil gazdasági bázisra épülő, igényes épített és természeti környezettel rendelkező, a lakosság megfelelő életminőségét garantáló funkciógazdag középváros*”) feltételezi a műemléki értékek védelmét, eszmei és esztétikai jelentőségük identitáserősítő és városimázs-építő adottságainak kihasználását.

g) Műemlékek megújulásának és fenntarthatóságának gazdasági esélyei

Az elengedhetetlen önkormányzati forrásokon túl a pályázati források bevonása lehet a műemlékek megújulásának pénzügyi alapja, ahogyan az történt a közelmúltban a Deák Ferenc utca 4. sz. esetében is. Következetes és céltudatos fejlesztésekkel a gazdasági alapokra helyezett turizmus, és ezáltal a műemléki értékek helyzetbe hozása megoldást hozhat a műemlékek megújulásának és fenntarthatóságának terén. Ez egybeesik a településfejlesztési koncepcióban lefektetett II. átfogó cél 6. fejlesztési céljában (Paks város turisztikai vonzerejének növelése) lefektetett irányelvvel.

A használaton kívüli vagy csak részleges használatban álló épületek esetében (pl. a Bazársor vagy a helyi védettséget élvező Makovecz Imre tervezte piacépület) felmerülhet a II. átfogó cél 5. célkitűzésében (Helyi kiskereskedelmi hálózat megerősítése) megfogalmazott javaslatok – például az üzleti szakosodás (például márkabolt a ruházati szakmában) vagy speciális (jó esetben helyi) termékek bevonása az élelmiszer és élvezeti cikk szakmában – támogatásával a kiskereskedelem fellendítése, és az épületek ilyen jellegű hasznosítása.

h) Településkarakter változásának hatásai

A fejlesztések döntően nem változtatják meg a településkaraktert, a bővítendő területek sajátosságainak továbbvitelével történnek. A meglévő struktúrán belül nagy szerephez jut az új zöldterületek létrehozása, amelyek barátságosabbá, élhetőbbé teszik Paks kis- és nagyvárosias területeit. A közterületek projekt szemléletben megvalósuló rekonstrukciója a városimázst erősíti. A települési épített értékek megőrzését különösen hangsúlyosan kezeli a terv Dunakömlőd falusias, sajátos karakterének megőrzése terén.

i) Környezeti terhelések és az épített örökség műszaki állapotának összefüggései

Az előirányzott infrastrukturális fejlesztések, amelyek a város – különös tekintettel a történeti városrész – forgalomterhelésének enyhítését szolgálják, kedvezően hatnak az épített örökség műszaki állapotára. A jelenleg a városon – a Deák Ferenc és Dózsa György út tengelyén – bonyolódó forgalom a város peremére való áttérrelésével csökken az épületek rezgés okozta állapotromlása, a járművek károsanyag-kibocsátásának csökkenésével lassul az épületek homlokzati anyagainak korróziója. Utóbbira a városi zöldterületek növelése is jótékonyan hat. A városon belüli zöld felületek megkönnyítik a csapadékvíz-elvezetést, (a növényzet által felfogott csapadék lassítja a csatornába áramlást, ami csökkenti az eldugulás veszélyét), kedvezően hatnak a város hőháztartására.

A csapadékvíz-elvezető hálózat fejlesztése úgyszintén nagy szerepe van az épített örökség állagmegóvásában.

j) Folyamatok iránya, visszafordíthatósága

Az épített örökséget érintő folyamatok két irányban zajlanak. Az egyik a műemlékek megújulásának, rekonstrukciójának konstruktív folyamata, a másik az ennek elmaradása folytán bekövetkező állagromlás. Előbbire kiváló példa a Deák Ferenc utca 4. szám alatti egykori Szeniczey-kúria (Deák-ház) műemléki helyreállítása a Városi Múzeum számára, amely a közelmúltban zajlott le. Utóbbi leginkább a használaton kívüli vagy azokat az épületeket fenyegeti, amelyek gazdasági szempontból nem tudnak prosperálni, így a Bazársor, a Kossuth Lajos utca 2. sz. alatti iskolaépület vagy a Deák Ferenc utca 22. sz. alatti orvosi rendelő. Ez a folyamat megkezdődött, negatív hatásai mutatkoznak, de minden esetben reverzibilis, a pusztulás veszélye közvetlenül egyetlen épületet sem fenyeget.

k) Kárenyhítés lehetősége, költsége, illetve ellentételezésének lehetőségei

Kárenyhítés csak gondatlan, a vonatkozó jogszabályoknak meg nem felelő viselkedést követően válhat szükségessé, ennél fogva költségei is csak konkrét esetben számítható. Az épített örökséget olyan módon kell védeni, hogy a pusztulás megelőzhető legyen.

I) A műemléki értékek tekintetében SWOT-analízis (kockázatelemzés)

ERŐSSÉG	GYENGESÉG
Nagy számú épített örökségi emlék Eredeti állapotot jól rekonstruálható módon őrző épületek	Hasznosítatlan épületek Bizonyos épületek romló állapota
LEHETŐSÉG	VESZÉLY
Lussonium világörökséggé nyilvánítása, látogatóközpont kialakítása Az üresen álló épületek turisztikai, kulturális célú hasznosítása	Az épületek további állagromlása Műemlékek, műemlék jellegű épületek felhagyása, funkcióvesztés

4) Közérthető, egyértelmű elbírálásra alkalmas összefoglaló

Paks városfejlesztési koncepcióját az MTA Regionális Kutatások Központja Dunántúli Regionális Intézete dolgozta ki 2009-2010-ben. Paks város önkormányzata a településfejlesztési koncepciót az 55/2010. (V. 26.) számú határozatával hagyta jóvá.

Paks város Településszerkezeti Tervét a Képviselőtestület a 3/2003. (II. 12) számú kt. határozattal fogadta el, majd 10/2008. (II. 13), 85/2008. (IX. 16.), 121/2009. (XII. 16.), 79/2011. (XI. 23.), 165/2013. (XII. 21.) sz. kt. határozatokkal módosította.

Paks város településfejlesztési koncepciójának alapcélja: „Stabil gazdasági bázisra épülő, igényes épített és természeti környezettel rendelkező, a lakosság megfelelő életminőségét garantáló funkciógazdag középváros”.

A koncepció IV. pontja tartalmazza a fenntartható városi környezet megteremtésének területrendezési vonatkozásait, amelyre Paks településrendezési tervei épülnek.

Ez 4 pontban foglalható össze:

1. Fejlesztési rész cél: Lakóterületek minőségi intenzifikálása
2. Fejlesztési rész cél: Iparterületek
3. Fejlesztési rész cél: Duna-part átértékelése
4. Fejlesztési rész cél: Dunakömlőd arculatának megtartása és eltérő karakterének hangsúlyozása

Összefoglalva megállapítható, hogy a településrendezési eszközök alapvetően a meglévő struktúrák keretein belül irányozzák elő a fejlesztéseket, a város szerkezetének, karakterének jelentős változtatása nélkül, a meglévő területek minőségi intenzifikálásával. A városrészek jellege megmarad, léptékváltás nem történik, a terv arányos fejlesztéseknek ad keretet. Dunakömlőd eltérő karakterének megóvása és kiemelése külön hangsúlyt is kap, de Gyapa, Csámpa, Cseresznyés és Biritó falusias jellege is megmarad. Paks ezáltal számos alternatívát kínál a falusias környezettől a nagyvárosi jellegűig az ott élőknek, illetve a letelepülni kívánóknak.

Emellett a városfejlesztés legfontosabb megvalósítandó célkitűzése a közlekedési hálózat és a közműhálózatok továbbépítése. Ezek közül kiemelendő a tervezett elkerülő út és a hozzá kapcsolódó utak létesítése, amely nagy mértékben csökkenti majd a Deák Ferenc utca – Dózsa György út tengelynek – ahol a műemléki védettséget élvező épületek jelentős része elhelyezkedik – forgalomterhelését. A másik fontos távlati célkitűzés az elkerülő út meghosszabbítása Dunakömlőd felé, amely Paks központi belterülete és Dunakömlőd kapcsolatát erősítené.

Nagy érdeme a tervnek az ökológia szemlélet: a természeti értékek védelme, az erdőterületek növelése és a tájrehabilitáció. A városi zöldterületek növelése hozzájárul a város fenntartható fejlődéséhez, élhető, kellemes városi környezetet biztosít.

A Duna-part átértékelése és a turisztikai célú fejlesztések az Uszodi-szigeten és az Imsósi Duna-ág rehabilitációja kapcsán jó alapvetések, ezekre mindenképpen érdemes lenne részletes programot kidolgozni.

5) Nyilatkozat: az örökségvédelmi hatástanulmány készítőjének nyilatkozata arról, hogy a tervezett megoldás megfelel az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak.

Alulírott Bor Ferenc mint Paks Város készített örökségvédelmi hatástanulmány készítője nyilatkozom arról, hogy a tervezett megoldás megfelel az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak, továbbá, hogy az örökségvédelmi hatástanulmány épített örökség munkarésze elkészítésére jogosultsággal rendelkezem.

Budapest, 2015. november 30.

Bor Ferenc

C) RÉGÉSZETI SZAKTERÜLETI MUNKARÉSZ

0) BEVEZETÉS

Az örökségvédelmi hatástanulmány a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012. (XI. 8.) kormányrendeletnek és a régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 39/2015. (III. 11.) Korm. rendeletnek megfelelően a településfejlesztési koncepcióhoz készül.

A hatástanulmány szerkezetét és tartalmát a 2001. évi LXIV. törvény 85/A. § (1) és a régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 39/2015. (III. 11.) Korm. rendelet 68. § (2) bekezdése, illetve utóbbi 12. sz. melléklete határozza meg.

Jelen munkát a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. alapján szerzői jogi védelem illeti meg. A közölt adatok szerződéstől eltérő célra való felhasználása, régészeti lelőhelyre vonatkozó adatok nyilvánosságra hozása vagy továbbadása csak a szerző engedélyével, a régészeti lelőhely és a műemléki érték nyilvántartásának és védetté nyilvánításának, valamint a régészeti lelőhely és a lelet megtalálója anyagi elismerésének részletes szabályairól szóló 13/2015. (III. 11.) MvM. rendelet, valamint a muzeális intézményekben folytatható kutatásról szóló 47/2001. (III. 27.) Korm. rendelet szabályai szerint történhet.

A hatástanulmány a rendezési tervhez változtatás nélkül, külön alfejezetként csatolandó.

A vizsgálatnál figyelembe vett, a kulturális örökség régészeti vonatkozásait érintő speciális törvények és rendeletek:

- 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről – amely a földvárak és halmok (temetkezési helyek) védelméről rendelkezik (23. §),
- 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről,
- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről,
- 2001. évi LXIV. törvény a Kulturális örökség védelméről (a továbbiakban: Kötv.),
- 2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól – az I. fokú örökségvédelmi hatóság hatósági eljárásait ez alapján végzi,
- 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartó rendszerről – különösen az alábbi szabálysértésnek minősülő cselekmények: lopás, jogtalan elsajátítás, orgazdaság, szándékos rongálás ötvenezer forintot meg nem haladó értékre – 177. § (3) bekezdése szerinti minősített esetei,
- 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről – különösen az alábbi bűncselekmények:
 - műemlék vagy védett kulturális javak megrongálása – 357. §,
 - védett kulturális javakkal visszaélés – 358. §,
 - lopás – 370. § (3) bekezdés bb) pontja,
 - rongálás – 371. § (3) bekezdés ba) pontja és (4) bekezdés b) pontja,
 - jogtalan elsajátítás – 378. § (2) bekezdése,
 - orgazdaság – 379. § (3) bekezdés b) pontja szerinti minősített esetei,
- 149/2000. (VIII. 31.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és az Európa Tanács tagállamai között 1992. január 16-án kelt, Vallettában aláírt, a régészeti örökség védelméről szóló Európai Egyezmény kihirdetéséről,
- 47/2001. (III. 27.) Korm. rendelet a muzeális intézményekben folytatható kutatásról,
- 191/2001. (X. 18.) Korm. rendelet az örökségvédelmi bírságról,
- 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről,

- 39/2015. (III. 11.) Korm. rendelet a régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról,
- 13/2015. (III. 11.) MvM rendelet a régészeti lelőhely és a műemléki érték nyilvántartásának és védetté nyilvánításának, valamint a régészeti lelőhely és a lelet megtalálója anyagi elismerésének részletes szabályairól.

Fogalmi meghatározások

A régészeti elemek vizsgálatát a kulturális örökség védelméről hozott 2001. évi LXIV. törvényben (a továbbiakban: Kötv.) meghatározott – és így a hatástanulmányban alkalmazott – alábbi fogalmi meghatározások alapján végeztük el.

Fenntartható használat (Kötv. 7. § 4.): a védett kulturális örökség olyan módon történő használata – ideértve a kármegelőző és kárcsökkentő tevékenységeket is –, amely nem haladja meg a szakmailag indokolt mértéket és nem vezet az örökség elemeinek állapotromlásához, így biztosított fennmaradásuk a jelen és jövő nemzedékek számára.

Előzetes régészeti dokumentáció (Kötv. 7. § 3): valamely terület régészeti érintettségének tisztázására, a régészeti örökség elemeire vonatkozó ismeretek (különösen a lelőhely jellegének, korának, kiterjedésének és intenzitásának) megszerzésére és pontosítására szolgáló, valamint az ebből következően elvégzendő régészeti feladatellátás formájának, idő- és költségvonzatainak meghatározásához hozzájáruló, az ismert adatok és források feldolgozásával, a lelőhely állapotában maradandó változással nem járó műszeres lelőhely-, illetve leletfelderítés, terepbejárás és próbafeltárás alkalmazásával készült dokumentum.

Gyűjtemény (Kötv. 7. § 6.): a gyűjtői tevékenység eredményeként létrejött, ritkaságából vagy jellegéből adódóan különös jelentőséggel bíró javak összessége, amelynek egységességében megnyilvánuló kulturális értéke meghaladja egyes darabjainak együttes értékét.

Kulturális örökség elemei (Kötv. 7. § 11.): a régészeti örökség, műemléki értékek, valamint a kulturális javak.

Nagyberuházás (Kötv. 7. § 20.): az alábbi, földmunkával járó beruházás:

- a) a bruttó 500 millió forintos értékhatárt meghaladó teljes bekerülési költségű beruházás,
- b) a Kormány által rendeletben nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű üggyé nyilvánított beruházás,
- c) a Nemzeti Infrastruktúra Fejlesztő Zrt. által kezelt beruházás,
- d) a védmű-, töltés- és a 2500 hektár alapterületet meghaladó árapasztótározó-építés vagy
- e) azon közérdekű célú beruházás, amelynek megvalósítása érdekében a kisajátításról szóló törvény szerint kisajátítást végeztek.

Nyilvántartott régészeti lelőhely (Kötv. 7. § 23.): a közhiteles nyilvántartásba vett, e törvény alapján általános védelem alatt álló régészeti lelőhely.

Megelőző feltárás (Kötv. 7. § 13.): írásbeli szerződés alapján, tudományos módszerrel végzett régészeti feladatellátás (régészeti megfigyelés, próbafeltárás, teljes területű feltárás), amely a földmunkával járó fejlesztések, beruházások által érintett, nyilvántartott régészeti lelőhelyek feltárására irányul, kivéve a nagyberuházást.

Mentő feltárás (Kötv. 7. § 14.): régészeti emlék vagy lelet régészeti feltáráson kívüli, váratlan előkerülése során alkalmazandó, a közvetlenül érintett elemek szakszerű megmentésére irányuló azonnali beavatkozás.

Régészeti emlék (Kötv. 7. § 28.): a régészeti örökség ingatlan eleme.

Régészeti érdekű terület (Kötv. 7. § 29.): valamennyi terület, természetes vagy mesterséges üreg és a vízmedrek azon része, amelyen, illetve amelyben régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető.

Régészeti feltárás (Kötv. 7. § 30.): tudományos módszerrel végzett tevékenység (régészeti megfigyelés, terepbejárás, próbafeltárás, megelőző feltárás, mentő feltárás, tervásatás, műszeres lelet- és lelőhely-

felderítés, beleértve a fémkereső műszer használatát), amelynek célja a régészeti örökség elemeinek felkutatása.

Régészeti lelet (Kötv. 7. § 33.): a régészeti örökség érzékelt, felfedezett, feltárt – jellegénél fogva – ingó eleme, függetlenül attól, hogy eredeti helyéről, összefüggéseiből, állapotából elmozdult, elmozdították-e vagy sem. Nem minősülnek régészeti leletnek azon kulturális javak, amelyek 1711 előtt keletkeztek és bizonyítottan műgyűjteményben maradtak fenn.

Régészeti lelőhely (Kötv. 7. § 35.): az a földrajzilag körülhatárolható terület, amelyen a régészeti örökség elemei történeti összefüggéseikben találhatóak és amelyet a Hivatal nyilvántartásba vett.

Régészeti megfigyelés (Kötv. 7. § 36.): a földmunkával járó fejlesztések, beruházások régész által a helyszínen történő folyamatos figyelemmel kísérése és annak dokumentálása.

Régészeti örökség (Kötv. 7. § 37.): az emberi létnek a föld felszínén, a föld vagy a vizek felszíne alatt és a természetes vagy mesterséges üregekben 1711 előtt keletkezett érzékelhető nyoma, mely segít rekonstruálni az emberiség történetét és kapcsolatát környezetével.

Régészeti védőövezet (Kötv. 7. § 38.): a védetté nyilvánított régészeti lelőhely környezete, amely biztosítja annak fenntarthatóságát, megközelíthetőségét, tájképi védelmét.

Teljes felületű feltárás (Kötv. 7. § 40.): nyilvántartott régészeti lelőhelyen a régészeti örökség elemeinek a földmunkával érintett terület teljes egészén történő feltárása.

Terepbejárás (Kötv. 7. § 41.): minden olyan felszínen végzett kutatás, adatgyűjtés és kiértékelő dokumentálás, amely a régészeti örökség nem ismert elemének felfedezésére vagy a régészeti lelőhely állapotának ellenőrzésére, illetve azonosítására irányul, függetlenül attól, hogy együtt jár-e a leletek összegyűjtésével vagy sem.

Tervásatás (Kötv. 7. § 42.): tudományos célból végzett, tudományos szempontok alapján előre tervezett régészeti feltárás.

Védetté nyilvánított régészeti lelőhely (Kötv. 7. § 45.): miniszteri döntéssel, határozattal vagy e törvény alapján miniszteri rendelettel védetté nyilvánított kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű, nyilvántartott régészeti lelőhely.

Védett örökségi elem (Kötv. 7. § 46.): az e törvény erejénél fogva védelem alatt álló, illetve miniszteri rendelettel vagy hatósági eljárás során védetté nyilvánított kulturális örökségi elem.

Kötv. 7/A. §: A régészeti örökség védelme kiterjed a régészeti örökség felkutatására, értékelésére, számbavételére, nyilvántartására.

Kötv. 8. § (1): A föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő vagy onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon.

A Kötv. 9. §-a kimondja, hogy a régészeti lelőhelyeket – a fenntartható használat elvének figyelembevételével – csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak. A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni, ennek érdekében régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük a Kötv. 10. §-a alapján.

Általános védelem (Kötv. 11. §): a régészeti lelőhelyek e törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak.

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítása (Kötv. 12–16. §): az ország és annak régiói kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű régészeti lelőhelyeit jogszabályban kell védetté nyilvánítani (12. §). A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeken nem lehet olyan tevékenységet folytatni, amely a lelőhelynek akár részleges állapotromlását eredményezheti (13. § 1.). A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket kiemelten vagy fokozottan védett régészeti lelőhely kategóriába kell sorolni (13. § 3.).

A Kötv. 19.§ (1) bekezdése alapján a földmunkával járó fejlesztésekkel, beruházásokkal, beleértve az ásványi vagyon kitermelését is a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon el kell kerülni.

A régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 39/2015. (III. 11.) sz. Korm. rendelet (a továbbiakban: Korm. r.) 4. § (3) bekezdése szerint a földmunkával járó beruházással el kell kerülni

a) a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyet,

b) a nyilvántartott tájképi jelentőségű régészeti lelőhelyet és

c) az eredeti összefüggéseiben megmaradt, helyben és fizikai állapotromlás nélkül megőrzendő régészeti emléket.

Ez alól kizárólag az örökségvédelmi hatóság döntése alapján a belterületen tervezett földmunkával járó beruházások, illetve a természetvédelmi vagy örökségvédelmi célú beruházások képezhetnek kivételt (Korm. r. 64. §).

A Kötv. 19. §-a alapján a régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el. A régészeti feltárások költségeit – a jogszabályban meghatározott kivételekkel – annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált.

A régészeti feladatellátás hatósági ár alapján végezhető. A hatósági ár mértékét a Korm. r. 5. sz. melléklete határozza meg.

A Kötv. 82. §-a szerint örökségvédelmi bírsággal kell sújtani azt a természetes vagy jogi személyt és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetet, aki

- jogszabályban engedélyhez kötött tevékenységet védelem alatt álló kulturális örökségi elemen engedély nélkül vagy attól eltérő módon végzi,
- a védelem alatt álló kulturális örökség elemeit jogellenesen megsemmisíti vagy megrongálja, valamint
- a védett kulturális örökségi elemet kötelezettségének elmulasztásával veszélyezteti,
- régészeti feltárást feltárási jogosultság nélkül végez.

Bírsággal sújtható az, aki a jogszabály által előírt bejelentési kötelezettségének nem tesz eleget.

A bírságot a hatóság szabja ki. A bírság mértéke nyilvántartott régészeti lelőhely esetén az örökségvédelmi bírságról szóló 191/2001. (X. 18.) Korm. rendelet alapján 10 ezertől 250 millió forintig terjedhet.

1) VIZSGÁLAT

a) Történeti leírás, régészeti örökség felmérése

Paks város Tolna megye keleti részén, a Mezőföld nevű középtáj Dél-Mezőföld nevű kistáján helyezkedik el. A Dél-Mezőföld futóhomokkal, illetve lösszel fedett hordalékkúp-síkság, felszínét félig kötött futóhomokformák (szélbarázda, garmada, maradékgerinc, homoklepel) fedik.

A település határának nagysága 154,08 km². Külterületét többnyire nem természetes eredetű határok határolják, ezek közül leghosszabb a határt kelet felől lezáró Duna (ilyennek számít még a madoccai határt jelző Imsósi-mellékág, valamint Dunaszentgyörgy felé egy szakaszon a Csámpai-patak, illetve egy régi Duna-holtág).

Paks határának legjelentősebb folyója a Duna, amely a település területét kb. 15 km hosszú szakaszon érinti. A területen elhelyezkedő többi, kisebb vízfolyás a Dunaba ömlik.

Paks neve puszta személynévből keletkezett magyar névadással, az alapjául szolgáló személynév a magyar Bakos személynévnek lehet a változata.

A település neve írott forrásban először az 1330-as évek első felében keletkezett pápai tizedjegyzékben tűnik fel. 1349-ben I. Lajos király Pakson, mint vadászóhelyén adott ki oklevelet. 1381-ben Paks hetipiaca három vásáros kikiáltás színhelye volt. 1410-ben Tápé (ma Bikács–Kistápé) határjárásban szerepel a Tápéről Paksra vezető út. 1429-ben Pakosi János fia Miklóst, a paksi Szent Kereszt-plébániatemplom papját említik, 1433-ban pedig arról maradt adat, hogy ekkor Paksi Imre több birtokának, köztük a paksi Mindenszentek-plébániatemplomnak is búcsút kért a pápától. (A kétféle templomcím miatt gyanítható, hogy a hódoltság kori útleírások által Pakson említett két templom mindegyike már a késő középkorban álló

plébániatemplom volt.) 1464-ben Mátyás király Pakson adott ki oklevelet. Kállai Pál hagyatékának 1464 és 1475 között készült felsorolása szerint Kállai egy forintot hagyott a paksi Szent Kereszt-templomnak. 1468-ban Paks szerdai hetipiaca három vásáros kikiáltás színhelye. 1526. augusztus 5-én II. Lajos az itteni haditáborban keletkezett. 1532-ben a mezőváros a Pakoskés nevű tizedkörzet névadója. Mezővárosként először 1548-ban említik. Ferences kolostorát a 15. század második felében a Rátót nembeli Paksi család egyik tagja alapította, először 1491-ben említi írott forrás. 1526-ban a szerzetesek elhagyták a kolostort, 1537-ben pedig felhatalmazták a kegyurat, hogy más szerzetesrendnek adhassa. A középkori mezőváros maradványai eddig a mai belterület óvárosi része alatt, a r. k. templom, a Bezerédj Általános Iskola és az Erzsébet Szálló környékén jöttek napvilágra, régészeti leletek alapján egy másik települési gócot pedig a Gárdonyi-kilátó környékére, a magas part szélére helyezhetünk.

Paks 154,08 km² kiterjedésű közigazgatási területéről jelenleg 106 régészeti lelőhely ismert. Ez a szám a nagy kiterjedésű külterület és a viszonylag sűrű vízhálózat miatt a jövőben még emelkedhet. Paks határának régészeti lelőhelyei különböző jellegű kutatások eredményeképpen ismertek.

A Paks határában fekvő régészeti lelőhelyek részben még 19. században, illetve a 20. század elején működő gyűjtők és kutatók (Egyed Antal, Novák Sándor, Zavaros János, Szelle Zsigmond, Wosinsky Mór, Daróczy Zoltán) híradásaiból, részben pedig helyszínelésekből és terepbejárásokból, újabban pedig egyre inkább megelőző feltárásokból is ismertek.

Tervásatás (illetve szondázó ásatás) a város határában 9 lelőhelyen folyt:

- a dunakömlödi római kori erőd (1.) kutatását Visy Zsolt és munkatársai 1987 óta a Pécsi Tudományegyetem tanácsátása keretében végzik,
- Visy Zsolt ásatása 1989-ben a Püspökdombon (3.) az egykori római kori őrtoronyra irányult, annak kiszedett falai mellett kora vaskori telepjelenségeket és egy sírt talált. 1995-ben ugyanitt V. Péterfi Zsuzsanna és Várady Zoltán ásatása bronzkori telepjelenségeket és római épületre utaló építési törmeléket eredményezett,
- 1995-ben a Bezerédj Általános Iskola (46.) udvarán Rosner Gyula és V. Péterfi Zsuzsanna végzett szondázó ásatást, amely neolitik és bronzkori objektumokat eredményezett,
- 1996-ban a paksi r. k. templom (46.) mellett Várady Zoltán és V. Péterfi Zsuzsanna hódoltság kori teleprészletet tárt fel,
- a dunakömlödi római kori erődhez délről csatlakozó vicus (1.) területén Beszédes József 1998 és 2002 között végzett tervásatást,
- Gyapa középkori templomát és templom körüli temetőjének egy részét 2003 és 2005 között K. Németh András tárta fel, 2008-ban pedig a gyapai nemesi kúria területén kutatott (13.),
- a dunakömlödi Bartók Béla és Béke utca feletti dombon (41.) fekvő római kori temető tervásatását 2009 óta V. Péterfi Zsuzsanna, Szabó Antal és Fazekas Ferenc folytatja,
- Gyapa, Rosti-puszta / M6 To 015. lelőhelyen (9.) a megelőző feltárás során előkerült kelta temető nyomvonalán kívül eső részét 2009-ben Szabó Miklós tárta fel.
- A tervezett kutatások között említendő meg, hogy Miklós Zsuzsa és Nováki Gyula a Dunakömlőd-imsósi erdőben (4.) felmérték a kuruc kori erődítéseket a Tolna megyei várkutató program keretében.

Megelőző feltárások csak az utóbbi évtizedben zajlottak, zömük az M6 jelű autópálya építéséhez kapcsolódott:

- a 6-os út szélesítését megelőzően 2006-ban K. Németh András a Püspökdombtól délre (3.) 1800 m²-en 108 –főleg késő bronzkori, valamint neolitik és kelta – telepjelenséget tárt fel, Csámpa déli szélén (32.) pedig 250 m²-en 11 késő bronzkori objektumot,
- a LIDL áruház (50.) telkén 2008-ban K. Németh András közel 2000 m²-en 117 régészeti objektumot tárt fel, az előkerült jelenségek kora és jellege: neolitik, kelta és hun kori teleprészlet, hun kori temetőrészlet,
- az Erzsébet Szálló (46.) mélygarázsa helyén 2008-ban K. Németh András és V. Péterfi Zsuzsanna 900 m²-en 42 őskori és török kori objektumot tárt fel,
- Gyapa, Rosti-puszta / M6 To 015. lelőhelyen (9.) Váczi Gábor 2008-ban 41224 m²-es felületen 1100 objektumot tárt fel, az előkerült jelenségek kora és jellege: középső neolitik (DVK) telep, késő rézkori (Baden-kultúra) telep, kora bronzkori (Makó-kultúra) telep, középső bronzkori (Vatya-kultúra és dunántúli mészbetétes edények népének kultúrája) telep, késő bronzkori (urnamezős kultúra és halomsíros kultúra) telep, késő bronzkori (urnasíros kultúra) temető, kora vaskori (Hallstatt-kultúra) temető, késő vaskori (LT B1-C) temető, kora római kori település, avar kori telep, avar kori sír,
- Gyapa, Szelelő-hegy / M6 To 016. lelőhelyen (10.) 2008-ban Herendi Orsolya és Zandler Krisztián 29.755 m²-en 286 objektumot tárt fel, az előkerült jelenségek kora és jellege: késő bronzkori

- (halomsíros kultúra) telep, késő vaskori temető, római kori telep, késő avar kori telep, Árpád-kori telep,
- Vizes-dűlő I. / M6 To 017. lelőhelyen (11.) 2008-ban Cséki Andrea ásatásán, 1170 m²-es felületen régészeti jelenség nem került elő,
 - Vizes-dűlő II. / M6 To 018. lelőhelyen (12.) 2008-2009-ben Ács Szilvia, Dávid Áron, Egry Ildikó, Hargitai András és Kovács Loránd 70.211 m²-en bronzkori és római kori telepészlethez és középkori falut tártak fel, a középkori templommal és a templom körüli temetővel együtt. A lelőhellyel összetartozó Cseresznyés II. / M6 RM 22 lelőhelyen 2009-ben Hargitai András 5742 m²-en középkori település részletét tárta fel,
 - Gyapa, Külső-dűlő / M6 To 022. lelőhelyen (13.) 2008-2009-ben Tomka Gábor 37010 m²-nagyságú felületen 419 régészeti jelenséget tárt fel, az előkerült jelenségek kora és jellege: késő bronzkori, késő neolitik, 3-4 századi, 7. századi avar, valamint Árpád-kori telep. A lelőhellyel összetartozó Vörös-malom / M6 RM 24 lelőhelyen Hargitai András 2009-ben 1500 m²-en további 116 – kelta, római kori, valamint főleg középkori – objektumot tárt fel,
 - Gyapa, M6 To 033 / Öregforrás-dűlőben (27.) 2008-ban Boldog Zoltán 183 objektumot tárt fel, az előkerült jelenségek kora és jellege: római kori telep, római kori temető, avar kori temető, késő középkori-kora újkori telep, késő középkori-kora újkori temető,
 - Felső-Csámpa / M6 RM 10 lelőhelyen (47.) 2009-ben Hargitai András római kori tanyasias jellegű település 153 objektumát tárta fel,
 - Cseresznyés III. / M6 RM 21 lelőhelyen (49.), az M6 To 18 lelőhely déli folytatásában 2009-ben Kemsei Dóra által végzett feltárás régészeti korú jelenségeket nem eredményezett,
 - Alsó-Csámpa (M6 To 023. lelőhely / M6 RM 13) lelőhelyen (83.) 2008-ban Majerik Vera és Nicklas Larsson 85 Árpád-kori objektumot tárt fel, a lelőhellyel összetartozó M6 RM 13 lelőhelyen 2009-ben Hargitai András szintén Árpád-kori telepészlethez tárt fel,
 - 2010-ben K. Németh András a Deák Ferenc utca 28-42. számú házak fölötti löszfal stabilizációs munkái kapcsán előírt próbafeltárás során a Gárdonyi-kilátó (66.) mellett néhány későközépkori objektumot tárt fel,
 - az óvárosi Deák-ház (volt Szeniczey-kúria) udvarán (46.) V. Péterfi Zsuzsanna és Szabó Antal 2014-2015-ben 285 m² nagyságú felületen 16 török kori objektumot tárt.

Terepbejárásokat az 1960-as évek óta többen, eltérő célzattal végeztek:

- 1969-ben B. Vágó Eszter és Visy Zsolt végzett terepbejárást Cseresznyépusztán egy római kori szobrocsonk lelőhelyének pontosítása kapcsán, valamint több adatot is gyűjtöttek belterületi lelőhelyekre vonatkozóan,
- Visy Zsolt az 1970-es évektől a hazai római limes-szakasz lelőhelyeit kutatja, ennek során Paks határában is több római kori őrtorony helyét azonosította. 1987-ben Dunakömlőd belterületén több római kori telepet is azonosított,
- Csizmadia Gábor 1990-ben a pécsi tanárképző főiskola régészeti specializációján megvédett, Paks és környékének településtörténetét feldolgozó szakdolgozatához 18 lelőhelyet járt be Paks és Dunakömlőd határában,
- Miklós Zsuzsa az ezredfordulón a részben Paks határába eső Bölcse–bolondvári földvár és a Hegyes-pusztai földvár gyanús dombot járta be többször,
- 2001-ben a szekszárdi múzeum munkatársai Gaál Attila és Ódor János Gábor vezetésével járták be az M6-os autópálya nyomvonalát, Paks határában 7 lelőhelyet azonosítottak Gyapa, illetve a Vizes-dűlő térségében,
- K. Németh András a paksi múzeumi régészeként 2002 és 2010 között középkori egyházas helyeket azonosított, illetve terepbejárást végzett 2002-2003-ban Tarczal János madocsi gyűjtő adatai alapján a Vörösmalmi-árok völgyében, 2005-ben pedig a Régi-Brinyóban,
- 2005-ben V. Péterfi Zsuzsanna és K. Németh András a 6. számú főút burkolat-megerősítési munkáinak hatástanulmányához végzett terepbejárása 3 lelőhelyet eredményezett,
- Czövek Attila 2009-ben az erőműtől délre eső, egykori Duna menti részeken 10 lelőhelyet lokalizált,
- a Pécsi Tudományegyetem kutatócsoportja Lóki Róbert és Szabó Máté vezetésével 2008 és 2011 között a világörökségi helyszínné nyilvánítani kívánt római ripa be nem épített lelőhelyeit járta be Visy Zsolt korábbi katalógusa alapján, Paks határában is,
- Varga Gábor 2010-ben világörökség-várományos lelőhelyek helyszíni szemléje során végzett terepbejárást a limes egyes lelőhelyein,
- Ligner Jácint 2010-ben bioetanol-üzem vezetékének nyomvonal-bejárása során az Alsó-Csámpa dűlőben lokalizált új lelőhelyet.

Nagyobb nyomvonalas beruházásokhoz kapcsolódó *régészeti szakfelületek* is folytak a határban:

- a Dunakömlőd földgázellátásának kiépítéséhez kapcsolódó szakfelügyelet során V. Péterfi Zsuzsanna és Várady Zoltán a Béke utcában (67.) őskori és római kori, a Hegy utcában (68.) török kori (?) leleteket gyűjtöttek,
- ivóvízvezeték építési munkálatainak felügyelete során Gyapa belterületének keleti szélén K. Németh András 2004-ben négy későközépkori kemencét dokumentált (13.),
- a dunakömlődi Sánchegy és Csárda utcák út- és közmű-rekonstrukciójának régészeti felügyelete során K. Németh András 2009-ben a Csárda utca 32. számú ház előtt római kori házrészletet bontott ki, a Csárda utca 1-3. számú házak előtt pedig egy gödröt dokumentált (1.),
- a Dózsa György utca 2010. évi felújítása során K. Németh András a 23-25. számú házak előtti szakaszon későközépkori objektumot figyelt meg (46.),
- a Deák Ferenc utca 28. és 42. számú házak mögötti löszfal stabilizációjához kapcsolódó régészeti felügyelet során 2011-ben V. Péterfi Zsuzsanna és Szabó Antal tárt fel egy objektumot (66.).

Helyszínelések, leletmentések az alábbi lelőhelyeken folytak:

- 1955-ben Mészáros Gyula egy a partfalról lezuhant sírkő révén azonosította a Rókus utcai középkori temetőt (66.), 1959-ben pedig Cseresznyésen egy megbolygatott középkori templom körüli temetőt (45.),
- 1973-ban Gaál Attila az akkori Béke (ma Erzsébet) Szállónál helyszínelte (46.), 1975-ben az atomerőmű egyik transzformátorházának építése során mentette meg egy késő bronzkori urnatemető részletét (77.),
- 1974-ben Visy Zsolt lokalizált középkori (?) temetőt az akkor még álló imsói erdészháznál (2.),
- 1982-ben Gaál Attila és Péterfi Zsuzsanna Hegyespusztán egy megbolygatott középkori (?) temetőből mentett meg néhány sírt (87.),
- 1987-ben a Bezerédj Általános Iskola átépítésekor, az egykori Korniss-kúria falaiból középkori kőfaragványokat bontott ki Gere László és Tóth Melinda, amelyeket a kalocsa-i román kori székesegyházból és a paksi ferences kolostorból származtat a kutatás (46.),
- 1996-ban a Malomhegyen, a Rókus u. 4. számú ház mögött fekvő löszfal felett kőalapozást találtak és csontvázat bolygattak meg, a temetőből a későközépkori sírmellékleteket mentett meg Várady Zoltán és V. Péterfi Zsuzsanna (66.),
- 1998-ban Gyapán, az új szarvasmarhatelep építésekor előkerült kelta sírleletek miatt Beszédes József végzett helyszínelést (26.),
- 2000-ben a dunakömlődi Ürge-hegy lábánál V. Péterfi Zsuzsanna és Beszédes József leletmentésén egy homokbányászattal bolygatott neolitikus tüzelőhely maradványait, valamint egy jórészt elpusztult római kori sír sarkát sikerült feltárni (7.),
- 2005-ben, majd 2009-ben ugyanitt K. Németh András egy-egy újabb római kori, szórt hamvas sír töredékét tárta fel (7.).

A paksi határ régészeti kutathatósága a fentiek ismeretében kiemelkedőnek minősíthető, újabb lelőhelyek nagyobb számban elsősorban a növényzettel (erdő, zártkert) való fedettsége miatt kevésbé kutatható Csámpai-patak mentén, illetve a határ nyugati részén, Cseresznyépuszta és Biritó térségében (valamint a belterület Duna menti részein) várhatók.

A község határának kiterjedéséhez és a megtelepedésre alkalmas területek nagyságához viszonyítva az ismert régészeti lelőhelyek száma reálisnak mondható, így azok megoszlásából már bizonyos következtetéseket le lehet vonni.

Az *őskori* lelőhelyek száma a legmagasabb, idő- és térbeli eloszlásuk egyenletesnek mondható. Újkőkori (neolitikus) településekből hét, középső neolitikus (DVK) településekből egy, késő rézkori (Baden-kultúra) településekből egy ismert. Általánosan bronzkorinak meghatározott telep négy van, kora bronzkori telep kettő, középső bronzkori telep három, középső bronzkori urnatemető egy, késő bronzkori telep öt, késő bronzkori (urnasíros kultúra) temető pedig egy. A kora vaskor két telep, egy temető és egy sír képviseli, a késő vaskorból azonban már öt telepet és három temetőt ismerünk, egy további telep a késő vaskorra vagy a kora római korra keltezhető.

17 telep kora az őskoron belül nem behatárolható. Egy telep talán őskori, egy az őskoron belül talán bronzkori, kettő pedig rézkori. Egy telepről nem dönthető el, hogy őskori vagy népvándorláskori-e. Három őskori lelőhely jellege bizonytalan.

A *római kori* megtelepedés intenzitását jelzi Lussonium katonai erődjé, a két helyen régészetileg is azonosított Duna menti út, valamint öt római kori őrtorony mellett, hogy igen nagy számú, összesen 25 helyen került elő római kori telep, egy helyen pedig kora római telep, egy helyről továbbá bizonytalanul római korra keltezett telep ismert. Az egyik telepen római kori kőépületet is azonosítottak. A telepek

számához képest kevésnek tűnik a négy római kori temető. Egy római kori lelőhely korszakolása biztos, de jellege ismeretlen.

A *népvándorlaskor* korai időszakát mindössze egyetlen, hun kori telep és a mellette fekvő temetőrészlet jelzi. Az avar korból már kilenc biztosan és négy kérdőjelesen meghatározott, valamint egy késő avar kori telep ismert. Egy telepről nem lehet eldönteni, hogy avar vagy Árpád-kori megtelepedést jelez-e. Három helyen avar kori temető, egy helyen pedig avar kori sír került elő.

Az *Árpád-kori* megtelepedés intenzitása csak a római koriéhoz mérhető, 19 biztos és egy kérdőjeles Árpád-kori telepről tudunk. Három csontvázas temető talán szintén az Árpád-korra keltezhető, egy lelőhelyen pedig magányos Árpád-kori sírt tártak fel.

A *középkorban* a mai város határában számos különálló, többnyire templommal is rendelkező település is létezett. Egyházas hely volt jelenlegi ismereteink szerint Paks mellett még Akalacs, Csámpa, Gyapa, Magyar, Páli és valószínűleg Szentmiklós falu is, valamint a Faluhely-dűlőben azonosított település (talán a középkori Berekszeg) és a Vizes-dűlőben feltárt falu (talán a középkori Bir falu). A középkori Gyapa faluban nemesi udvarház is állt, régészeti emlékei ismertek. Középkori településből a fentiekben kívül nyolc helye azonosított, ezen kívül két csontvázas temető talán szintén a középkorra keltezhető.

A *késő középkorra* és a *kora újkorra* egy-egy telep és temető keltezhető.

A *török kort* három település és egy-egy bizonytalan, illetve ismert temető képviseli, egy további lelőhely jellege kérdéses.

A török korral részben átfedésben lévő *kora újkorra* kelteztek egy települést, egy helyen pedig kora újkori érme került elő.

Ritka régészeti emlék a Dunakömlőd határában két helyen is azonosított *kuruc kori* erődtítés.

Végezetül további kutatásokat igényel négy ismeretlen korú és egy talán népvándorlaskori csontvázas temető, továbbá két földvár és egy kovácsműhely (?) korának meghatározása.

A település határából több szórvány leletről is rendelkezünk információval, amelyek újabb adatok előkerülése esetén akár lelőhelyeket is jelölhetnek. (A Paks határából, közelebből ismeretlen helyen előkerült, a szekszárdi múzeumban, a Magyar Nemzeti Múzeumban és a szakirodalomban található szórvány tárgyakat itt nem sorolom fel, mivel lelőhelyük ismeretlen lévén, nincs a településfejlesztési tervekkel összefüggő vonatkozásuk.)

aa) terepbejárás eredményei

A hatástanulmány elkészítéséhez 2015. október 21-én terepbejárást végeztem a község határában, amelynek során 11 új régészeti lelőhelyet azonosítottam:

Gyapa 1. lelőhely (Árpád-kori telep): a paksi határ északi szélén, a patak két ága között, a nyugati ághoz közelebb, a dombtetőn a szántásban egy Árpád-kori cserépbogrács-peremet és néhány oldaltöredéket gyűjtöttem,

Gyapa 2. lelőhely (Árpád-kori telep): a paksi határ északi szélén, a két ágból eredő patak nyugati ágának nyugati felén, a patak partjától nyugat felén a magasabb dombtetőig a szántásban kb. 50 méter hosszan 3 db Árpád-kori oldaltöredéket, 2 homokos anyagú, talán valamivel későbbi, továbbá néhány újkori kerámatöredéket gyűjtöttem,

Gyapa 3. lelőhely (Árpád-kori telep): a paksi határ északi részén, a két ágból eredő patak nyugati ágának nyugati felén, közvetlenül a nyugat-keleti irányú dűlőút és a patak találkozásánál, a távvezetékoszlop tövében egy néhány 10 méter sugarú körben a szántásban kevés Árpád-kori kerámiát (közte 2 bográcsperemet és 1 csigavonalas oldaltöredéket) gyűjtöttem,

Gyapa 4. lelőhely (őskori telep, római kori telep, Árpád-kori telep): a Gyapától északra két ágból eredő patak fő ágának nyugati felén, a nyugat-keleti irányú dűlőúttól délre, a patakkal párhuzamos erdővel párhuzamosan húzódó, északnyugat-délkelet irányú, gazos búzatarlóval fedett dombvonulaton néhány jellegtelen őskori, 2 római kori, kevés Árpád-kori, valamint 1-2 újkori kerámiát gyűjtöttem,

Gyapa 5. lelőhely (római kori telep, avar kori vagy Árpád-kori telep): a Gyapától északra két ágból eredő patak fő ágának nyugati oldalán, az erdősávtól délre, a kúriával szemben, az út nyugati felén fekvő házaktól északra kb. 50 méter hosszú szántott rész húzódik közvetlenül a patak partján, amelyen néhány római kori és avar kori vagy Árpád-kori kerámiát gyűjtöttem,

Gyapa 6. lelőhely (avar kori /?/ telep): a Gyapa 5. lelőhelytől délnyugatra, az erdőfolttól (egykori tó?) néhány 10 méterre délnyugatra 4 db jellegtelen (talán avar kori) kerámiát gyűjtöttem,

Gyapa 7. lelőhely, Tűzkűs (avar kori telep /?/, Árpád-kori telep): a Gyapán eredő patak nyugati felén, a Gyapa 5. lelőhelytől nyugatra fekvő enyhe dombvonulaton, az egykori ifjúsági táborhoz vezető dűlőút déli felén, a távvezetékoszlop-sor alatt kevés Árpád-kori cserepet (köztük egy

cserépbogrács-peremet) gyűjtöttem, valamint kevés jellegtelen, talán avar kori oldaltöredéket, továbbá egyetlen sílexet,

Páli 1. lelőhely (avar kori /?/ telep): a Páli-árok két ágának találkozásától északra fekvő, északnyugat-délkelet irányú mellékvölgy déli végénél, a lemosott iszapban néhány kerámiatöredéket találtam, tőle északnyugatra húzódó enyhe domb lejtő völgy felőli részén néhány 10 méter hosszan pedig további néhány cserepet a kukoricatarlóban (a telep talán az avar korra keltezhető),

Páli 2. lelőhely (avar kori /?/telep): a Páli-árok rövid, északi ágának kezdetétől északra, a Páli 1. lelőhelytől északnyugatra kb. 150 méterre, a domb magasabb részén, a dűlőút mellett egy néhány 10 méter átmérőjű foltban 7 db jellegtelen, korongolt, talán avar kori kerámiatöredéket és egy őrlőkötöredéket találtam a kukoricatarlóban,

Páli 3. lelőhely (Árpád-kori telep, török kori telep): a Páli-árok két ága által közrefogott domb főleg keleti és déli oldalán elszórtan egy sílexet, 3 Árpád-kori töredéket, és 4 db talán török kori töredéket (valamint néhány mázas, újkori darabot) gyűjtöttem a kukoricatarlóban,

Páli 4. lelőhely (Árpád-kori telep): a Páli-árok déli oldalán, a két ág összefolyásától kb. 150 méterre, a távvezetékoszlop tövében 5 kavicsos anyagú Árpád-kori oldaltöredéket gyűjtöttem a kukoricatarlóban.

Jelenlegi ismereteink szerint összesen 106 régészeti lelőhely ismert a község bel- és külterületén.

A hatástanulmány készítéséhez felhasznált szakirodalom:

- A császárláb nyomában. Kiállítási katalógus. Szerk. Szabó Antal. Paks 2011.
- A Danube Limes Program régészeti kutatásai 2008-2011 között. Jelentés a Danube Limes UNESCO World Heritage Site pályázat keretében a PTE BTK Régészet Tanszékének kutatócsoportja által végzett kutatásokról. Szerk. Visy Zsolt. Pécs 2011.
- *Az 1956-1997. év régészeti kutatásai*. Bp. 1958-2001. (Régészeti füzetek. Ser. I. No. 9-51.) passim
- Bartosiewicz László: Juhbőrös” temetkezések Paks–Gyapa (M6 T033) kora avar kori temetőjéből. In: A népvándorlaskor kutatóinak XIX. konferenciája. Szerk. Bíró Szilvia – Tomka Péter. Győr 2011, 171-184. (Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága Tanulmányok 3.)
- Bencze Barnabás: A középkori kövek előkerülésének körülményei a paksi Bezerédj Általános Iskola régi épületének bontása során. Paksi Múzeumi Füzetek 1 (2000) 4-8.
- Bencze Barnabás: *Építészeti örökségünk*. In: Várossá válni... Várostörténeti tanulmányok. Paks, 1979-1999. Szerk. Kernné Magda Irén. Paks 2001, 151-170.
- Beszédes József: *Újabb római kori emlékek Paks–Dunakömlődről*. Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 22 (2000) 113-128.
- Beszédesné Thész Dóra: *Feliratos amphoratöredék Paks–Dunakömlődről*. Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 24 (2002) 121-131.
- Blóz Gizella: Dr. Novák Sándor élete és munkássága (II. rész). Paksi Tükör 5 (1998) 2. sz. 1-13.
- Bóna István: *Roman statuette from Paks–Cseresznyépuszta*. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 23 (1971) 225-227.
- Buzás Gergely: *A paksi ferences kolostor kérdése*. In: Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon. Szerk. Haris Andrea. Bp. 1994, 269-280. (Művészettörténet–műemlékvédelem 7.)
- Buzás Gergely: *Későgótikus kőfaragványok Paksról*. Paksi Múzeumi Füzetek 1 (2000) 47-120.
- Cserna Anna – Kaczián János: Egyed Antal összeírása és korrajz Tolna megyéről. Szekszárd 1986.
- Csizmadia Gábor: Paks és környékének településtörténete az őskortól a Mohácsi Vészig. Szakdolgozat, JPTE TTK. Kézirat. Pécs 1990.
- Csizmadia Gábor: Paks és környékének településtörténetéhez az őskortól a Mohácsi vészig. II. A Közvélemény 1991. febr. (III. évf. 2. sz.) 15-18.
- Csizmadia Gábor: Paks és környékének településtörténetéhez az őskortól a Mohácsi vészig. III. A Közvélemény 1991. márc. (III. évf. 3. sz.) 16.
- Daróczy Zoltán: *Lussoniumi római út és egy ismeretlen mérföldjelző*. Archaeológiai Értesítő 16 (1896) 431-433.
- Egyed Antal: *Paks' leírása*. Tudományos Gyűjtemény 1829, II. 68-75.
- Füzesi András: Egy középső neolitikus település részlete Paks–Gyapa-Rosti-puszta lelőhelyről. Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 34 (2012) 7-41.
- Gaál Attila: Adalékok a Tolna megyei régészet kezdeteihez (Rómer Flóris levelei Novák Sándorhoz). Dunatáj 2 (1979) 3. sz. 55-60.
- K. Németh András: *Ami a megyemonográfiából kimaradt. Wosinsky Mór régészeti kérdőíveinek kiadatlan, középkoros vonatkozásai*. In: Wosinsky Mór „...a jeles pap, a kitűnő férfiú, a nagy tudós...” 1854–1907. Szerk. Gaál Attila. Szekszárd 2005, 131-144.

- K. Németh András: „...a régészetbe hébe-hóba belekontárkodom...” Szelle Zsigmond és a paksi „Szelle-muzeum”. Paks 2006. (Paksi Múzeumi Füzetek 4.)
- K. Németh András: A középkori Tolna megye templomai. Pécs 2011.
- Kiss Magdolna: *Besimított kerámiák Lussonium erődjéből*. Jóna András Múzeum Évkönyve 30-32 (1987-1989) 113-128.
- KÖSZ 2008. Tájékoztató a K.Ö.SZ. 2008. évi tevékenységéről. Szerk. Siklódi Csilla. Bp. 2009. passim
- KÖSZ 2009. Tájékoztató a K.Ö.SZ. 2009. évi tevékenységéről. Szerk. Siklódi Csilla. Bp. 2010. passim
- Kőhegyi Mihály: *Tímár Kálmán kalocsai tanár levele Paulovics Istvánhoz, az imsósi erőd ügyében*. In: Pannoniai kutatások. A Soproni Sándor emlékkonferencia előadásai (Bölcske, 1998. október 7.). Szerk. Gaál Attila. Szekszárd 1999, 45-52.
- Miklós Zsuzsa: *Tolna megye várai*. Bp. 2007. (Varia Archaeologica Hungarica XXII.)
- Molnár Antal: Elfelejtett végvidék. Tanulmányok a hódoltsági katolikus művelődés történetéből. Bp. 2008. (Régi Magyar Könyvtár. Tanulmányok 9.)
- *Mozaikok a dunakömlődi ásatásokról*. Szerk. Visy Zsolt. Pécs 1989. (Specimina Nova, Supplementum 1.)
- Németh Imre: *Paks település- és gazdaságföldrajza*. Paks 1940. (Geographica Pannonica 38.)
- Németh Imre – Somogyi György – Koch József: *Paks nagyközség monográfiája*. Paks [1976]
- Nováki Gyula: Kuruc kori várak, sáncok Dunaföldvár–Solt–Dunakömlőd térségében. Műemlékvédelmi Szemle 14 (2004) 69-104.
- Oláh István – Kele Sándor – Ács Zsófia: *Természetes és mesterséges eredetű építőanyagok Paks–Cseresznyés (M6 autópálya TO18) régészeti lelőhelyről*. In: Évkönyv és jelentés a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2008. évi feltárásairól. Szerk. Kvassay Judit. Bp. 2010, 197-248.
- Régészeti kutatások Magyarországon 1998-2010. Bp. 2001-2012, passim
- Rosner Gyula: Abriss der Siedlungsstruktur der Stadt Paks. In: Hgb. Font Márta–Sándor Mária: *Mittelalterliche Häuser und Strassen in Mitteleuropa*. Bp.–Pécs 2000, 103-106. (Varia Archaeologica Hungarica IX.)
- Sáró Csilla: *Roman brooches from Paks–Gyapa–Rosti-pusztá*. Dissertationes Archaeologicae Ser. 3. No. 2 (2014) 299-320.
- Schilling Rogér: Dunakömlőd és Nemetkér telepítés- és népiségtörténete. Bp. 1932.
- Szelle Zsigmond: *A legújabb urnatemető Dunaföldváron és a paksi rom*. Archaeológiai Értesítő 14 (1894) 361-365.
- Tankó Károly: *Paks–Gyapa–Vörösmalom-dűlő*. In: Évkönyv és jelentés a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2009. évi feltárásairól. Szerk. Kvassay Judit. Bp. 2012, 102-104.
- *Tolna megye földrajzi nevei*. Szerk. Papp László – Ördög Ferenc – Végh József. Bp. 1981.
- Visy Zsolt: *Újabb adatok a limes Paks és Tolna közötti szakaszának kutatásában. Limes út Lussonium–Alta Ripa*. In: Pannoniai kutatások. A Soproni Sándor emlékkonferencia előadásai (Bölcske, 1998. október 7.). Szerk. Gaál Attila. Szekszárd 1999, 243-256.
- Visy Zsolt: *A Ripa Pannonica Magyarországon*. Bp. 2000.
- Wosinsky Mór: Tolna vármegye története az őskortól a honfoglalásig. I-II. Bp. 1896.

b) Természet, táj, tájhasználat – településhálózat és településszerkezeti összefüggések, tájtörténet

A település területén meghatározó a mezőgazdasági művelés alá eső területek aránya, így az ismert régészeti lelőhelyek többsége a szántott területekre esik, az egykori lelőhelyek jó része a hagyományos régészeti módszerekkel felderíthető.

Paks belterületén feltűnően kevés a régészeti lelőhely, az óváros területére eső, egymás közelébe eső két, nagyobb középkori-török kori lelőhelyen – Paks középkori helyén – kívül csak a római limes út említhető, amely mellett a belterület déli részén a hun korban, az 5. században egy telep is kialakult, mellette temetővel. Paks belterülete alatt római kori település egyáltalán nem ismert, ellenben a városhoz tartozó Dunakömlőd belterületének csaknem teljes déli-délkeleti része alatt összefüggő római kori lelőhelyhalmaz található, Lussonium erődjének közvetlen folytatásában. Érdekes ugyanakkor, hogy a templommal is rendelkező Kömlőd középkori helyét egyelőre nem sikerült azonosítani a mai falu alatt.

A római kori hadi út térszervező erejét jól jelzi az említett 5. századi temető közelségén kívül, hogy a Dunakömlőd határában fekvő, egymástól kb. 3 km-re fekvő két avar temető szintén a limes út mellett fekszik.

Érdekes, hogy a Duna folyam mentén elvárható nagyobb lelőhelysűrűség nem igazolható, azzal együtt, hogy ma ez a városhatár legsűrűbben beépített sávja. Feltűnő ezzel együtt a Vörösmalom-völgyben és a Gyapa alatt beletorkolló, Gyapa felett eredő patak mentén jelentkező sűrű, főként őskori és római kori

lelőhelyhálózat, amely ennek a völgynek az egykori fontos térszervező hatását igazolja. A középkor vonatkozásában szintén érdekes a Paktól északnyugat felé szinte egyenes vonalban mutatkozó – egykori út mentén szerveződött – középkori egyházas hely-láncolat (Páli, Bir?, Akalacs), amely egybe azt is mutatja, hogy a határ nyugati felének jelenlegi nagyobb fokú erdőszűtsége csak újabb kori fejlemény (ami egyben ezen a területen az ismert lelőhelyek alacsony számával is együtt jár). Ugyanebben a térségben ugyanakkor sokkal kevesebb az őskori lelőhely, amely összefüggésben lehet a felszín homoktakarójával (erre utal, hogy az M6 jelű autópálya Vizes-dűlő I. lelőhelyén a pozitív felszíni leletgyűjtés ellenére sem sikerült sem régészeti objektumokat találni a próbafeltárás során).

c) Településképzés és utcaképek

Nem képezik részét a régészeti munkarésznek.

d) Településszerkezet és területhasználat

Nem képezik részét a régészeti munkarésznek.

e) Településkarakter: telekszerkezet és telekhasználat, beépítési mód és épülettípusok

Nem képezik részét a régészeti munkarésznek.

f) Védeltség

A település közigazgatási határain belül külön jogszabályban *fokozottan védett* vagy *kiemelten védett* régészeti lelőhely egyetlen található: Paks – Dunakömlőd, Sánchegy / Csárda utca / Bottyán-sánc, vicus / Sánchegy utca (Paks 1, KÖH azonosító: 20027) lelőhelyből a Sánchegy lelőhelyrész.

A Kötv. általános elvei alapján ex lege védett minden, jelenleg nyilvántartott régészeti lelőhely (106 db), a további ismert, de még nem nyilvántartott régészeti lelőhelyek esetében a bejelentést követően a központi közhiteles örökségvédelmi nyilvántartásba való bejegyzéssel, külön jogi aktus nélkül, az általános védeltséget az újonnan előkerült régészeti lelőhelyek is megkapják.

g) Örökségi értékek elemzése

Jelenleg az alábbi korú és jellegű lelőhelyekről van ismeretünk:

- őskori telep (17 db)
- őskori (?) telep (1 db)
- őskori (bronzkori?) telep (1 db)
- őskori (rézkori?) telep (2 db)
- őskori vagy népvándorláskori telep (1 db)
- bizonytalan jellegű őskori lelőhely (3 db)
- neolitik telep (7 db)
- középső neolitik telep (1 db)
- késő rézkori telep (1 db)
- bronzkori telep (4 db)
- kora bronzkori telep (2 db)
- középső bronzkori telep (3 db)
- középső bronzkori urnatemető (1 db)
- késő bronzkori telep (5 db)
- késő bronzkori (urnasíros kultúra) temető (1 db)
- kora vaskori telep (1 db)
- kora vaskori temető (1 db)
- kora vaskori sír (1 db)
- késő vaskori telep (5 db)
- késő vaskori temető (3 db)
- késő vaskori vagy kora római telep (1 db)
- római kori telep (25 db)
- kora római kori telep (1 db)
- római kori telep (?) (1 db)

- római kori temető (4 db)
- római kori erőd (1 db)
- római kori őrtorony (5 db)
- római kori kőépület (1 db)
- római kori út (2 db)
- ismeretlen jellegű római kori lelőhely (1 db)
- hun kori telep (1 db)
- hun kori temető (1 db)
- avar kori telep (9 db)
- avar kori (?) telep (4 db)
- késő avar kori telep (1 db)
- avar kori temető (2 db)
- avar kori sír (1 db)
- avar kori vagy Árpád-kori telep (1 db)
- Árpád-kori telep (19 db)
- Árpád-kori (?) telep (1 db)
- Árpád-kori sír (1 db)
- Árpád-kori (?) temető (3 db)
- középkori falu templommal és temetővel (9 db)
- középkori település (8 db)
- középkori (?) temető (2 db)
- középkori kúria (1 db)
- késő középkori-kora újkori telep (1 db)
- késő középkori-kora újkori temető (1 db)
- török kori település (3 db)
- török kori temető (1 db)
- török kori (?) temető (1 db)
- török kori vagy újkori telep (1 db)
- ismeretlen jellegű török kori (újkori?) lelőhely (1 db)
- kora újkori település (1 db)
- kora újkori érme előkerülési helye (1 db)
- kuruc kori erődítés (2 db)
- ismeretlen korú csontvázas temető (4 db)
- ismeretlen korú (népvándorláskori?) csontvázas temető (1 db)
- ismeretlen korú földvár (?) (2 db)
- ismeretlen korú vasolvasztó műhely (1 db)

A régészeti lelőhelyek jellegéből adódóan a pontos lokalizáció, még inkább a pontos kiterjedés általában nem határozható meg pusztán a felszíni jelenségek alapján. Az adattári és szakirodalmi adatok, valamint az elvégzett helyszíni beazonosítások alapján az azonosított lelőhelyekkel érintett területek, a hozzájuk tartozó helyrajzi számokkal részletesen az 1. sz. mellékletben található.

Régészeti érdekű területek azokat a területek, ahol a földrajzi adottságok és az adatgyűjtés során szerzett információk alapján egyéb lelőhelyek feltételezhetők. A régészeti lelőhelyek elhelyezkedését leginkább meghatározó vízfolyások Paks határában sűrűn helyezkednek el. A Dunába északnyugat felől, egymással nagyjából párhuzamos, északnyugat-délkelet irányú völgyekből több patak folyik bele, északról dél felé haladva a következők: Dunakömlődi-főcsatorna, Vörösmalmi-árok, Páli-patak, Csámpai-patak, Pörös-patak. Közülük leletgazdagságával kiemelkedik a Vörösmalmi-árok, amelynek mindkét oldalán sűrűn sorakoznak a különböző korszakokból származó lelőhelyek.

h) Területhasználat és terület állapot a régészeti örökség összefüggésrendszerében

A jelenlegi területhasználat és területi állapot (mezőgazdasági művelés, illetve zártkertek művelése) a kulturális örökség régészeti elemeit nagymértékben érinti. Különösen veszélyeztetettek a beépített területekre eső lelőhelyek (belterület: 1., 5., 6., 13., 37., 42., 43., 44., 46., 50., 66., 67., 68., 70., 74., 75. lelőhely, illetve az atomerőmű területe: 77., 78., 79., 80., 81. lelőhely).

Jelentősen károsodhatnak az intenzív talajművelésnek és erózióknak kitétt területek, ami minden szántóföldi lelőhelyet hátrányosan érint.

A régészeti lelőhelyeket az építkezések és a talajművelés súlyosan károsította és továbbra is veszélyezteti. Az ismert lelőhelyek esetében ez már eddig is nagyfokú pusztítást eredményezett. Amennyiben a mezőgazdasági területeken fennmarad az intenzív talajforgatásos művelés (vagyis a szántás), akkor ez a pusztulás is folytatódik, hosszú távon pedig megsemmisülést eredményezhet.

2) VÁLTOZTATÁSI SZÁNDÉKOK

a) Településhálózati és tájhasználati változás

Jelen Örökségvédelmi Hatástanulmány a Szerkezeti és Szabályozási Terv olyan felülvizsgálata és jogszabályi megfeleltetése kapcsán készül, mely területhasználati változtatásokat nem tartalmaz.

b) Településszerkezeti, területhasználati és beépítettségi változás

Jelen Örökségvédelmi Hatástanulmány a Szerkezeti és Szabályozási Terv olyan felülvizsgálata és jogszabályi megfeleltetése kapcsán készül, mely területhasználati változtatásokat nem tartalmaz.

c) Infrastrukturális változás

Jelen Örökségvédelmi Hatástanulmány a Szerkezeti és Szabályozási Terv olyan felülvizsgálata és jogszabályi megfeleltetése kapcsán készül, mely területhasználati változtatásokat nem tartalmaz.

d) Népesség, életmód, társadalom, kultúra változása

Erre vonatkozóan nincs adatunk.

3) HATÁSELEMZÉS

a) Történeti településszerkezetet érintő következmények

Az építészeti-műemléki hatásvizsgálat része, nem tárgya a régészeti szakterületi résznek.

b) Természeti, táji hatások

Az építészeti-műemléki hatásvizsgálat része, nem tárgya a régészeti szakterületi résznek.

c) A településképfeltárulásának változásai

Az építészeti-műemléki hatásvizsgálat része, nem tárgya a régészeti szakterületi résznek.

d) Régészeti emlékek feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának vagy pusztulásának lehetőségei

Paks területén sem az egyes lelőhelyek jelentősége, sem a veszélyeztetés nem indokolja jelenleg egyetlen lelőhely védelemre vonatkozó felterjesztését sem.

Ugyanezen indoknál fogva, bár az egyes régészeti lelőhelyek többnyire jól hozzáférhetőek a kutatás számára, tervezett feltárásukat jelenleg semmi nem indokolja. Beruházást megelőző régészeti kutatás azonban szükség esetén minden területen lehetséges.

A helyi, önkormányzat által rendeletben kimondott régészeti védelemnek csak abban az esetben van értelme és létjogosultsága, ha az egyes területek számára az éppen hatályos jogszabályokban biztosítottnál erősebb védelmet garantál. Ez különösen a régészeti érdekű területek esetében jelenthet átmeneti megoldást arra az időszakra, amíg az érintett terület régészeti lelőhellyel való érintettsége

egyértelműen kiderül. A településen helyi védelemre jelenleg nem javasolunk területeket, de a régészeti lelőhelyeken javasolt a teljes építési tilalom elrendelése.

Régészeti szempontból alapvetően fontos, hogy minden egyes nyilvántartott lelőhelyet érintő munkálat esetében, továbbá minden olyan esetben, amikor váratlanul régészeti lelet vagy jelenség kerül elő, az illetékes örökségvédelmi hatóságot kell értesíteni, ez utóbbi esetben a területileg illetékes múzeum értesítésével párhuzamosan. Tekintettel azonban a törvényi szabályozásra, mely szerint a beruházások esetében a szükségessé váló régészeti feltárások költségét a beruházónak kell állnia, valamint a váratlanul előkerülő lelőhelyek kapcsán szükséges mentő feltárások által okozott idő kiesésre egy-egy beruházás során, a nem kellően motivált felek miatt a gyakorlatban továbbra is számolni kell a régészeti jelenségek egy jelentős részének dokumentálatlan pusztulásával. Ennek elkerülése érdekében szükséges az előrelátó tervezés, valamint a fejlesztések során az örökségvédelmi többletköltségek tervezése.

Amennyiben a tervezett tevékenység a Kötv. szerint nagyberuházásnak minősül, az örökségvédelmi jogszabály külön szabályait kell alkalmazni az engedélyezés és a megvalósítás folyamán. A nagyberuházásokhoz kapcsolódó engedélyezési eljárásokban a tervezett tevékenység örökségvédelmi hatásainak felmérésére Előzetes régészeti dokumentáció (ERD) készítését írja elő a Kötv. Az ERD-t a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ készíti el, ezt az első olyan hatósági engedélyezési eljárásban be kell nyújtani, amely földmunkák végzésére jogosít.

Az ERD részét képező feltárási projektterv alapján kerül sor a konkrét régészeti feladatellátás meghatározására, amelyet – amennyiben engedélyköteles tevékenységről van szó – az örökségvédelmi hatóság engedélyez.

A Paks község területére eső nyilvántartott lelőhelyek száma 106, ezek közül belterületen (falusias lakóterületen, lakóterületen, településközponti vegyes területen, kereskedelmi szolgáltató területen illetve közkertben) található 16 lelőhely (1., 5., 6., 13., 37., 42., 43., 44., 46., 50., 66., 67., 68., 70., 74., 75. lelőhely). A belterületi vagy egyéb beépített területrészekben azok az építési munkálatok, amelyek a talajt 30 cm-nél mélyebben bolygatják (pl. ház-, pince- vagy kerítésalap ásása, közművek vezetése, tereprendezés, oszlopállítás, fásítás, árokásás, útépités, stb.), veszélyeztető forrásnak minősülnek, ezért a jövőben a beépített területeken lokalizált lelőhelyek területén az ilyen jellegű beavatkozás engedélyezése során az örökségvédelmi hatóság is részt vesz az eljárásban a hatályos jogszabályok alapján. A fentiek mellett bármilyen újabb beruházás (pl. alagcsövezés, melioráció, talajlazítás, csatornaásás, homok-, agyag- vagy földbányászás, magas- vagy mélyépítés, útépités, stb.) essen az bel- vagy külterületre, jelentős károkat okozhat a lelőhelyeken, ezért a fenti tevékenységek esetében az örökségvédelmi hatóság az engedélyezés során érvényesíti az örökségvédelmi érdekeket és előírja a szükséges örökségvédelmi hatáscsökkentő eljárást a beruházó számára, amely a gyakorlatban a régészeti feltárás valamilyen formáját jelenti. A hatóság saját hatáskörében eljárva mérlegeli a tervezett beruházás és az általa a régészeti örökségben keletkező visszafordíthatatlan folyamatok arányát, viszonyát, majd a jogszabályokkal összhangban, ezek alapján kikötésekkel (pl. a beruházó költségére történő megelőző feltárás vagy régészeti felügyelet elrendelésével) engedélyezi vagy – jogszabályi feltételek fennállása esetén – elutasítja az engedélykérelmet.

A külterületi lelőhelyek csaknem kétharmad jelentős része, szám szerint 75 teljesen vagy részben jelenleg általános mezőgazdasági területen található. Az érintett lelőhelyek (3., 5., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 20., 21., 22., 23., 24., 27., 28., 29., 30., 31., 33., 34., 35., 36., 39., 40., 41., 47., 48., 49., 52., 53., 54., 55., 56., 57., 58., 59., 60., 61., 62., 63., 64., 65., 69., 71., 73., 76., 82., 83., 84., 85., 87., 88., 89., 90., 91., 92., 93., 94., 95., 96., 97., 98., 99., 100., 101., 102., 103., 104., 105., 106. lelőhelyek) az intenzív talajművelés miatt lassan, de biztosan pusztulnak. A szántás – különösen a mélyszántás – az erózióval kiegészülve folyamatos állagromlást okoz az érintett lelőhelyekben. Tartós, több évtizedes ilyen jellegű használat során pedig a teljes megsemmisüléssel fenyeget. Ezek a területek a szántóként való használatot, mint az eddigi használati módot, az esetek többségében korlátozni ugyan nem szükséges, de javasolt a művelési ág megváltoztatása úgy, hogy az a lelőhelyek tartós és további romlással nem járó fennmaradását garantálja. Javasolt a gyepterület művelési ág és ennek megfelelően a füvesítés után kaszálóként vagy legelőként való hasznosítás bevezetésének megfontolása. A gyepterület, rét, legelő művelési módok a régészeti lelőhelyek állapotának háborítatlan megőrzése szempontjából kifejezetten kedvezőek, ilyen – egykor mezőgazdaságilag művelt – területeken jelenleg a lelőhelyek kisebb része található. Javasolt törekedni e felületek megőrzésére és lehetséges kiterjesztésére a régészeti lelőhelyeken és környezetükben.

A jövőben esetleg felmerülő változtatási szándékokkal kapcsolatban megjegyzendő még, hogy kert, szőlő, vagy gyümölcsös kialakítása, illetve erdő telepítése többnyire jelentős veszélyt jelenthet a régészeti lelőhelyekre nézve, ugyanis a szőlő- és kertműveléshez, illetve az erdőgazdálkodáshoz általában kapcsolódó műveletek (pl. tuskózás, rigolírozás) a lelőhelyek részbeni megsemmisülésével járhatnak. E tevékenységeket ezért lehetőleg kerülni kell. Az örökségvédelmi hatóság örökségvédelmi hatástanulmány

készíttetését írhatja elő újrahasznosításra, más célú hasznosításra vagy telekalakításra irányuló földhivatali eljárás esetén. Kertes mezőgazdasági területen jelenleg 2 lelőhely található (25., 32. lelőhely), teljesen vagy részben erdővel fedett területen pedig 7 lelőhely (2., 4., 19., 38., 45., 72., 87. lelőhely).

Régészeti érdekű terület a település közigazgatási területére eső valamennyi vízfolyás vagy állóvíz partszakasza, még ha ezekben ma már nem is található víz. Mivel ezeken a részeken a lelőhelyek megléte valószínűsíthető, lokalizációjuk azonban bizonytalan, a hatások is nehezebben kalkulálhatók. A jelen művelési ágaktól eltérni ezen területeken nem kell, jelenségek vagy leletek észlelése esetén azonban a jogszabályok által előírt tennivalókon túl értesíteni kell a helyi jegyző útján a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központot, valamint a területileg illetékes örökségvédelmi hatóságot és megyei hatókörű városi múzeumot is, hogy a lokalizáció alapján a lelőhely bekerülhessen a nyilvántartásba. Amennyiben ezeken a területeken belül azonosítani sikerül a konkrét lelőhelyeket, azokra a továbbiakban a nyilvántartott régészeti lelőhelyekre vonatkozó szabályok és eljárások vonatkoznak. Újabb földmunkával járó beruházás vagy változtatás ezért egyik ilyen területen sem javasolt. Amennyiben mégis beépítésre kerül régészeti érdekűként számon tartott terület, fel kell készülni régészeti leletek és régészeti objektumok előkerülésére, ami az ott folyó munkálatokat lelassíthatja.

Egy-egy nagyobb területet érintő beruházás esetén – így esetleg útépítés, zöldmezős beruházás nyomvonalának, helyének végleges meghatározását megelőzően – célszerű külön hatásvizsgálat készíttetése. Ez elsősorban a nem roncsoló módszerek (légi fotó, terepbejárás, geofizikai felmérés) és szondázó kutatások alkalmazásával a lelőhely azonosítása, kiterjedése és jellege viszonylag jól meghatározható. A terv véglegesítését megelőzően, saját megrendelésre készített hatásvizsgálat révén ugyanis elkerülhető, hogy az engedélyeztetési fázisban az örökségvédelmi hatóság a tervet elutasítsa vagy módosítását írja elő. Az örökségvédelmi hatástanulmány beruházó általi elkészíttetését az örökségvédelmi hatóság a jogszabályi rendelkezések alapján elrendelheti. Egy-egy konkrét tervezés megkezdésekor ezért mindenképpen érdemes egyeztetni az illetékes örökségvédelmi hatósággal.

Amennyiben a lelőhelyeken és régészeti érdekű területeken kívül kerülne elő lelet vagy jelenség, akkor a korábban részletesen leírt jogszabályok szerint kell eljárni.

A lelőhelyek közül jelenleg egyiket sem javasoljuk régészeti bemutatóhely kialakítására.

e) Történeti térbeli rendszerek alakulása

Az építészeti-műemléki hatásvizsgálat része, nem tárgya a régészeti szakterületi résznek.

f) Műemléki jelentőségű területek, műemléki környezetek, műemlékek eszmei, használati és esztétikai jelentőségének alakulása a tájban, településszerkezetben, épített környezetben, a település életében

Az építészeti-műemléki hatásvizsgálat része, nem tárgya a régészeti szakterületi résznek.

g) Műemlékek megújulásának és fenntarthatóságának gazdasági esélyei

Az építészeti-műemléki hatásvizsgálat része, nem tárgya a régészeti szakterületi résznek.

h) Településkarakter változásának hatásai

Az építészeti-műemléki hatásvizsgálat része, nem tárgya a régészeti szakterületi résznek.

i) Környezeti terhelések és az épített örökség műszaki állapotának összefüggései

Az építészeti-műemléki hatásvizsgálat része, nem tárgya a régészeti szakterületi résznek.

j) Folyamatok iránya, visszafordíthatósága

A jelenlegi károsan ható folyamat (talaj bolygatása) a fokozatos állagromlást jelenti a lelőhelyek számára. E folyamat elméletileg visszafordítható vagy legalább is megállítható lenne, ha a területeken a talajművelést a már felvázolt módon megváltoztatnák. Ehhez a helyi adminisztráció (Önkormányzat), a szakemberek (örökségvédelmi hatóság, Paksi Városi Múzeum, Megyei Múzeum) és az érintett magánszemélyek vagy vállalkozások konstruktív együttműködése szükséges. Ellenkező esetben a folyamat megfordíthatatlannak látszik és előbb-utóbb menthetetlenül a régészeti lelőhelyek teljes megsemmisüléséhez vezet.

k) Kárenyhítés lehetősége, költsége, illetve ellentételezésének lehetőségei

A jogszabályok nem írnak elő kárenyhítési vagy ellentételezési kötelezettséget arra az esetre, ha a terület tulajdonosát az előírásokból vagy a jogszabályokból eredő kötelezettségei miatt hátrányok érik. Ugyanakkor a kárpótlás lehetőségét nem is zárja ki semmi, így ez minden esetben az érintett felek megegyezésétől függ.

A régészeti lelőhellyel érintett ingatlanok esetében ingatlanok esetében megvizsgálandó annak lehetősége, hogy a Nemzeti Földalapba való felajánlásért cserébe onnan másik, azonos értékű ingatlan formájában történjen ellentételezés.

4) ÖSSZEFOGLALÁS

A település bel- és külterületén máig összesen 106 régészeti lelőhely (terület) áll a Kötv. általános elvei alapján védelem alatt.

Ezek között kiemelten védett és fokozottan védett régészeti lelőhely egy található: Dunakömlőd, Sánchegy / Csárda utca / Bottyán-sánc, vicus / Sánchegy utca (Paks 1; KÖH azonosító: 20027). A világörökségi várományos lelőhelyet érintő, földmunkával is járó változtatási szándékok örökségvédelmi engedély kötelesek, mivel az érintett terület és az emlék fokozottan védett régészeti lelőhely és műemlék is.

Minden ismert és nyilvántartott lelőhely esetében már a jelenlegi humuszréteg bolygatása (eltávolítása) is sérti a régészeti örökség földben rejlő emlékeit. Amennyiben ezek területén elkerülhetetlen az építési tevékenység, annak eljárásába – már a tervezés fázisában – a szakhatóságot be kell vonni. Ilyen esetben megelőző régészeti feltárássra kell számítani, amelynek költségeit a beruházónak kell viselnie.

A jelenleg hatályos jogszabályok szerint a község területén a régészeti feladatellátásra nagyberuházások kivételével a Paksi Városi Múzeum (7030 Paks, Deák F. u. 2.) jogosult.

Régészeti ügyekben szakhatóságként, illetve szakkérdés vizsgálatában jelenleg a Tolna Megyei Kormányhivatal Szekszárdi Járási Hivatala (7100 Szekszárd, Szent István tér 11-13., tel: 06 (74) 505-600, e-mail: epitesugy.szekszard@tolna.gov.hu) az illetékes.

Ez a hatástanulmány a készítés időpontjában rendelkezésre álló adatok alapján készült. A település területén időközben előkerülő lelőhelyekről a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ vezet közhiteles nyilvántartást. Javasolt minden tervezett beruházás előtt a lelőhellyel való érintettségről időben meggyőződni.

A HÉSZ-be javasolt szövegrész

"Régészeti érintettség esetén a 2001. évi LXIV. törvény és a hozzá kapcsolódó a régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 39/2015. (III.11.) Korm. rendelet alapján kell eljárni.

Minden, nyilvántartott régészeti lelőhelyet érintő, a talajt bolygató tevékenység, valamint a művelési ág megváltoztatása esetében az örökségvédelmi hatóság részt vesz az engedélyezési eljárásokban, az örökségvédelmi érdekek védelmében előírt korlátozások illetve hatáscsökkentő eljárások terheit a jogszabályi rendelkezések értelmében az köteles viselni, akinek érdekében a az elvégzendő földmunka vagy a régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált.

Minden olyan esetben, amikor lelet vagy jelenség kerül elő, a területileg illetékes jegyző útján a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központot, a területileg illetékes múzeumot és az örökségvédelmi hatóságot értesíteni kell.

A Kötv. szerinti nagyberuházásokhoz kapcsolódó engedélyezési eljárásokban a tervezett tevékenység örökségvédelmi hatásainak felmérésére Előzetes régészeti dokumentáció (ERD) készítését írja elő a jogszabály. Az ERD-t a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ készíti el, ezt a dokumentumot az első olyan hatósági engedélyezési eljárásban be kell nyújtani, amely földmunkák végzésére jogosít.

A régészeti örökséget érintő kérdésekben a rendezési tervhez készített hatástanulmányban foglaltak az irányadók."

5) NYILATKOZAT

A hatástanulmány készítőjeként kijelentem, hogy a hatástanulmány régészeti munkarésze az örökségvédelmi jogszabályok és a hatósági eljárások figyelembe vételével készült.

A hatástanulmány egy nyomtatott, aláírt példányát és egy digitális változatát CD-n a megrendelőnek átadtam.

A hatástanulmány készítőjeként kijelentem, hogy régész diplomával rendelkezem és a 39/2012. (XII. 20.) Korm. rendelet 3. § (2) és a 439/2013. (XI.20.) Korm. rendelet 4. § (1) a) pontja alapján van jogosultságom a régészeti szakterületi munkarész elkészítésére.

Régész diploma száma: 947/2001. sz. (ELTE-BTK)

Régészeti szakértői nyilvántartási szám: 15-022.

Tamási, 2015. október 31.

dr. K. Németh András

7090 Tamási, Eötvös u. 10.

tel.: 30/405-1986

D) RÉGÉSZETI LELŐHELYEK PAKS VÁROS KÖZIGAZGATÁSI TERÜLETÉN

1. Paks – Dunakömlőd, Sánchegy / Csárda utca / Bottyán-sánc, vicus / Sánchegy u. (Paks 1)

KÖH azonosító: 20027

A lelőhely megjelölése: középső bronzkori telep, római kori katonai erőd, római kori vicus, római kori település, kuruc kori erődítés. Az erőd történetének rövid összefoglalását Lóki Róbert, Szabó Máté és Visy Zsolt leírásában: "Dunakömlőd déli részén, a mai 6-os országút nyugati oldalán emelkedő Sánchegyben fekvő erőd. A hegyen emelt erőd romjai a 18. század óta ismeretesek. Kiterjedését, datálását az 1972-es ásatás, majd az 1987-től folyó rendszeres régészeti kutatás sikeresen tisztázta. E szerint a legkorábbi, a Kr. u. 1. sz. közepén épült palánkerdő hossza 260 méter, az ásatási megfigyelések alapján pusztulása a Kr. u. 2. sz. első harmadában keltezhető. Az ezt felváltó körerőd helye ismeretlen. Lussonium helyőrsége előbb a cohors I Alpinorum peditata, a Kr. u. 180-as évektől pedig a cohors I Alpinorum equitata volt. A korai tábor helyén épült, kettős árokkal övezett késő római körerőd észak-déli kiterjedése 250 méter. (...) Az erőd eredeti kelet-nyugati szélessége bizonytalan, mivel a Duna eróziója a hegy keleti oldalán jelentős rombolást végzett, a fennsík mai szélessége 30-50 méter közt változik. Az ásatások során az északi, ill. a déli oldalon is sikerült tisztázni a védőárkok, az erődfal és a kaputornyok viszonyát, valamint a mögöttük emelt barakképületek közül is előkerült egy-egy mindkét oldalon. A Kr. u. 5. sz. elején az erődöt lebontották, és köveiből a déli kapu mögött egy 10 x 10 méter kiterjedésű kiserődöt emeltek. Az erőd területén került elő egy életnagyságot meghaladó bronz császárszobor lábtöredéke." (Lóki Róbert – Szabó Máté – Visy Zsolt: A PTE kutatócsoportja által felmért lelőhelyek katalógusa. In: A Danube Limes Program régészeti kutatásai 2008–2011 között. Szerk. Visy Zsolt. Pécs 2011, 88-89.) A római katonai erőd feltárása során bronzkori telepjelenségek, és az írott forrásokból ismert, 18. század eleji kuruc kori hadászati szerepet bizonyító erődítés nyomai is előkerültek. A római erőd egy részére romkert épült. A lelőhely 2009 óta fokozottan védett.

A lelőhelyhez több, nyilvántartott lelőhely is szorosan illeszkedik, ezért indokolt ezek egy lelőhelyként történő kezelése:

Dunakömlőd, Bottyán-sánc, vicus (Paks 97; azonosító: 75411): a lussoniumi erődtől délre, tőle árokkal elválasztott platón fekvő telepet, amely a vicussal azonosítható, Beszédes József 1996-tól 2002-ig tervátással kutatta.

Dunakömlőd, Sánchegy u. 21. (Paks 61; azonosító: 58601): 1987-ben a Visy Zsolt vezette terepbejáráson római kori leletek kerültek elő.

Dunakömlőd, Csárda utca (Paks 70; azonosító: 71025): a Bottyánsánc északi lábánál futó utcák út- és közmű-rekonstrukciójának régészeti felügyelete során K. Németh András 2009-ben az útalapozás alatt, az utca több pontján is egyenmű, vastag, minimális római kori leletet tartalmazó öntésréteget figyelt meg, amely a Sánchegyről mosódhatott le. A Csárda utca 32. sz. ház előtt római kori, kb. 30 cm-re a földbe mélyedő, keményre döngölt padlójú ház 3 méter hosszú szakaszát bontotta ki, a Csárda u. 1-3. sz. előtt pedig sekély gödör metszetét dokumentálta.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott, fokozottan védett

A lelőhely veszélyeztetettsége: erózió, építkezés, kincskeresés, közműfektetés, mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 01042, 01043, 01044/1, 8259, 8396, 8397, 8398, 8399, 8400, 8401, 8402, 8403, 8404, 8405, 8406, 8407, 8408, 8409, 8410/1, 8410/2, 8410/3, 8411, 8412, 8413, 8414, 8415, 8416, 8417, 8418, 8419, 8420, 8421, 8422, 8423, 8424, 8425, 8426, 8427, 8428, 8430, 8431/1, 8431/2, 8432, 8433, 8434, 8435, 8436, 8437, 8438, 8439, 8440, 8441, 8442, 8443, 8445, 8446, 8447, 8448, 8449, 8450, 8452, 8453, 8454, 8455, 8456, 8457, 8458, 8459, 8460, 8461, 8462, 8463, 8464, 8465, 8466, 8467, 8468, 8469, 8470, 8471, 8472, 8473, 8474, 8475, 8476, 8477, 8478, 8479, 8480, 8491

2. Paks – Dunakömlőd, Imsósi erdészház (Paks 2)

KÖH azonosító: 20046

A lelőhely megjelölése: középkori (?) temető

A lelőhely leírása: 1974-ben földmunkák során az azóta lebontott imsósi erdészház körül (a mai Vak Bottyán kopjafa közelében) keletelt, csontvázas sírok kerültek elő, amelyeket a helyszínelő Visy Zsolt későközépkorinak határozott meg.

Az Imsósi-erdőben fekvő kuruc kori sáncról keletre kb. 400 méterre, egy természetes eredetű, északi részén kiszélesedő vonulat található, amelyen – az egykori Imsósi-erdészház közelében – négy kisebb, mesterséges eredetű kerek halom emelkedik, amelyeket 1990-ben Nováki Gyula és Miklós Zsuzsa mért fel. Mivel a halmok az egykori erdészház közelében fekszenek – ugyanazon a kiemelkedésen, amelyen az erdészház is feküdt –, ezért indokolt, hogy a temető poligonját megnöveljük a kuruc kori objektumok helyével.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: erdőművelés; kincskeresés, rablás

Hrsz.: 01028/2, 01029/2, 01030, 01031/3

3. Paks – Püspökdomb / Püspökhalom / Püspökdombtól délre (Paks 6)

KÖH azonosító: 23224

A lelőhely megjelölése: neolitik telep, késő bronzkori telep, kora vaskori telep, kora vaskori sír, késő vaskori telep, római kori telep, római kori őrtorony

A lelőhely leírása: A Wosinsky Mór óta római épület helyeként ismert dombon 1951-ben mérföldkő került elő. Visy Zsolt 1989-es ásatása egy jórészt kiszedett római kori fal mellett kora vaskori telepjelenségeket és egy sírt eredményezett. 1995-ben V. Péterfi Zsuzsanna és Várady Zoltán feltárásán bronzkori telepjelenségek, valamint egy római épület létezésére utaló nyomok kerültek elő. A Lussonium – 4. burgusként elnevezett jelzőtorony legnagyobb része a 6-os út építésének esett áldozatul.

A Püspökdomb déli folytatásában, kelet felé a Dunaszentgyörgyi-mellékcsatornáig húzódó dombháton 2005-ben V. Péterfi Zsuzsanna és K. Németh András végzett terepbejárást a 6. sz. főút burkolat-megerősítési munkáinak hatástanulmányához. 2006-ban K. Németh András megelőző feltárás során a 6-os út 118+090 – 119+000 km-szelvényei között három, összesen 1800 m² nagyságú felszínen 108 objektumot tárt fel, köztük 4 neolitik, 102 késő bronzkori (urnamezős), valamint 1 kelta telepobjektumot (Püspökdombtól délre nevű lelőhely; Paks 45; azonosító: 51263).

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás); útépítés

Hrsz.: 0164, 0165/13, 0165/14, 0165/15, 0165/16, 0165/17, 0165/18, 0165/19, 0165/21, 0165/24, 0165/25, 0165/28, 0165/29, 0165/30, 0165/31, 0165/32, 0165/33, 0165/34, 0166, 0167/1, 0167/2, 0167/4, 0167/5, 0167/6, 0167/7, 0167/8, 0167/9, 0167/10, 0167/11, 0167/12, 0167/13, 0167/16, 0167/17, 0167/18, 0167/19, 0168, 0171/11, 0171/12, 0171/13, 0171/62, 0171/63, 0171/64, 0171/65, 0171/66, 0171/67, 0171/68, 0171/69, 0171/70, 0171/71, 0171/72, 0171/73, 0179/4

4. Paks – Dunakömlőd, Imsós (Paks 7)

KÖH azonosító: 23252

A lelőhely megjelölése: kuruc kori földsáncok

A lelőhely leírása: A Rákóczi-szabadságharc során, 1704-ben a kurucok az akkor még a Duna bal partján fekvő, Ordashoz tartozó Imsós, valamint Kömlőd között hidat építettek, ennek védelmére pedig 1704-ben és 1705-ben földből (és fából?) hídfőállást alakítottak ki. A sáncot és az átkelőhelyet 1710 után nem említik. A kurucok az egykori part mellett húzódó dombvonulatot használták fel a sánc kialakításához, amely 225 méter hosszan követhető. A sánc északi végében található három, illetve a déli végében közel fekvő egy kis kiemelkedés talán ágyúállások maradványával azonosítható. A sánctól keletre kb. 220 méterre, vele párhuzamosan újabb, keskeny, de természetes dombvonulat húzódik. (Zárójelben jegyzem meg, hogy az erdőben a Tolna megye földrajzi nevei című kézikönyv helyi adatközlői szerint a szekszárdi múzeum késő bronzkori temetőt tárt fel; erről azonban nincs megbízható információnk.)

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: erdőművelés

Hrsz.: 01031/3, 01032

5. Paks – Csámpai-pataktól délre (Paks 8)

KÖH azonosító: 23256

A lelőhely megjelölése: római kori út

A lelőhely leírása: 1989-ben Visy Zsolt a 6-os út délkeleti felén, a csámpai házakkal szemben, a Csámpa-patak északkeleti oldalán fekvő dombon átvágta a régi országot. Bár lelet nem került elő, a talált útfelület a római korra keltezhető.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés, közműfektetés

Hrsz.: 0168, 10042/2, 10042/3, 10005

6. Paks – Kossuth Lajos utca (Paks 11)

KÖH azonosító: 23266

A lelőhely megjelölése: középkori település, török kori település

A lelőhely leírása: Vágó Eszter 1969-es feljegyzése szerint a Kossuth Lajos utcában, „a domb tetejéhez közel” kiégett falú gabonatarló gödröket találtak. Ezek valószínűleg középkori vagy török kori objektumok lehetnek, amit valószínűsít, hogy a Kossuth u. 11. szám alatt fekvő Topáz Étterem építésekor, az 1990-es években 15-17. századi leletek kerültek elő, amelyeket Várady Zoltán és V. Péterfi Zsuzsanna gyűjtött össze és szállított a paksi múzeumba.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés, közműfektetés

Hrsz.: 967

7. Paks – Dunakömlőd, Ürge-hegy délkeleti nyúlványa / Vörösmalom-völgy (27035) (Paks 12)

KÖH azonosító: 27035

A lelőhely megjelölése: neolitikus telep, vegyes rítusú római kori temető

A lelőhely leírása: A Vörösmalmi-árok északi oldalán futó földesút partjának rézsűzésekor római edény és néhány embercsont került elő 2000-ben. V. Péterfi Zsuzsanna és Beszédes József leletmentésén mindössze egy neolitikus tüzelőhely maradványait, valamint egy jórészt elpusztult római kori sír sarkát sikerült feltárni. A homokbányászattal bolygatott löszpart tetején K. Németh András 2005-ben, majd 2009-ben egy-egy újabb római kori, szórt hamvas sír töredékét tárta fel Vörösmalom-völgy lelőhelynév alatt (Paks 41; azonosító: 49459). Valószínű, hogy a lelőhely azonos a Vosinsky Mór 1890 körüli régészeti kérdőívére beküldött paksi válaszban szereplő alábbi két hellyel: „»Vörösmalom«-ban, a kömlői Ürge-hegy dűlővel határos déli lejtőn találtak embercsontok, nyújtott helyzetben, ugyanezen lejtőn több ízben fordultak elő régi cserépedények, összetört állapotban, és római pénzek.”, illetve „az Erdzeiselsberg dűlőben (mely jelenleg szőlőhegy) találtak római sírok (urnák), ott őskorban római temető volt”. Vosinsky „az Erdzeiselsberg nevű, szőlővel beültetett területen” egy római cserép mellett sok bronzkori kerámiát gyűjtött, a hegy aljában pedig termésköböl rakott alapfalakat találtak.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: erózió, földkitermelés

Hrsz.: 0880/3, 0971/2

8. Paks – Hegyes-puszta (Paks 13)

KÖH azonosító: 28512

A lelőhely megjelölése: ismeretlen korú földvár (?)

A lelőhely leírása: Miklós Zsuzsa 2000 és 2004 között többször légi fotózta, majd bejárta a Hegyes-puszta közelében emelkedő, észak-déli irányban, hosszan elnyúló dombot. A domb északi végét a légi fotó és a terepbejárás szerint is átvágás választja el annak déli folytatásától, de egyéb erődítettségre utaló nyom nincs, ezért ásatás nélkül jelenleg nem dönthető el, hogy a domb valóban földvár volt-e.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0227/1, 0227/5, 0227/7

9. Paks – Gyapa, Rosti-puszt / M6 To 015. lelőhely (Paks 14)

KÖH azonosító: 30727

A lelőhely megjelölése: középső neolitik (DVK) telep, késő rézkori (Baden-kultúra) telep, kora bronzkori (Makó-kultúra) telep, középső bronzkori (Vatya-kultúra és dunántúli mészbetétes edények népének kultúrája) telep, késő bronzkori (urnamezős kultúra és halomsíros kultúra) telep, késő bronzkori (urnasíros kultúra) temető, kora vaskori (Hallstatt-kultúra) temető, késő vaskori (LT B1-C) temető, kora római kori település, avar kori telep, avar kori sír

A lelőhely leírása: A szekszárdi múzeum munkatársai Gaál Attila vezetésével 2001-ben az M6 jelű autópálya nyomvonalának bejárása során a Vörös-malom árok délnyugati oldalán azonosították a nyomvonalra keresztirányban elhelyezkedő 800 méter hosszú, 100-200 méter széles lelőhelyet. A lelőhelyről sok 1-2. századi kerámiatöredéket, néhány tegula- és imbrextöredéket, néhány darab fémtárgyat, valamint igen sok késő bronzkori kerámiatöredéket gyűjtöttek.

A 104 + 220 – 104 + 800 km-szelvények között Váczi Gábor 2008-ban 41224 m²-es felületen 1100 objektumot tárt fel. A jelenségek 30%-a a neolitik dunántúli vonaldíszes kultúra hagyatéka, de késő rézkori (Baden-kultúra), kora bronzkori (Makó-kultúra), késő bronzkori (halomsíros és urnamezős kultúra), kora vaskori (Hallstatt-kultúra), késő vaskori és kora római kori telepjelenségek, valamint késő bronzkori (urnasíros kultúra), kora vaskori (Hallstatt-kultúra) és késő vaskori (LT B1-C) temetkezések is előkerültek. A népvándorlaskort egy szórvány avar kori préselőminta képviseli. 2009-ben Szabó Miklós tárt fel a késő vaskori temetőnek az autópálya nyomvonalán kívül eső részét. A feltárt 2104 m²-en további 20 csontvázas és négy hamvasztásos kelta sír mellett későbronzkori gödrök, római kori árok, avar sír és néhány keltezhetetlen gödör került elő.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0846/7, 0846/14, 0859, 0864/8, 0864/9, 0864/10, 0864/11, 0864/12, 0864/14, 0864/15, 0865, 0866, 0867/1, 0867/2, 0867/4, 0867/11, 0867/13, 0868, 0919/3, 0919/4, 0920, 0921/3, 0921/9, 0921/11, 0921/12, 0921/14, 0921/15, 0921/17

10. Paks – Gyapa, Szelelő-hegy / M6 To 016. lelőhely (Paks 15)

KÖH azonosító: 30728

A lelőhely megjelölése: késő bronzkori (halomsíros kultúra) telep, késő vaskori temető, római kori telep, késő avar kori telep, Árpád-kori telep

A lelőhely leírása: A szekszárdi múzeum munkatársai Gaál Attila vezetésével 2001-ben az M6 jelű autópálya nyomvonalának bejárása során a To 015. lelőhely délnyugati lejtőjének végén találták meg a 200 méter hosszú, 80-100 méter széles lelőhelyet, amelynek középső részén halad át a nyomvonal. A területéről tegula- és imbrextöredékeket, valamint a To 015. lelőhely anyagával megegyező római kerámiatöredékeket, valamint egy Árpád-kori cserépbogrács-töredéket is találtak.

A 104+780 – 105+014 km-szelvények között 2008-ban Herendi Orsolya és Zandler Krisztián megelőző feltárásán 29.755 m²-en 286 régészeti objektum került elő: a halomsíros kultúra teleprészlete (amelyek közül három gödör másodlagosan sírként is funkcionált), négy kelta sír, 2-3. századi római teleprészlet, késő avar kori gödrök és Árpád-kori telepjelenségek. Az ásatási területtől keletre római kori épületre utaló mészkődarabokat is megfigyeltek a szántásban.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0864/7, 0921/8, 0921/10, 0921/11, 0921/13, 0921/14, 0921/15, 0921/16, 0921/17

11. Paks – Vizes-dűlő I. / M6 To 017. lelőhely (Paks 16)

KÖH azonosító: 30731

A lelőhely megjelölése: Árpád-kori telep

A lelőhely leírása: A szekszárdi múzeum munkatársai Gaál Attila vezetésével 2001-ben az M6 jelű autópálya nyomvonalának bejárása során a Vizes-dűlő területén, a névadó patak és egy fasorral kísért dűlőút által közrefogott enyhén kiemelkedő, homokkal borított területen mintegy 200 x 100 méteres foltban kevés Árpád-kori cserépdarabot – többségében bogrács-töredékeket –, valamint egy vasszőget és egy vas sarlópenge töredéket találtak. A lelőhely keleti része már a nyomvonalon kívülre esik.

A 107+924 – 108+116 km-szelvények között 2008-ban Cséki Andrea szondázó ásatásán, egy 120 méter hosszú, 1.170 m²-es felületen régészeti jelenség nem került elő, a futóhomok miatt egy kisebb felületen nyitott 3 méter mély szonda sem eredményezett jelenségeket.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0597/39, 0597/41, 0597/44

12. Paks – Vizes-dűlő II. / M6 To 018. lelőhely (Paks 17)

KÖH azonosító: 30732

A lelőhely megjelölése: bronzkori telep, római kori telep, középkori falu, középkori templom, középkori temető

A lelőhely leírása: A szekszárdi múzeum munkatársai Gaál Attila vezetésével 2001-ben az M6 jelű autópálya nyomvonalának bejárása során az M6 To 017. számú lelőhelytől 500 méterre déli irányban egy 300 méter hosszú, 150 méter széles foltban 13-16. századi leleteket találtak. A lelőhely északnyugati szélén, egy kissé kiemelkedő részen igen sok kődarab, viszonylag kevés cserép és igen sok apró, hegyes vasszög valószínűsítette az egykori templom helyét. A lelőhely felszínén egy sűrű elszíneződésű sáv figyelhető meg, mely útra vagy utcára utalhat. 2008-2009-ben – Paks–Cseresznyés-mező lelőhelynéven – Ács Szilvia, Dávid Áron, Egyi Ildikó, Hargitai András és Kovács Loránd 70.211 m²-en végzett megelőző feltárást az M6 autópálya 108+555 – 108+700 km-szelvénye között. Bronzkori jelenségek a lelőhely északnyugati sarkában, római koriak a nyugati felében, középkoriak pedig teljes felületén jelentkeztek. Előkerült egy Traianus vagy Hadrianus idejéhez köthető menettábor alapozási árka és egy cölöpszerkezetes épület, három római kori szórt hamvas sír, és hét, 4. századi gerendaszerkezetes sírépítmény. Feltárták az általuk a középkori Akalaccsal azonosított (valójában ismeretlen nevű) középkori település patkóíves szentélyzáródású templomát a cinterem árkanak egy szakaszával, a temető több mint ötszáz sírját, illetve egy-egy, a templom építéséhez használt téglaegető és mészegető kemencét is. Előkerült több három- és négyosztatú ház, illetve gazdasági épületek cölöplyukai, árkai, kiemelkedő jelentőségű továbbá egy több mint 2400 ezüst bécsi dénárból álló éremlelet.

2009-ben Kovács Katalin az M6 autópálya 108+555 – 108+700 km-szelvény kivitelezése közben, régészeti megfigyelés során középkori lelőhelyet lokalizált, amely az M6 To 018. lelőhely északi folytatása (Cseresznyés II. lelőhely, M6 RM 22; azonosító: 67013). 2009-ben Hargitai András itt 5.742 m²-en középkori település részletét tárta fel (cölöpszerkezetes építmények, cölöphelyek, gödrök, kutak).

A lelőhelyre a feltárók által használt Cseresznyés(puszt), valamint Akalacs megnevezés téves (ezek a lelőhelytől jóval távolabb fekszenek), ezért ezeket nem soroltam fel a névváltozatok között.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0561/3, 0561/6, 0599/1, 0599/4, 0600/2, 0600/3, 0600/4, 0600/5, 0600/6, 0600/14, 0600/17, 0600/18, 0600/19, 0600/15, 0600/16

13. Paks – Gyapa, Templomdomb és környéke / Gyapa, Cecei u. / Külső-dűlő / M6 To 022. lelőhely / Vörös-malom, M6 RM 24 (Paks 20)

KÖH azonosító: 36824

A lelőhely megjelölése: neolit telep, késő bronzkori telep, késő vaskori telep, római kori telep, avar kori telep, Árpád kori telep, középkori falu, középkori templom, középkori temető, középkori kúria

A lelőhely leírása: A 19. század elejétől többször említenek a területen falmaradványokat. 1893-ban a helyi birtokos elhordatta a még felhasználható építőanyagot; egy ekkor készült rajz több épület helyét is feltünteti. A középkori templom és temetője helyét K. Németh András 2002-ben azonosította a mai Gyapától nyugatra, tőle északra egy másik kőépületet is megfigyelt, amely a Paksi-család 15. századi nemesi kúriájával azonosítható. A kis méretű Árpád-kori templomot és a templom körüli temető 191 sírját 2003-2005 között tárta fel, 2008-ban pedig szondázó ásatást végzett a kúria helyén.

A lelőhely az alábbi, korábban önálló lelőhelyként kezelt lelőhelyeket is tartalmazza:

Gyapa, Cecei u.. (Paks 40; azonosító: 47557): Gyapa belterületének keleti szélén a Cecei utca nyugati oldalán, a házak mögött K. Németh András 2004-ben ivóvízvezeték építési munkálatainak régészeti felügyelete során négy átvágott későközépkori sütőkemencét dokumentált, közülük hármat fel is tárt. A kemencék a középkori Gyapa falu keleti szélét jelzik.

Külső-dűlő / M6 To 022. lelőhely (Paks 18; azonosító: 30737): a szekszárdi múzeum munkatársai Gaál Attila vezetésével 2001-ben az M6 jelű autópálya nyomvonalának bejárása során Gyapától délre kevés Árpád-kori kerámiatöredéket gyűjtöttek. Ugyanitt 2008-2009-ben Tomka Gábor 37.010 m²-es felületen késő bronzkori, késő neolitik, 3-4 századi, 7. századi avar, valamint Árpád-kori telep 419 régészeti jelenségét (veremházak, kemencék, tűzhelyek, árokrendszer, körárok) tárta fel.

Vörös-malom, M6 RM 24 (Paks 68; azonosító: 67087): az M6 autópálya kivitelezéséhez szükséges Paks-Gyapa T2 ideiglenes terepút földmunkái során, Gyapa belterületének közvetlen közelében 2008-ban régészeti felügyelet során Herbály Róbert 36 régészeti objektumot azonosított. Hargitai András 2009-es megelőző feltárása egy 150 x 10 méteres területen 116 objektumot eredményezett, amelyek közül egy kelta, néhány római kori, a többi pedig főleg középkori volt, ezek között két ház és egy kút mellett árok és gödörök voltak. Kiemelendő az egyik középkori gödör, amelyből három gyermek, egy felnőtt és egy kutya rendszertelenül bedobált, de hiánytalan csontváza került elő. Előkerült egy ismeretlen korú (valószínűleg őskor) zsugorított csontváz is. A lelőhelyen jelentős volt az újkori bolygatás (közműárkok, fatuskózás gödrei).

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás), építkezés, közműfejtés, útépités

Hrsz.: 0581/1, 0581/2, 0581/3, 0581/4, 0581/5, 0581/6, 0581/7, 0581/20, 0581/21, 0581/22, 0581/23, 0581/24, 0581/25, 0581/26, 0805, 0806, 0807, 0821, 0825/3, 0827/1, 0827/2, 0861/4, 0861/5, 0923/13, 0923/14, 12502, 12503, 12504, 12505, 12506, 12507, 12508, 12509, 12510, 12511, 12512, 12513, 12514, 12515, 12516, 12517, 12518, 12519, 12520, 12521, 12522, 12523, 12524, 12525, 12526

14. Paks – Ürgehegy alja (Paks 21)

KÖH azonosító: 36826

A lelőhely megjelölése: őskori telep, késő vaskori telep

A lelőhely leírása: A Vörös-malmi árok északi oldalán, a földesutat északról szegélyező akácerdősávot elhagyva, az út és az erdő között fekvő 20-30 méter széles szántófóldsávban kb. 400 méter hosszan K. Németh András 2002-ben őskori és kelta cserepeket gyűjtött.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0900/9, 0901/1, 0901/6, 0966/4, 0969/4, 0970

15. Paks – Vörös-malom-völgy (Paks 22)

KÖH azonosító: 36827

A lelőhely megjelölése: őskori telep

A lelőhely leírása: K. Németh András 2002-es terepbejárása szerint a Vörös-malmi árok északi oldalán, az Ürgehegy alja nevű lelőhelytől egy erdősávval elválasztott, északnyugat-délkelet irányú földnyelv főleg nyugat-délnyugati részén őskori cserepek találhatók. A lelőhely a patakkal (ma részben a rajta kialakított halastóval) párhuzamos és a tó feletti erdősávig felhúzódik. Az előző lelőhelyhez (36826) való közeli fekvése miatt felmerülhet a két lelőhely összetartozása is.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0901/1, 0902/3, 0903/1, 0903/3, 0904, 0916

16. Paks – Vörös-malmi középső halastó délnyugati oldala (Paks 23)

KÖH azonosító: 36830

A lelőhely megjelölése: őskori telep

A lelőhely leírása: A Vörös-malmi árok dél-délnyugati oldalán, a Vörös-malmi középső tó délnyugati oldalán, a meredek domboldalon fekvő erdősáv sarkától kezdődően K. Németh András 2002-ben kb. 100 méter hosszan elszórt és jellegtelen őskori kerámiát gyűjtött. Feltehető, hogy a lelőhely jó része az erdőben található.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0913/5, 0913/11, 0914, 0915/1, 0915/2, 0916, 0927/3, 0927/4, 0927/5, 0927/16, 0927/17

17. Paks – Vörös-malmi-árok – halastó – vízelvezető csatorna közti domb (Paks 24)

KÖH azonosító: 36831

A lelőhely megjelölése: őskori telep

A lelőhely leírása: A Vörös-malmi-árok és a délről belefolyó csatorna szögletében fekvő domb oldalában K. Németh András 2002-ben őskori telepet azonosított. A fedettség miatt kelet-északkeleti határát nem lehetett megállapítani, a lelőhely dél-délkeleti irányban kb. 300 méter hosszan elhúzódik.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0913/3, 0913/5, 0913/6, 0913/7, 0913/10, 0913/11

18. Paks – Dunakömlőd, Döggút (Paks 25)

KÖH azonosító: 30148

A lelőhely megjelölése: római kori telep, római kori kőépület

A lelőhely leírása: 2002-ben lakossági bejelentés nyomán a faluból északnyugat felé kivezető földesút északi felén, az erdőn túl K. Németh András római kerámiát gyűjtött. A lelőhely központja az erdősáv szélétől 5-10 méterre, a döggút vonalában található, ahol kb. 5 x 5 méter nagyságú területen építési törmelék sűrűsödik. A lelőhelyet 1990 körül Csizmadia Gábor is leírta.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás), építkezés

Hrsz.: 0974/2, 0975, 0976, 9351, 9352, 9353, 9354, 9355, 9356, 9357, 9358, 9359, 9360/1, 9360/2, 9361, 9362, 9363, 9364, 9365, 9366, 9367, 9368, 9369, 9370, 9371, 9372, 9374, 9403

19. Paks – Gyapa, Kanacsi út (Paks 28)

KÖH azonosító: 36977

A lelőhely megjelölése: őskori telep, kora Árpád-kori temető (?)

A lelőhely leírása: A Kanacsra vezető kövesút építésekor az 1970-es években embercsontok mellől edények kerültek elő, amelyek Bencze Barnabáshoz kerültek. A mellékletek alapján kora Árpád-kori temetővel számolhatunk. Wosinsky Mór 1890 körüli leírásából tudjuk, hogy Gyapától keletre, „egy északról délre vonuló tágas, mély völgy keleti oldalán (a vörösmalmi pusztával határos részen) ... útkészítés alkalmával, emberi csontvázra akadtak”. Ugyancsak ő a felszínen őskori edénytöredékeket, próbaásatása során pedig egy kavicsos anyagú fél edényt talált. A leírásában szereplő út bizonyára azonos a Kanacsra vezető úttal, így az általa leírt lelőhely valószínűleg azonos a fent leírt lelőhellyel.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: útépités, erdőművelés

Hrsz.: 0840, 0841/1, 0842, 0877/14, 0877/16, 0877/17

20. Paks – Páli-szőlők (Paks 30)

KÖH azonosító: 42568

A lelőhely megjelölése: középkori falu, középkori templom, középkori temető (a középkori Páli falu helye)

A lelőhely leírása: K. Németh András 2003-ban a Dunamenti TSz mögött, a Páli-patak déli oldalán húzódó, enyhe dombvonulat déli végén középkori templomra utaló építési törmeléket és embercsontot figyelt meg. A faluhely a patakka párhuzamosan a TSz kerítéséig húzódik, a templomtól északra azonban nem sokkal véget ér. A lelőhelyen kevés római kori kerámia is előfordul, ami a patak keleti felén fekvő római kori lelőhely nyugati kiterjedését jelzi (Páli-záportározó, Paks 100, azonosító: 80395).

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás), építkezés

Hrsz.: 0568/1, 0571/5

21. Paks – Gyapa, Vörösmalmi-árok, felső folyás I. (Paks 31)

KÖH azonosító: 42570

A lelőhely megjelölése: római kori telep

A lelőhely leírása: K. Németh András 2003-as terepbejárásán a Gyapáról Kanacsra vezető úttól északra kb. 100 méterre, a patak menti erdősáv mentén kb. 200 méter hosszan római cserepeket gyűjtött.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0846/4, 0846/7

22. Paks – Gyapa, Vörösmalmi-árok, felső folyás II. (Paks 32)

KÖH azonosító: 42571

A lelőhely megjelölése: őskori (?) telep

A lelőhely leírása: Németh András 2003-ban Gyapától keletre, a Gyapáról Kanacsra vezető úttól északra, a Vörös-malmi-árok nyugati oldalán fekvő erdősáv mentén, a Gyapa, Vörösmalmi-árok, felső folyás I. (Paks 31; azonosító: 42570) lelőhelytől észak felé kb. 200 méter után igen kis (10-20 méter) szélességben kb. 50 méter hosszan kevés, jellegtelen, igen kopott őskori (?) cserepet talált. A lelőhely feltehetően a patak felé folytatódik, nagyobb része talán az erdősáv alatt rejtőzhet.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0846/4

23. Paks – Gyapa, Vörösmalmi-árok, felső folyás III. (Paks 33)

KÖH azonosító: 42572

A lelőhely megjelölése: őskori (?) telep

A lelőhely leírása: A Vörös-malmi-árok mellék- és főága széles, félszigetszerű összefolyásának dél-délkeleti oldalán K. Németh András 2003-ban kb. 50 méter hosszan jellegtelen, apró őskori edénytöredékeket talált.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0834/3

24. Paks – Dunakömlőd, Juhász-völgy (Paks 34)

KÖH azonosító: 42597

A lelőhely megjelölése: római kori telep

A lelőhely leírása: Tarczal János madocsa gyűjtő római kori lelőhelyet azonosított Dunakömlődtől északra, a Juhász-völgyben folyó árok csaknem derékszögű kanyarjától kissé délre, a patak és az erdősáv között. Korábban szórványleletként állítólag római kori korsó került elő innen. K. Németh András 2003-ban a patakot keresztező távvezetékkel délkeletre kb. 250 méterre kevés jellegtelen kerámiát gyűjtött, amely a korábbi adatok fényében valószínűleg a római korra keltezhető.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0895, 0989/1, 0989/3

25. Paks – Vácika (Paks 35)

KÖH azonosító: 42603

A lelőhely megjelölése: újkori érme előkerülési helye

A lelőhely leírása: A Vácika egyik szőlőjéből 16. századi érme került a paksi múzeumba. A helyszínelés nem mutatott ki lelőhelyet, valószínűleg szórványletről van szó.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott.

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás).

Hrsz.: 13839, 13840, 13841, 13842, 13843

26. Paks – Gyapa, Blahér Kft. telephelye (Paks 36)

KÖH azonosító: 42604

A lelőhely megjelölése: kelta temető

A lelőhely leírása: A kelta temetőből 1997-ben istállóalap ásásakor, 1998-ban az előző helytől kb. 50 méterre, földbe mélyített tartályok elhelyezéskor, majd 2003-ban partfal rézsűzésekor kerültek elő sírmellékletek. Állítólag már a Kanacsra vezető út építéskor, 1975 körül is találtak itt sírokat. A főleg talán az új mezőgazdasági telep területén fekvő temető nagy kiterjedésűnek tűnik, ritkásan ásott sírokkal.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés, útépítés

Hrsz.: 0846/13

27. Paks – Gyapa, M6 To 033 / Öregforrás-dűlő (Paks 38)

KÖH azonosító: 45846

A lelőhely megjelölése: római kori telep, római kori temető, avar kori temető, késő középkori-kora újkori telep, késő középkori-kora újkori temető

A lelőhely leírása: 2004-ben a szekszárdi múzeum munkatársai terepbejárással azonosították az északnyugat-délkelet irányú, kb. 120 méter hosszú és 400 méter széles lelőhelyet az M6 jelű autópálya 105+080 – 105+280 km-szelvényei között. Megelőző feltárását 2008-ban Boldog Zoltán (MTA Régészeti Intézete) vezette, amelynek során 183 objektum került elő. A 77 római kori objektum között 4 sír mellett telepobjektumok voltak, köztük 12 földbe mélyített épület; a telep a késő kelta kortól a 2. század második harmadáig élt. Az avar kort egy 18 síros 7. századi temető, 2 kemence és 1 munkagödör képviseli. 13 objektum a késő középkorra vagy a kora újkorra keltezhető, köztük egy 9 síros temetőrészlet, 2 épület, 1 gödör és 1 kocsíút. Wosinsky Mór 1890 körüli adata alapján tudjuk, hogy az Öregforrási-dűlőben egy 14-15 literes ép római urnát találtak, ez az adat bizonyára a 2008-ban feltárt lelőhelyre vonatkozik.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0923/8, 0923/15, 0923/16, 0923/17, 0923/18, 0923/19, 0923/21

28. Paks – Sáfrány-tanya / Ráctemető (Paks 39)

KÖH azonosító: 46967

A lelőhely megjelölése: középkori fai, középkori templom, középkori temető (a középkori Csámpa falu helye)

A lelőhely leírása: A Sáfrány-tanya nevű lelőhely a helynévi és térképészeti adatok alapján azonosítható a mára elenyészett Ráctemető nevű dűlővel, amelyet még feltüntet a III. katonai felmérés és amelyet Wosinsky Mór S-végű hajkarikás lelőhelyként közölt. Gaál Attila, illetve Mészáros Gyula 1971-1972-ben középkori kerámiát és viseleti elemeket gyűjtött a lelőhelyen. 1989 körül Csizmadia Gábor az ekkor még álló tanyaépület mögötti domb falában embercsontokat figyelt meg, a domb tetején pedig kő- és tégladarabokat, embercsont-darabokat talált. 2004-ben K. Németh András terepbejárása újra azonosította a templomot: a fennsíkyszerű domb délnyugati részén. A dombtól keletre, a domboldal alsó részén kb. 150 x 30-40 méter hosszán kevés középkori cserép került elő. Czövek Attila és K. Németh András 2009-ben egy rókalyukban emberi combcsontot figyelt meg, a tanyahelytől keletre, a domb alsó részének gázos rézsűjében pedig néhány későközépkori kerámiát gyűjtött.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 089/4, 089/14, 089/15

29. Paks – Dunakömlőd – Ürgehegy déli sarka (Paks 42)

KÖH azonosító: 49465

A lelőhely megjelölése: őskori telep

A lelőhely leírása: K. Németh András 2005-ben a Vörösmalom-völgyben, a Vörösmalom-völgy, vízmű 1. lelőhely és az Ürgehegy alja nevű lelőhelyek között, az akácostól közvetlenül keletre, illetve délkeleti sarkától délre kevés, apró, jellegtelen őskori töredéket talált.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0966/4, 0969/4, 0969/18, 0969/19, 0970

30. Paks – Dunakömlőd – Vörösmalom-völgy középső részének déli oldala (Paks 43)

KÖH azonosító: 49483

A lelőhely megjelölése: őskori telep

A lelőhely leírása: K. Németh András 2005-ben a Vörösmalmi-árok hídjától délkeletre, az út és a patak közti, kis területű, szántott részen kevés őskori (talán vonaldíszes) cserepet talált.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0959, 9290

31. Paks – Dunakömlőd, Országúti Páskommal szemben (Paks 44)

KÖH azonosító: 51261

A lelőhely megjelölése: őskori telep, kelta vagy kora római telep

A lelőhely leírása: K. Németh András és V. Péterfi Zsuzsanna 2005-ben a 6-os főút rekonstrukciós munkáinak régészeti hatástanulmányához kapcsolódó terepbejárás során a 103. km-táblától délre, a főút keleti felén, a Dunakömlődi-főcsatornába folyó mellékágtól délre kb. 400 méterre kezdődően kb. 150 méter hosszan, a főút és a vasút közti keskeny, kb. 20 méter széles kukoricatáblában igen elszórtan apró kelta vagy kora római edénytöredékeket gyűjtött, néhány töredék pedig talán az őskorra utal.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: útépités, mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 01006, 01007, 01008, 01009, 01010/2, 9015, 9018, 9019, 9020, 9021/1, 9021/2, 9024/1, 9024/2, 9025/1, 9025/2, 9028/2, 9029, 9030, 9032, 9033, 9034, 9035, 9036, 9037, 9038, 9039, 9040, 9041, 9042, 9043, 9044/1, 9044/2, 9045, 9046, 9047, 9048, 9049, 9050, 9052, 9053, 9054, 9055/2, 9056, 9057, 9058, 9059, 9060, 9062, 9063, 9064, 9065, 9066, 9067, 9069, 9070, 9071

32. Paks – Csámpa déli széle (Paks 46)

A lelőhely megjelölése: késő bronzkori telep, Árpád-kori telep

KÖH azonosító: 51276

A lelőhely leírása: 2005-ben a 6. sz. főút burkolat-megerősítési munkáinak hatástanulmányához végzett terepbejárás során V. Péterfi Zsuzsanna és K. Németh András a 117. km-tábla vonalában, az út keleti felén, a legdélebbre fekvő zártkerttől délre kevés bronzkori és Árpád-kori kerámiát gyűjtött. K. Németh András 2006-ban megelőző feltárás során kb. 250 m²-es területen összesen 11 késő bronzkori objektumot (2 házrészletet, 7 gödröt és 2 árkot) tárt fel.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: útépités; mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0164, 0165/53, 0165/55, 0165/56, 0165/57, 0168

33. Paks – Régi-Birinyó 1. lelőhely (Paks 47)

KÖH azonosító: 51283

A lelőhely megjelölése: Árpád-kori telep

A lelőhely leírása: K. Németh András 2005-ben a Csámpa-pataktól keletre fekvő két erdősáv közötti kis kiemelkedésen néhány 10 méter hosszan 3-4 Árpád-kori kerámia-töredéket talált.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0148/8

34. Paks – Régi-Birinyó 2. lelőhely (Paks 48)

KÖH azonosító: 51289

A lelőhely megjelölése: Árpád-kori (?) telep

A lelőhely leírása: K. Németh András 2005-ben a Csámpa-pataktól keletre fekvő második erdősáv és a tőle keletre eredő kis ér közötti terület déli részén, kis területen 3 db apró, talán Árpád-kori edénytöredéket talált, továbbá egy fenőkövet és egy ismeretlen rendeltetésű vastárgyat.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0147/11, 0147/12

35. Paks – Régi-Birinyó 3. lelőhely (Paks 49)

KÖH azonosító: 51293

A lelőhely megjelölése: őskori (bronzkor?) telep

A lelőhely leírása: K. Németh András 2005-ben Régi-Birinyó 2. lelőhelytől keletre fekvő patakágtól keletre, a dombhát déli nyúlványán jellegtelen őskori (talán bronzkori) lelőhelyet azonosított kb. 100 x 50 méteres területen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0146/5

36. Paks – Régi-Birinyó 4. lelőhely (Paks 50)

KÖH azonosító: 51294

A lelőhely megjelölése: kora római vagy kelta telep

A lelőhely leírása: K. Németh András 2005-ben a dűlő északi részén kevés, többnyire igen apró, főleg korongolt, szürke kora római (esetleg kelta?) cserepet, valamint két, talán Árpád-kori cserepet talált a 92 méteres szintvonallal jelzett kiemelkedés északi végén.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0148/2

37. Paks – Nagydorogi elágazás (Paks 51)

KÖH azonosító: 55140

A lelőhely megjelölése: római kori őrtorony

A lelőhely leírása: A nagydorogi út és a 6. számú főút kereszteződésében légifotón 60 x 80 méter nagyságú, 10 méter széles árokkal övezett foltot fedezett fel Visy Zsolt, amely talán római kori őrtorony nyomaként azonosítható.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés, közműfeltetés, útépités

Hrsz.: 3671, 4550, 4551, 4553/3, 4553/4, 4606/1

38. Paks – Csámpai-szőlők / Lussonium 2. burgus (Paks 52)

KÖH azonosító: 55141

A lelőhely megjelölése: római őrtorony

A lelőhely leírása: Pakstól délre kb. 3 km-re, a régi országút nyugati oldalán egy régi légifelvételen U alakú, árokszerű keret látható, amelyet Visy Zsolt feltételelesen római burgusként értelmezett. A felszínen nem került elő római lelet.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: erdőművelés, útépités

Hrsz.: 0288, 0289/6, 0289/7, 0290/3, 0290/4, 0292/1

39. Paks – Sánchegy (Paks 53)

KÖH azonosító: 23834

A lelőhely megjelölése: római kori település (?), ismeretlen korú erődítés (?)

A lelőhely leírása: Wosinsky Mór 1890 körüli kérdőívében egy 16-18 literes ép urnát, továbbá falakat említenek a Paks északi szélén fekvő Sánchegyről, amely a Dunakömlödre vezető dűlőút mentén fekszik. Wosinsky szerint az „új út” építésekor sok római edényt találtak. Miklós Zsuzsa 1999-ben felmérte, 2004-ben pedig légi fotózta a helyszínt, de a lelőhely nem szerepel várakkal foglalkozó monográfiájában.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: erózió, mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 1163, 1164, 1167, 1168, 1169, 1170, 1171, 1173, 1184/1, 1188/5

40. Paks – Bedő-tanya (Paks 54)

KÖH azonosító: 56414

A lelőhely megjelölése: római telep, Árpád-kori temető (?), középkori település

A lelőhely leírása: K. Németh András 2006-ban helyszínelés végzett az egykori biritói halgazdaság legdélebbi halastava közelében. A lelőhelynek helyet adó füves dombot átvágja a Paks–nagydorogi út, nyugatról a Csámpai-patakon létesített halastó, északról halkeltetők, keletről pedig mélyebb fekvésű rét határolja. A dombon római házikerámia és későközépkori cserepek kerültek elő, és állítólag kora Árpád-kori pénz és gyűrű is került elő innen korábban.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0394/1, 0394/2, 0394/3

41. Paks – Dunakömlőd, Béke utca és Bartók Béla utca fölötti domb (Paks 59)

KÖH azonosító: 58599

A lelőhely megjelölése: bronzkori telep, római kori telep, római kori temető

A lelőhely leírása: 1987-ben a Visy Zsolt vezette terepbejárás a házak mögötti dombtetőn bronzkori és római kerámia, valamint egy szórvány középkori cserép került elő. 2008-ban lakossági bejelentés nyomán Fazekas Ferenc és Szabó Antal azonosította a területen (8302 hrsz.) Lussonium római erődjének bolygatott, több korszakú (2-4. századi) temetőjét, amelyből 2009-ben 13, 2010-ben 26, 2012-ben pedig közel 40 sírt tártak fel, köztük többféle koporsós és téglasírt. Előkerült kétféle, különlegességnek számító sírkamra és egy kváderkövekkel kirakott, kőlapokkal fedett sír is.

A lelőhelynek része a Dunakömlőd, Béke u. 61-65. (Paks 55; azonosító: 58594) nevű lelőhely, ahol 1987-ben a Visy Zsolt vezette terepbejárás a házak fölötti kertekből római kori leletek kerültek elő.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés, mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 8296, 8297/1, 8297/2, 8298/1, 8298/2, 8299/1, 8299/2, 8300, 8301, 8302, 8303, 8304, 8305/3, 8305/4, 8307, 8308, 8309, 8314, 8315, 8316, 8329, 8330, 8331, 8332, 8333, 8334, 8335, 8608, 8609, 8610, 8614, 8615, 8625, 8626, 8627, 8628, 8629

42. Paks – Dunakömlőd, Béke u. 101. (Paks 56)*KÖH azonosító: 58595**A lelőhely megjelölése: római kori telep**A lelőhely leírása: 1987-ben a Visy Zsolt vezette terepbejáráson a Béke u. 101. számú ház telkéről római kori leletek kerültek elő.**A lelőhellyel egy lelőhelyet alkot a Dunakömlőd, Béke u. 105. (Paks 57; azonosító: 58596) néven számon tartott lelőhely, ahol 1987-ben a Visy Zsolt vezette terepbejáráson szintén római kori leletek kerültek elő.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott**A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés, mezőgazdasági művelés (mélyszántás)**Hrsz.: 8260/1, 8339, 8340, 8341***43. Paks** – Dunakömlőd, Bartók Béla utca 8. (Paks 58)*KÖH azonosító: 58598**A lelőhely megjelölése: neolitik telep, kora bronzkori telep, római telep**A lelőhely leírása: A Bartók Béla utca 8. számú ház telkén építkezéskor római cserepek kerültek elő, a ház mögötti domb déli lejtőjén, a part széléhez közel neolitikus, kora bronzkori és római cserepeket talált Csizmadia Gábor 1989 körül.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott**A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés, mezőgazdasági művelés (mélyszántás)**Hrsz.: 8607, 8664, 8665***44. Paks** – Dunakömlőd, Radnóti u. 6. (Paks 60)*KÖH azonosító: 58600**A lelőhely megjelölése: római kori telep (?)**A lelőhely leírása: 1987-ben a Visy Zsolt vezette terepbejáráson erről a telekről római kori leletek kerültek elő.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott**A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés, mezőgazdasági művelés (mélyszántás)**Hrsz.: 8497, 8498, 8499, 8560***45. Paks** – Cseresznyépuszta, Akalacs / Bíbic-hegy (Paks 62)*KÖH azonosító: 23253**A lelőhely megjelölése: középkori falu, középkori templom, középkori temető (a középkori Akalacs falu helye)**A lelőhely leírása: 1959-ben a Cseresznyépusztához tartozó Akalacs Bíbic-hegy nevű dombján kincskereső gödröket ástak. A helyszínelést végző Mészáros Gyula a gödrök körül a felszínen téglá- és habarcstörmelék, kiszórt embercsontokat, valamint későközépkori sírmellékleteket talált. A lelőhelyet az 1960-as években végzett gyümölcsös telepítéskor mélyszántással megbolygatták. 1969-ben B. Vágó Eszter és Visy Zsolt járt a lelőhelyen. A templom helyét K. Németh András 2002-ben eredménytelenül próbálta azonosítani, majd 2008-ban két téglatöredéket talált a patak keleti felén, végül 2009-ben a téglák helyétől néhány 10 méterre északkeletre, a fenyőerdőben néhány apró tégladarabot és habarcstöredéket talált, amelyek bizonyosan a templom helyét jelzik. A falu helyét ugyancsak ő 2008-ban a templommal szemben, a Cseresznyépusztán átfolyó patak nyugati felén legalább 500 méter hosszan azonosította, részben kivágott, részben álló erdőben.**Valószínűleg azonos ezzel a lelőhellyel a Barátrétől északra 2 km-re (azonosító: 23254, a nyilvántartásban archivált régészeti lelőhelyként szerepel) nevű lelőhely, ahol Mészáros Gyula 1959-ben helyszíni szemléje során „vályogház alapokat” lokalizált.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott**A lelőhely veszélyeztetettsége: erdőművelés**Hrsz.: 0724/1, 0724/2, 0724/3, 0725, 0726/2, 0726/3, 0727, 0735/1, 0735/2, 0735/4, 0735/6, 0735/7*

46. Paks – Erzsébet Szálló Bezerédj Általános Iskola / Béke Szálló / Dózsa György utca / Dózsa György utca 23-25. / Dózsa György utca – Vörösmarty utca sarok / Hegyhát utca / Lenin utca 6. / R. k. plébániahivatal / Templomdomb / Török temető (Paks 63)

KÖH azonosító: 59261

A *lelőhely megjelölése*: neolit telep, bronzkori telep, kelta telep, avar telep, középkori templom, középkori település, török kori település, török kori temető?, újkori település, újkori temető?, ismeretlen korú csontvázas temető

A *lelőhely leírása*: a lelőhely az alábbi, korábban önálló lelőhelyként kezelt, de 2014-ben egyesített lelőhelyeket tartalmazza:

Bezerédj Általános Iskola (Paks 27; azonosító: 36976, a nyilvántartásban archivált régészeti lelőhelyként szerepel): a Bezerédj Általános Iskolában tanító Bencze Barnabás tanár elmondása szerint az iskola udvarán állítólag egy "középkor" kút került elő, a sportpálya építésekor pedig egy nyugat-keleti tájolású csontvázat találtak. Ugyancsak ő figyelt meg vízvezetékárók-ásás során a Korniss-kúria nyugati épületszárnya előtt egy átégett földréteget, amelyet kemence vagy hombár részleteként azonosított. 1994-ben az iskola udvarának délnyugati sarkán álló tornacsarnok alapozásakor (Deák Ferenc u. 6. néven) sok középkor- és török kori lelet került elő, amelyeket Várady Zoltán és V. Péterfi Zsuzsanna szállított be a paksi múzeumba. 1995-ben Rosner Gyula és V. Péterfi Zsuzsanna végzett szondázó ásatást az iskola udvarán, amely neolit és bronzkori telepjelenségeket eredményezett. A közelben kereshető a középkori ferences kolostor, valamint a köré épített török kori palánkvar.

Béke Szálló (Paks 9; azonosító: 23262): 1973-ban az akkor Béke Szállónak nevezett mai Erzsébet Szálló előtt közműárok kidobott földjéből Gaál Attila újkori kerámiát gyűjtött, és feljegyezte, hogy az ároktól 8-10 méterre 1971-ben 17-18. századi, sérült emberi koponyák kerültek elő.

Deák-ház: a volt Szeniczey-kúria udvarán V. Péterfi Zsuzsanna és Szabó Antal megelőző feltárás keretében 2014-2015-ben 285 m² nagyságú felületen 16 objektumot tárt. A 13 régészeti korú objektum (tárolóvermek, munkagödrök, kemencék) mindegyike a török korra keltezhető.

Dózsa György utca (azonosító: 23271, a nyilvántartásban archivált régészeti lelőhelyként szerepel): Vágó Eszter és társai 1969-es paksi terepbejárásakor egy pontosabban nem részletezett Dózsa György utcai építkezésen előkerült, ép középkori kályhaszemet gyűjtöttek be. A lelőhely valószínűleg a Dózsa György utca keleti részére vonatkozik, ld. a következő címszót.

Dózsa György utca 23-25. (Paks 85; azonosító: 74839): a főutca 2010-es felújítása során a Dózsa György utca 23-25. számú házak előtti szakaszon 2,5 méteres mélységben egy akna ásásakor későközépkori objektumot bolygattak meg K. Németh András megfigyelése szerint. A lelőhely pontos kiterjedése nem ismert, az azonosítottnál azonban bizonyosan nagyobb területen feküdt.

Dózsa György utca – Vörösmarty utca sarok (Paks 26; azonosító: 36973, a nyilvántartásban archivált régészeti lelőhelyként szerepel): a Dózsa György utca és a Vörösmarty utca sarkán fekvő telekről korábban előkerült szórvány római bögre került a paksi múzeumba. A 2003-as régészeti felügyelet ugyanitt nem mutatott ki régészeti lelőhelyet. A helyszín Dózsa György utca 21. néven is szerepel a nyilvántartásban (azonosító: 42892), archivált régészeti lelőhelyként.

Erzsébet Szálló (Paks 63; azonosító: 59261): 2008-ban az Erzsébet Szálló rekonstrukciós munkáihoz kapcsolódó régészeti felügyelet, majd mentőásatás során a mélygarázs helyén K. Németh András és dr. Várady Péterfi Zsuzsanna 900 m²-en 42 régészeti objektumot tárt fel: 3 ismeretlen korú, 8 őskori, 28 török kori és 3 db 19. századi objektumot. A gödrök és cölöplyukak mellett a török korból egy ház, egy pince és két kút is előkerült. A négy, szórványosan előkerült sír közül három bizonyosan a hódoltság korára keltezhető.

Hegyhát utca (Paks 10; azonosító: 23265): Vágó Eszter 1969-es feljegyzése szerint a Hegyhát utcában „az út alatt sírok voltak, ezek közül egyesek a pincébe is benyúltak”. 2005-ben az utcában közműárkot ástak, a már visszatemetett árok földjéből K. Németh András egy emberi koponya töredékét gyűjtötte össze, ami megerősíti az 1969-es adat hitelességét.

Lenin utca 6. (azonosító: 23255, a nyilvántartásban archivált régészeti lelőhelyként szerepel): Az iskola átépítésekor, 1987-ben Gere László és Bencze Barnabás középkori köveket bontott ki az iskolaépület – eredetileg 18. századi kúria – falából.

R. k. plébániahivatal („Török temető”) (Paks 93; azonosító: 75403): 1973-ban lakossági bejelentés nyomán Gaál Attila a főutcának a plébániahivataltól északra eső részén, csatornaárok visszatemetett földjében embercsont-töredékeket figyelt meg. A leletbejelentő szerint az árok ásásakor előkerült csontvázakat összetörték, illetve visszatemetették. Gaál Attila feljegyzése szerint az említett területtől 8-10 méterre, az utca másik oldalán 1971-ben szintén csatornázás során 16 db, csákányütésektől sérült 17-18. századi koponya került elő.

Templomdomb (Paks 3; azonosító: 23062): Egyed Antal 1829-es leírása szerint a r. k. templom helyén sánc, közelében egy faragott kőből épített kút volt, a hegyen pedig épületek alapjai voltak láthatók. Wosinsky Mór 1890 körüli kérdőívében megemlékeztek egy kőkoporsóról, amelyet az 1840-es években a Plébániahegyen találtak, majd állítólag mélyebben újra

eltemettek. Várady Zoltán és V. Péterfi Zsuzsanna 1995-ös ásatásán a r. k. templom közvetlen közelében csak török kori telepobjektumok kerültek elő, a középkori templomra utaló jelenség azonban nem.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés, közműfektetés, útépités

Hrsz.: 17, 18, 19, 20/1, 21/1, 21/2, 22, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 58, 59, 60, 63, 64, 68, 69, 71, 102, 117, 118, 119, 120, 121/1, 121/2, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133/1, 133/2, 133/3, 133/4, 133/5, 133/6, 133/7, 133/8, 133/9, 134/1, 134/2, 134/4, 134/5, 135, 136, 137/1, 138, 139/2, 139/3, 143/2, 155, 174, 231, 232, 411/4, 411/5, 411/6, 412/1, 412/2, 412/3, 755/2, 756, 757, 758, 780/1, 780/2, 780/3, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 819/2, 820, 821, 836, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 860, 861, 862, 863, 894, 931, 943, 944, 945, 946, 947, 950/1, 963, 964/1, 969, 970/3, 970/4, 979, 980/1, 980/2, 980/3, 981, 982, 1001, 1003, 1006, 1007, 1008, 1009, 1010, 1011, 1012, 1013, 1014, 1015, 1016, 1017/1, 1017/2, 1018, 1020, 1021, 1022, 1024/1, 1024/2, 1025/1, 1025/2, 1027, 1028, 1029, 1033/1, 1033/2, 1034, 1035, 1036, 1063, 1564, 1565, 1566, 1567, 1568, 1741, 1742, 1743

47. Paks – Felső-Csámpa, M6 RM 10 (Paks 64)

KÖH azonosító: 59813

A lelőhely megjelölése: római kori telep

A lelőhely leírása: 2008-ban az M6 autópálya építése során Knipl István régészeti felügyeletet, majd 2009-ben. Hargitai András ásatást végzett az 116+900 – 117+300 km-szelvények között, 400 méter hosszán, egy 40 méter széles sávban, ahol egy római kori tanyasias jellegű település 153 objektumát (cölöphelyeket, árkokat, kemencét, kutat, gabonátárolókat) tárták fel.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0316/20

48. Paks – Annamatia 9. burgus (Paks 65)

KÖH azonosító: 62650

A lelőhely megjelölése: római kori őrtorony, római kori út

A lelőhely leírása: A limesút nyugati oldalán, a Gyűrűs-patak völgyétől délre, Otto Braasch az 1990-es években légi felvételen őrtornyot figyelt meg. A kettős – 57 x 57, illetve 31 x 31 méter oldalhosszúságú – árokrendszerrel körülvett őrtorony területére azóta szőlőt telepítettek. 2008-2009-ben Lóki Róbert és Szabó Máté a légifelvétel alapján a felszínen is azonosította a 6-os úttól nyugatra 300 méterre fekvő őrtornyot, valamint a mellette húzódó limes utat. Az őrtorony helyén helyén szőlő van.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 01004/2, 01004/3, 01004/4, 9001/2, 9078, 9079, 9080, 9081, 9082/1, 9084, 9085 (Paks); 0625/4, 0625/26, 0625/27 (Bölcske)

49. Paks – Cseresznyés III., M6 RM 21 (Paks 66)

KÖH azonosító: 65832

A lelőhely megjelölése: római kori telep, középkori telep

A lelőhely leírása: Az M6 To 18 lelőhely déli folytatásában, az M6 jelű autópálya 108+850 km-szelvényében, az 50. számú párhuzamos földút területén 2009-ben Kovács Katalin régészeti felügyeletet végzett, a felszíni leletek római és középkori telepre utaltak. A lelőhelyen ugyanebben az évben 90 x 20 méteres területen Kemsei Dóra végzett megelőző feltárást, amely azonban régészeti korú jelenségeket nem eredményezett.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0561/1, 0561/6, 0577/5, 0606, 0634/4

50. Paks – Lidl áruház / Tolnai út 3625. hrsz. (Paks 69)*KÖH azonosító: 69057**A lelőhely megjelölése:* neolit telep, kelta telep, hun kori telep, hun kori temető*A lelőhely leírása:* A paksi LIDL áruház telkén 2008-ban K. Németh András szondázó, majd megelőző feltárás során közel 2000 m²-en összesen 117 régészeti objektumot tárt fel: az ismeretlen korúakon kívül egy neolit gödröt, két kelta házat, valamint a hun korból egy házat, két sírt és 14 gödröt.*A lelőhely besorolása:* nyilvántartott*A lelőhely veszélyeztetettsége:* építkezés, utépítés*Hrsz.: 3608, 3625, 3639***51. Paks** – Dunakömlőd, Vörösmalom-völgy, vízmű 2. lelőhely (Paks 71)*KÖH azonosító: 72447**A lelőhely megjelölése:* ismeretlen jellegű római kori lelőhely*A lelőhely leírása:* K. Németh András 2009-es helyszínelése szerint a Paks – Dunakömlőd—Ürge-hegy délkeleti nyúlványa (Vörösmalom-völgy, vízmű 1. lelőhely) nevű lelőhellyel szemben, a Vörösmalmi-árok déli oldalán horgásztó építése közben néhány habarcsos római téglát találtak. A helyszínelés során a forrás által feltöltött tó környékén és a mellette fekvő szántóföldön nem került elő egyéb lelet.*A lelőhely besorolása:* nyilvántartott, azonosított*A lelőhely veszélyeztetettsége:* földkitermelés*Hrsz.: 9290***52. Paks** – Darnóczy-rét 1. lelőhely (Paks 72)*KÖH azonosító: 72601**A lelőhely megjelölése:* középkori település*A lelőhely leírása:* A Solymos-ér valamikori kelet-nyugati irányú mederszakaszának déli, magasabb partján északkelet-délnyugati irányban kb. 300 méter hosszan és 50 méter szélességben 2009-ben Czövek Attila és K. Németh András középkori kerámiát gyűjtött. A lelőhely keleti felén újkori tanya helyét figyelték meg.*A lelőhely besorolása:* nyilvántartott*A lelőhely veszélyeztetettsége:* mezőgazdasági művelés (mélyszántás)*Hrsz.: 0131/6, 0131/8***53. Paks** – Paksi-Faluhely 6. lelőhely (Paks 73)*KÖH azonosító: 72603**A lelőhely megjelölése:* Árpád-kori telep*A lelőhely leírása:* A Duna valamikori árterében, a folyóhoz közeli dombhát déli részén észak-déli irányban kb. 200 méter hosszan és 70 méter szélességben 2009-ben Czövek Attila és K. Németh András Árpád-kori cserepeket gyűjtött.*A lelőhely besorolása:* nyilvántartott*A lelőhely veszélyeztetettsége:* mezőgazdasági művelés (mélyszántás)*Hrsz.: 0123/7, 0123/8, 0123/9, 0123/10, 0123/11, 0123/12, 0130, 0134/12, 0134/31, 0134/32*

54. Paks – Paksi-Faluhely 3. lelőhely (Paks 74)

KÖH azonosító: 72605

A lelőhely megjelölése: avar kori telep

A lelőhely leírása: A Paksi-Faluhely 6. lelőhelytől északra, egy dombhát északi részén észak-déli irányban kb. 250 x 70 m-es területen 2009-ben Czövek Attila és K. Németh András avar kori cserepeket gyűjtött.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0124/3, 0124/4, 0124/5, 0124/6, 0124/7, 0124/8, 0124/9, 0124/10, 0124/11, 0124/12, 0124/13, 0130, 0134/32

55. Paks – Paksi-Faluhely 2. lelőhely (Paks 75)

KÖH azonosító: 72607

A lelőhely megjelölése: avar kori telep, Árpád-kori telep

A lelőhely leírása: Czövek Attila és K. Németh András 2009-es terepbejárása szerint a Paksi-Faluhely 3. lelőhelytől északra, egy észak-déli irányú, kisebb dombháton észak-déli irányban kb. 250 x 70 m-es területen avar és Árpád-kori leletek gyűjthetők, utóbbiak a lelőhely északi részére koncentrálnak.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0124/13, 0124/14

56. Paks – Paksi-Faluhely 1. lelőhely (Paks 76)

KÖH azonosító: 72609

A lelőhely megjelölése: középkori település, középkori templom, középkori temető

A lelőhely leírása: Czövek Attila és K. Németh András 2009-es terepbejárása szerint a Duna valamikori árterében, a folyóhoz közel, egy észak-déli irányú dombháton, a folyóval párhuzamosan, észak-déli irányban nagy kiterjedésű középkori faluhely húzódik kb. 800 x 150 méteres területen, két, elkülönülő csoportosulásban pedig kövek találhatók. A sok kerámiatöredék mellett a lelőhely középső harmadában, a legmagasabb részen Czövek Attila korábban jelentős számú téglát, illetve követ figyelt meg, ami templom léteire utal. (Egyed Antal 1829-es leírása a Magyar nevű falut helyezi ide, Danis György szerint a középkori Berekszeggel azonos.) Talán azonos ezzel a lelőhellyel Wosinsky Mór adata, amely szerint a Duna árteréből kiemelkedő Faluhely-dűlőben, közelebből ismeretlen helyen őskori, népvándorláskori és középkori cserepeket talált. A lelőhelyen 1990 előtt Csizmadia Gábor is járt szakdolgozati terepbejárásai kapcsán.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0124/14

57. Paks – Paksi-Faluhely 4. lelőhely (Paks 77)

KÖH azonosító: 72611

A lelőhely megjelölése: avar kori telep, Árpád-kori telep

A lelőhely leírása: Czövek Attila és K. Németh András 2009-es terepbejárása szerint a Paksi-Faluhely 1. lelőhelytől északnyugatra észak-déli irányban 300 x 70 méteres területen avar és Árpád-kori telep húzódik.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0129/10, 0129/11, 0129/12, 0129/13, 0129/14, 0129/15, 0129/16, 0129/17, 0129/18, 0129/19, 0129/20, 0129/21, 0129/22, 0129/23, 0129/24

58. Paks – Paksi-Faluhely 5. lelőhely (Paks 78)

KÖH azonosító: 72619

A lelőhely megjelölése: őskori vagy népvándorláskori telep

A lelőhely leírása: A Faluhely 4. lelőhely északi részétől nyugatra kb. 70 x 40 méteres részen Czövek Attila és K. Németh András 2009-ben jellegtelen őskori vagy népvándorláskori cserepeket gyűjtött.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0129/20, 0129/21, 0129/22

59. Paks – Bási-tó (Paks 79)

KÖH azonosító: 72621

A lelőhely megjelölése: avar kori telep

A lelőhely leírása: Czövek Attila és K. Németh András 2009-es terepbejárása szerint a Bási-tó nevű valamikori vízfolyás déli partján lévő magaslaton észak-déli irányban kb. 250 x 200 méteres területen avar telep húzódik.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0140/1, 0140/2, 0140/5, 0140/6, 0141/1, 0141/3, 0141/4, 0142/1

60. Paks – Kis-Töles (Paks 80)

KÖH azonosító: 72625

A lelőhely megjelölése: őskori telep

A lelőhely leírása: A Bási-tó nevű lelőhelytől kelet-délkeletre kb. 1 km-re kb. 250 x 100 méteres területen északkelet-délnyugati irányban Czövek Attila és K. Németh András 2009-ben őskori telepet azonosított.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0146/3, 0146/4, 0148/8

61. Paks – Új-Birinyó 2. lelőhely (Paks 81)

KÖH azonosító: 72629

A lelőhely megjelölése: Árpád-kori telep

A lelőhely leírása: A homokos talajú magaslaton északnyugat-délkelet irányban kb. 150 x 50 méteres területen Czövek Attila és K. Németh András 2009-ben Árpád-kori cserepeket gyűjtött.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0140/4, 0150, 0151/3

62. Paks – Új-Birinyó 1. lelőhely (Paks 82)

KÖH azonosító: 72631

A lelőhely megjelölése: Árpád-kori telep, középkori település

A lelőhely leírása: Az atomerőműtől délre, a hajdani árvizes terület szélén északnyugat-délkeleti irányban kb. 700 x 250 méter hosszan Czövek Attila és K. Németh András 2009-ben Árpád-kor és későközépkori telepet azonosított. A lelőhely északi harmadában viszonylag kis területen téglás, köves, habarcsos részt lehet megfigyelni, ami talán templomra utal.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 094, 0151/3, 0151/4

63. Paks – Csámpa, Sáfrány-tanya és 6-os út között (Paks 83)*KÖH azonosító: 72633**A lelőhely megjelölése: avar kori telep, ismeretlen korú temető**A lelőhely leírása: A Csámpa-Sáfrány-tanya lelőhelytől (46967) nyugatra fekvő enyhe kiemelkedésen Czövek Attila és K. Németh András 2009-ben szórványosan jellegtelen – egy töredék alapján talán avar kori – kerámiát és néhány embercsont-töredéket gyűjtött a gazos legelőn.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott**A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)**Hrsz.: 093/3***64. Paks** – Dunakömlőd, Lussonium 7. burgus (Paks 84)*KÖH azonosító: 72955**A lelőhely megjelölése: római kori őrtorony**A lelőhely leírása: A római erődtől délre 700 méterre, a dűlőút keleti oldalán kettős árokkal övezett folt látható egy légi felvételen; a területen végzett terepbejárás során tegula- és kötötredékek kerültek elő. Varga Gábor 2010-es helyszíni szemléje a boronált területen egy imbrextöredéket, ettől mintegy 80 méterre a réten négy római téglatöredéket eredményezett.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott**A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)**Hrsz.: 12697, 12701, 12702, 12703, 12704, 12705, 12706/2, 12706/3, 12707***65. Paks** – Dunakömlőd – Ürge-hegy nyugati lába (Paks 86)*KÖH azonosító: 74841**A lelőhely megjelölése: ismeretlen jellegű török kori (újkori?) lelőhely**A lelőhely leírása: K. Németh András 2010-ben lakossági bejelentésre helyszínelést végzett a Vörösmalom-völgyben, az Ürge-hegy nyugati lábánál húzódó, észak-déli irányú erdősáv nyugati felén fekvő keskeny, szántott sáv aljában, ahol a dűlőút nyomvonalában a dombról lezúduló víz árkot mosott ki. A vízmosásban kb. 100 méter hosszan több csoportosulásban helyenként rendkívül nagy sűrűségben üledtek le a víz által kimosott fémtárgyak: köztük 17. századi érmek, ólomgolyók, fülesgomb, vascsat, illetve néhány korongolt, valószínűleg inkább újkori kerámia. A leletek valószínűleg másodlagos helyzetben vannak itt, bár a vízmosás feletti szántóföldön csak néhány kődarabot sikerült megfigyelni.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott**A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)**Hrsz.: 0901/1, 0901/6***66. Paks** – Gárdonyi u. – Arany János u. / Gárdonyi-kilátó / Malomhegy (Paks 87)*KÖH azonosító: 74849**A lelőhely megjelölése: középkori templom, középkori temető, középkori település, török kori temető**A lelőhely leírása: K. Németh András 2010-ben a Deák Ferenc utca 28-42. számú házak fölötti löszfal stabilizációs munkái kapcsán előírt próbafeltárás során tudomást szerzett róla, hogy a Gárdonyi u. 6. és az Arany János u. 3. sz. ház telkén évtizedekkel korábban építkezéskor csontvázak kerültek elő. Az 1970-es évek elején, az Arany János utca aszfaltozásakor sírokat dúltak, korukat egy II. Mátyás-denár keltezi.**A lelőhellyel területileg összefügg, ezért vele összevonásra került az alábbi két lelőhely:**Malomhegy (Paks 4; azonosító: 23092): 1955-ben a Rókus u. 3. számú ház udvarának leszakadt löszpartjából Mészáros Gyula embercsontokat és vörösmárvány sírkőtöredéket gyűjtött össze. Embercsontok ezután is kerültek elő a magaspартból. 1995-ben a Rókus u. 4. számú ház mögött, a löszfalon átvezető lépcső építéskor kőfalat vágtak át. Várady Zoltán és V. Péterfi Zsuzsanna leletmentése csupán egy középkori templom körüli temető bolygatott csontjait tárta fel.**Gárdonyi-kilátó (Paks 91; azonosító: 74881): 2010-ben K. Németh András a Deák F. u. 28-42. számú házak fölötti löszfal stabilizációs munkái kapcsán előírt próbafeltárás során a löszfal felett, a Gárdonyi kilátó tövében elhelyezkedő keskeny, fűes sávban későközépkori teleprészetet tárt fel. 2011-ben V. Péterfi Zsuzsanna és Szabó Antal a Deák Ferenc utca 28. és 42. számú házak mögötti löszfal stabilizációjához kapcsolódó régészeti felügyelet során egy régészeti objektumot tártak fel az 1074. hrsz-on.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott*

A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés, közműfektetés, útépités, erózió, mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 1072, 1074, 1075, 1087/2, 1103, 1290/9, 1292/1, 1292/2, 1292/4, 1296/1, 1298, 1299/1, 1299/2, 1300/1, 1300/2, 1300/3, 1300/4, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305, 1306/1, 1306/2, 1307/1, 1307/2, 1308, 1309, 1310, 1311, 1326, 1327, 1328, 1329, 1466

67. Paks – Dunakömlőd, Béke u. 40-42. (Paks 88)

KÖH azonosító: 74855

A lelőhely megjelölése: őskori telep, római kori telep

A lelőhely leírása: Dunakömlőd földgázellátásának 1996. évi kiépítésekor régészeti felügyelet során V. Péterfi Zsuzsanna és dr. Várady Zoltán őskori és római cserepeket gyűjtöttek a Béke u. 40. és 42. számú házak előtti árokszakaszból.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés, közműfektetés

Hrsz.: 8260/1, 8260/2, 8393, 8394, 8395

68. Paks – Dunakömlőd, Hegy u. 51. (Paks 89)

KÖH azonosító: 74857

A lelőhely megjelölése: török kori (vagy újkori?) telep

A lelőhely leírása: Dunakömlőd földgázellátásának 1996. évi kiépítésekor régészeti felügyelet során V. Péterfi Zsuzsanna és dr. Várady Zoltán egy galléros fazékperemet, egy vörös festésű oldalt és egy jellegtelen, vörös oldaltöröredéket gyűjtött a Hegy u. 51. számú ház előtti árokszakaszból. A leletek talán török koriak (esetleg újkoriak?).

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés, közműfektetés

Hrsz.: 8146/1, 8146/2, 8147, 8176

69. Paks – Csámpa, Alsó-Csámpa I. (Paks 90)

KÖH azonosító: 74865

A lelőhely megjelölése: római kori telep

A lelőhely leírása: Ligner Jácint 2010-ben bioetanol-üzem vezetékének nyomvonal-bejárása során a Püspökdombtól délnyugatra, az Alsó-Csámpa dűlő délkeleti részén, nyugat-keleti irányú dűlőút mentén római telepet lokalizált.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0171/19, 0171/20, 0171/21, 0171/22, 0174

70. Paks – Dunakömlőd, R. k. templom (Paks 92)

KÖH azonosító: 75401

A lelőhely megjelölése: középkori (?) temető

A lelőhely leírása: A Wosinsky Mór 1890 körüli régészeti kérdőívére beküldött paksi válasz szerint a templom építésekor fegyverekkel, páncélban eltemetett csontvázakat találtak; továbbá 1847-ben Rómer Flóris vas-, bronz- és kőtárgyakat talált. Az adat hitelességét további régészeti kutatás dönthetné el. A középkori Kömlőd forrásokból ismert középkori egyházának helyét mindenesetre nem ismerjük (talán a mai templom helyén állt).

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés, közműfektetés

Hrsz.: 8228/2, 8261, 8263, 8264, 8267, 8268, 8269, 8270

71. Paks – Dunakömlőd, Bottyánsánctól délnyugatra (Paks 94)*KÖH azonosító: 75405**A lelőhely megjelölése: római kori telep**A lelőhely leírása: 1996-ban V. Péterfi Zsuzsanna a Bottyánsáncon fekvő vicustól délnyugatra, a Paksra vezető mélyút nyugati részén római kori teleprészletet tárt fel, amely szintén a vicus része lehetett.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott**A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)**Hrsz.: 01046/1, 01046/2, 01046/3, 01046/5, 01046/6, 01046/13, 12780***72. Paks** – Cseresznyés, Fenyves (Paks 95)*KÖH azonosító: 75407**A lelőhely megjelölése: ismeretlen korú vasolvasztó műhely, középkori telep, kora újkori telep**A lelőhely leírása: Visy Zsolt 1969-es terepbejárása során 5 db vassalak került elő, a múzeumba került tárgyak lelőhelyét K. Németh András azonosította Bencze Barnabás egykori cseresznyési tanító elmondása alapján: a salakok a cseresznyési iskolától délkeleti irányba vezető dűlőút bevágódott kanyarjától északra kerültek elő.**Ugyanerre a helyre lokalizálható egy a nyilvántartásban szereplő másik lelőhely is. Cseresznyépuszta (azonosító: 23263, a nyilvántartásban archivált régészeti lelőhelyként szerepel) lelőhelyen B. Vágó Eszter és Visy Zsolt végzett terepbejárást 1969-ben, ahol korábban római kori Genius-szobrot szántottak ki. A jelentés szerint a terepbejárást a Benke-tanyáról a pusztára vezető földesútnak a partoldalba vágódó kanyarja feletti szántóföldön, 2-3 méterre az úttól végezték, ahol középkori és kora újkori telepet azonosítottak. A terület ma erdő, akkor azonban éppen felszántották telepítés előtt.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott**A lelőhely veszélyeztetettsége: erdőművelés**Hrsz.: 0547/1***73. Paks** – Vörös-malmi középső halastó északi oldala (Paks 96)*KÖH azonosító: 75409**A lelőhely megjelölése: középső bronzkori telep**A lelőhely leírása: Tarczal János madoccai múzeumbarát gyűjtő középső bronzkori cserepeket gyűjtött a középső halastótól északra.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott**A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)**Hrsz.: 0902/1, 0902/2, 0903/1***74. Paks** – Dunakömlőd, Általános Iskola (Paks 98)*KÖH azonosító: 75413**A lelőhely megjelölése: ismeretlen korú (népvándorláskori?) temető**A lelőhely leírása: A dunakömlödi Általános Iskola udvarán sportpályaépítés közben, 1985-1986 körül egy szürke, bikónikus edény került elő. A tárgyat Bencze Barnabás paksi tanárnak ajándékozó dunakömlödi tanár szerint lókoponya mellett találták az edényt.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott**A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés, közműfektetés**Hrsz.: 8259, 8260/1, 8270, 8272***75. Paks** – Dunakömlőd, Szabadság u. 33-33/a. (Paks 99)*KÖH azonosító: 75415**A lelőhely megjelölése: avar kori temető**A lelőhely leírása: A Szabadság u. 33 és 33/a számú házak udvarában található löszfalból lócsontok és egy avar kori edény került elő. A lelőhely részben beépített és megsemmisített.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott**A lelőhely veszélyeztetettsége: anyagkitermelés, építkezés**Hrsz.: 0985/1, 0985/7, 8001/1, 8001/2, 8002, 8003, 8229/3, 8229/4*

76. Paks – Páli záportározó (Paks 100)

KÖH azonosító: 80395

A lelőhely megjelölése: római kori telep

A lelőhely leírása: Szabó Antal 2012-ben a Páli záportározó építésének régészeti felügyelete kapcsán végzett terepbejárást, amelynek során a Páli-árok északi oldalán, a patakkal párhuzamosan egy keskeny, néhány 10 méter széles sávban kb. 500 méter hosszan római kori telepet azonosított. A lelőhely a patak menti erdősáv alá is benyúlik.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0573/5, 0573/6

77. Paks – Atomerőmű, 20/VI-os transzformátorház / Kaparó-dűlő (Paks 101)

KÖH azonosító: 23261

A lelőhely megjelölése: középső bronzkori urnatemető

A lelőhely leírása: 1975-ben az Atomerőmű egyik transzformátor-állomásának alapozásakor 6 középső bronzkori, a dunántúli mészbetűtes edények kultúrájához tartozó urnasír került elő, amelyeket részben a munkások szedtek ki, részben pedig Gaál Attila tárt fel.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés

Hrsz.: 8803/10, 8803/11

78. Paks – Atomerőmű 1. (Paks 102)

KÖH azonosító: 85835

A lelőhely megjelölése: bizonytalan jellegű őskori lelőhely

A lelőhely leírása: 2013-ban a Paks II. blokk bővítésének Előzetes régészeti dokumentációjához végzett vizsgálatok során Pető Ákos (MNM–NÖK) a tervezett bővítés területén korábban végzett talajfúrás archív talajmintáinak iszapolása során zárt rétegből 3 helyről is őskori kerámiatöredéket különített el, amelyek mindegyikét indokolt önálló lelőhelyként kezelni, további adatok előkerüléséig.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés

Hrsz.: 8803/15

79. Paks – Magyar (Paks 103)

KÖH azonosító: 85837

A lelőhely megjelölése: középkori település (a középkori Magyar falu helye)

A lelőhely leírása: 2013-ban a Paks II. blokk bővítésének Előzetes régészeti dokumentációjához végzett vizsgálatok során Stibrányi Máté (MNM–NÖK) egy 1953-as légi felvételen látható jelenségeket középkori falu településszerkezeti nyomaival vélt azonosíthatónak. A jelenségek túlnyomó része a jelenlegi hidegvizes csatorna területére esik, tehát az erőmű építéskor nagy részük feltehetően elpusztult. A légi fotós nyomok a középkori Magyar falu helyével azonosíthatók, amelynek Egyed Antal 1829-es leírása szerint temploma is volt. A falu maradványaival hozható kapcsolatba a szekszárdi múzeumba Paks–Reaktor lelőhelynéven 1966-ben gyűjtött 3 db Árpád-kori cserépbogrács-töredék.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés

Hrsz.: 8803/15

80. Paks – Atomerőmű 2.

KÖH azonosító: folyamatban

A lelőhely megjelölése: bizonytalan jellegű őskori lelőhely

A lelőhely leírása: 2013-ban a Paks II. blokk bővítésének Előzetes régészeti dokumentációjához végzett vizsgálatok során Pető Ákos (MNM–NÖK) a tervezett bővítés területén korábban végzett talajfúrás archív talajmintáinak iszapolása során zárt rétegből 3 helyről is őskori kerámiatöredéket különített el, amelyek mindegyikét indokolt önálló lelőhelyként kezelni, további adatok előkerüléséig.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés

Hrsz.: 8803/15

81. Paks – Atomerőmű 3.

KÖH azonosító: folyamatban

A lelőhely megjelölése: bizonytalan jellegű őskori lelőhely

A lelőhely leírása: 2013-ban a Paks II. blokk bővítésének Előzetes régészeti dokumentációjához végzett vizsgálatok során Pető Ákos (MNM–NÖK) a tervezett bővítés területén korábban végzett talajfúrás archív talajmintáinak iszapolása során zárt rétegből 3 helyről is őskori kerámiatöredéket különített el, amelyek mindegyikét indokolt önálló lelőhelyként kezelni, további adatok előkerüléséig.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés

Hrsz.: 8803/15

82. Paks (Bölcske) – Bolondvár (Bölcske 32)

KÖH azonosító: 23332

A lelőhely megjelölése: bronzkori telep

A lelőhely leírása: A Bolondvár nevű földvár a Kanacsi- és a Gyűrűsi-árok összefolyásánál, a Kanacsi-patak nyugati felén fekszik, Bölske északnyugati határában. A földvár körül fekvő telep délnyugati irányban Paks határába is átnyúlik. A földvárat Miklós Zsuzsa 1997-ben légi fotózással azonosította, azóta ő és Czajlik Zoltán is többször fotózta. Czajlik Zoltán szerint a földvár két részes, mert ide vonta a földvár nyugati oldalán emelkedő, szintén bronzkori leleteket tartalmazó dombot is (amely Németkér, illetve Paks határába esik). Miklós Zsuzsa terepbejárása megállapította, hogy a nyugatabbra eső domb nem tartozik a földvárhoz.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: erózió, mezőgazdasági művelés (mélyszántás), erdőművelés

Hrsz.: 0883/5 (Paks); 0253 (Németkér); 0601 (Bölcske)

83. Paks (Dunaszentgyörgy) – Alsó-Csámpa (M6 To 023. lelőhely/M6 RM 13) (Dunaszentgyörgy 5)

KÖH azonosító: 30738

A lelőhely megjelölése: római kori telep, Árpád-kori telep, Árpád-kori sír

A lelőhely leírása: Az M6-os autópálya nyomvonalának bejárásán 2001-ben a szekszárdi múzeum munkatársai Gaál Attila vezetésével a Paks és Dunaszentgyörgy határán húzódó kis pataktól délnyugatra, a patak melletti alacsonyabb teraszon elhúzóódó sávban kevés és jellegtelen, valószínűleg Árpád-kori és római kori cseréptöredékeket gyűjtöttek. 2008-ban Majerik Vera és Nicklas Larsson megelőző feltárásán 85 Árpád-kori objektum került (3 kút, 2 szabadtéri kemence, 6 épület, 7 árok, 1 sír, 1 agyaggyerő gödörkomplexum). A lelőhely része az M6 autópálya RM 13 jelű lelőhelye az autópálya 118+120 – 118-200 km-szelvénye között, Dunaszentgyörgy határában (a lelőhelyek összevonása miatt törölt egykori KÖH azonosítója: 59874), ahol 2008-ban Kovács Katalin végzett régészeti felügyeletet, 2009-ben pedig Hargitai András megelőző feltárást, amely során szintén Árpád-kori teleprészlet került elő (2 földbe mélyített ház, 1 tárológödör, árok).

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0172/1, 0204/5, 0205/14, 0205/27, 0205/29, 0205/30, 0205/32, 0316/22, 0316/23, (Paks); 03/66, 07/4, 08, 012/3, 012/7, 013/2, 014/23, 014/24, 014/25, 014/30, 014/32, 015, 016, 0205/28, 0205/31 (Dunaszentgyörgy)

84. Paks (Györköny) – Felső-Szigethy rész III. (Györköny 11)

KÖH azonosító: 52071

A lelőhely megjelölése: Árpád-kori telep

A lelőhely leírása: Györköny keleti határrészében, Cseresznyéspusztához közel, egy hármass forrás északi és déli oldalán nagyobb kiterjedésű római kori villagazdaság nyomai azonosíthatók. A római kori település északkeleti felében, a forrásoktól északra, kb. 150 x 80 méteres területen kevés, tanyaszerű településre utaló Árpád-kori cserép figyelhető meg. A lelőhely keleti szélé Paks határába is átnyúlik.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott.

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás).

Hrsz.: 0728/2, 0729 (Paks); 0125/2 (Györköny)

85. Paks (Györköny) – Külső-Szigeti-dűlő (Györköny 24)

KÖH azonosító: 59260

A lelőhely megjelölése: őskori telep, római kori telep, középkori telep, középkori templom

A lelőhely leírása: K. Németh András 2008-ban a györkönyi határ keleti szélén található dűlőben ritkásan főleg Árpád-kori és néhány őskori cserepet talált. A dűlő ÉNy-DK irányú, kissé kiemelkedő gerincén kb. 25 x 20 méteres területen igen elszórtan köveket és apró, meszes habarcsdarabkákat figyelt meg, ami valószínűleg elpusztult középkori templomra utal. A patakhoz közeli sávban római kerámia is jelentkezett. A középkori település keleti szélé vélhetőleg átnyúlik a paksi határba is.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0729 (Paks); 0119, 0120/7, 0125/2, 0125/12 (Györköny)

86. Paks – Imsósi rom/Kőrom

KÖH azonosító: 23258

A lelőhely megjelölése: római kori őrtorony (Lussonium 1. burgus)

A lelőhely leírása: Az egykor a Duna bal partján álló, 4. századi, mintegy 100 x 55 méter nagyságú, hídfőállást őrző ellenerőd az 1840-es években végrehajtott mederátvágás során került víz alá. Romjai az 1920-1930-as években alacsony vízálláskor többször is láthatóvá váltak. Ma a meder északnyugati sarkában, a folyamatosan feltöltődő nyugati part közelében, iszap alatt található a kőépület maradványai, amelyeket az 1980-as években Gaál Attila, Szabó Géza és Köhegyi Mihály már eredménytelenül próbált azonosítani.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: erózió, mederkotrás

Hrsz.: 01061/5, 1062

87. Paks – Hegyes-pusztá, Bankosi-dűlő, H/6-os tábla

KÖH azonosító: 23260

A lelőhely megjelölése: római kori telep, ismeretlen korú csontvázas temető

A lelőhely leírása: 1982-ben gépi földmunka során 3 sírt bolygattak meg. A helyszínelést végző Gaál Attila és V. Péterfi Zsuzsanna 4 sírt azonosított, melyek közül 3 került kibontásra; mellékletet egyik sem tartalmazott, mindhárom 90-95 cm mélyre, keletelve feküdt. A lelőhely melletti kukoricaföldön néhány római cserép is előkerült. Gaál Attila közlése szerint a sírok Paks, Dunaszentgyörgy és Tengelice hármass határán, a Tengelice vezető út déli oldalán, egy mélyút partjának tuskózásakor kerültek elő.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0220

88. Paks – Felsőbirtó

KÖH azonosító: folyamatban

A lelőhely megjelölése: őskori telep, kora Árpád-kori temető, ismeretlen korú csontvázas temető

A lelőhely leírása: Wosinsky Mór 1896-ban megjelent monográfiájából tudjuk, hogy Felsőbiritón, Daróczy Tamás birtokán, a gazdasági épület nyugati oldalán csontvázak kerültek elő, amelyek közül az egyiknek a nyakán huzal nyakperecet találtak. Szintén itt sorolom fel – bár lehet, hogy az előzőtől különálló lelőhelyről van szó –, hogy Wosinsky „Felsőbiritón, a tóhoz vezető völgy nyugati oldalán, a házi kert mellett” őskori cserepeket talált, ahol állítólag korábban már embercsontok is előkerültek itt. A lelőhely azonosítható a második katonai felmérésen Pusztá Daróczi János néven jelölt épületekkel, amelyeket a Biritó felirattól (ez a mai halgazdaság területét jelöli) északra pedig kb. 1,5 km-re, a patak nyugati felén, a rajta keresztül vezető úttól északra tüntet fel a térkép (Daróczy János a Wosinsky által említett Daróczy Tamás apja volt). Felsőbiritón a térkép szerint egyetlen téglapépület állt, amely ma is létezik; akkoriban tőle északra, nyugatra és délre is (valószínűleg gazdasági) épületek álltak, amelyek ma már nincsenek meg. Ezek egyike mellett kerülhetek elő a csontvázak. A ma is álló épülettől délnyugatra 80 méterre van (volt) egy kis tó, Wosinsky leírásában bizonyára ez szerepel, mert a nagy felületű Biritói-halastavak a 19. században még nem léteztek. A

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás), építkezés, erózió

Hrsz.: 0474/2, 0474/4, 0474/7, 0474/8, 0475, 0478

89. Paks – Szennyvíztelep I. lelőhely

KÖH azonosító: folyamatban

A lelőhely megjelölése: őskori (rézkori?) telep

A lelőhely leírása: 2012-ben Czövek Attila a szennyvízteleptől kb. 300 méterre északnyugatra, a bekötőúttól keletre, a lankás domboldalon 250 x 100 méteres területen apró őskori, talán rézkori cserepeket gyűjtött. A lelőhely valószínűleg folytatódik az úttól nyugatra fekvő, legelőként használt, bekerített dombháton is.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás), közműfejlesztés

Hrsz.: 021/12, 021/14, 021/16, 021/18, 026/2, 8802/10

90. Paks – Szennyvíztelep II. lelőhely

KÖH azonosító: folyamatban

A lelőhely megjelölése: őskori telep

A lelőhely leírása: 2012-ben Czövek Attila a Szennyvíztelep I. lelőhelytől keletre 100 méterre, egy kisebb kiemelkedésen jellegtelen őskori leleteket gyűjtött a szántásból, 100 x 50 méteres területről.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás), közműfejlesztés

Hrsz.: 021/12, 021/14

91. Paks – Szennyvíztelep III. lelőhely

KÖH azonosító: folyamatban

A lelőhely megjelölése: őskori telep

A lelőhely leírása: 2012-ben Czövek Attila a szennyvíztelep és a vasút közti, háromszög alakú területen egy kisebb magaslaton, kis területen szórványosan őskori kerámiát gyűjtött.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás), közműfejlesztés

Hrsz.: 023/35

92. Paks – Szennyvíztelep IV. lelőhely

KÖH azonosító: folyamatban

A lelőhely megjelölése: őskori (rézkori?) telep

A lelőhely leírása: 2012-ben Czövek Attila a szennyvízteleptől kb. 600 méterre északnyugatra, a vízműtelep keleti oldala melletti kisebb kiemelkedésen kb. 200 x 100 méteres területről jellegtelen őskori cserepeket gyűjtött.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás), közműfejlesztés

Hrsz.: 021/12

93. Paks – Gyapa 1. lelőhely

KÖH azonosító: folyamatban

A lelőhely megjelölése: Árpád-kori telep

A lelőhely leírása: A paksi határ északi szélén, a patak két ága között, a nyugati ághoz közelebb, a dombtetőn a szántásban K. Németh András 2015-ben egy Árpád-kori cserépbogrács-peremet és néhány oldaltöredéket gyűjtött. A lelőhely észak felé a németkéri határba is átnyúlik, amelynek kiterjedése a kukoricatarló miatt megállapíthatatlan volt.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0811/4, 0811/5

94. Paks – Gyapa 2. lelőhely

KÖH azonosító: folyamatban

A lelőhely megjelölése: Árpád-kori telep

A lelőhely leírása: A paksi határ északi szélén, a két ágból eredő patak nyugati ágának nyugati felén, a patak partjától nyugat felén a magasabb dombtetőig a szántásban K. Németh András 2015-ben kb. 50 méter hosszan 3 db Árpád-kori oldaltöredéket, 2 homokos anyagú, talán valamivel későbbi, továbbá néhány újkori kerámatöredéket gyűjtött.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0811/1, 0811/3

95. Paks – Gyapa 3. lelőhely

KÖH azonosító: folyamatban

A lelőhely megjelölése: Árpád-kori telep

A lelőhely leírása: A paksi határ északi részén, a két ágból eredő patak nyugati ágának nyugati felén, közvetlenül a nyugat-keleti irányú dűlőút és a patak találkozásánál, a távvezetékoszlop tövében egy néhány 10 méter sugarú körben a szántásban K. Németh András 2015-ben kevés Árpád-kori kerámiát (közte 2 bográcsperemet és 1 csigavonalas oldaltöredéket) gyűjtött.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0811/3

96. Paks – Gyapa 4. lelőhely

KÖH azonosító: folyamatban

A lelőhely megjelölése: őskori telep, római kori telep, Árpád-kori telep, középkori telep?

A lelőhely leírása:

A Gyapától északra két ágból eredő patak fő ágának nyugati felén, a nyugat-keleti irányú dűlőúttól délre, a patakkal párhuzamos erdővel párhuzamosan húzódó, északnyugat-délkelet irányú, gazos búzatarlóval fedett dombvonulaton K. Németh András 2015-ben néhány jellegtelen őskori, 2 római kori, kevés Árpád-kori, valamint 1-2 újkori kerámiát gyűjtött.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0820/3, 0820/4, 0820/6, 0820/7, 0820/13

97. Paks – Gyapa 5. lelőhely*KÖH azonosító: folyamatban**A lelőhely megjelölése: római kori telep, avar vagy Árpád-kori telep**A lelőhely leírása: A Gyapától északra két ágból eredő patak fő ágának nyugati oldalán, az erdősávtól délre, a kúriával szemben, az út nyugati felén fekvő házaktól északra kb. 50 méter hosszú szántott rész húzódik közvetlenül a patak partján, amelyen K. Németh András 2015-ben néhány római kori és avar vagy Árpád-kori kerámiát gyűjtött.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott**A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)**Hrsz.: 0825/4, 0825/6, 12552/4***98. Paks** – Gyapa 6. lelőhely*KÖH azonosító: folyamatban**A lelőhely megjelölése: avar kori (?) telep**A lelőhely leírása: A Gyapa 5. lelőhelytől délnyugatra, az erdőfolttól (egykori tó?) néhány 10 méterre délnyugatra K. Németh András 2015-ben 4 db jellegtelen (talán avar kori) kerámiát gyűjtött.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott**A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)**Hrsz.: 0820/3***99. Paks** – Gyapa 7. lelőhely, Tűzkűs*KÖH azonosító: folyamatban**A lelőhely megjelölése: avar kori telep?, Árpád-kori telep**A lelőhely leírása: A Gyapán eredő patak nyugati felén, a Gyapa 5. lelőhelytől nyugatra fekvő enyhe dombvonulaton, az egykori ifjúsági táborhoz vezető dűlőút déli felén, a távvezetékoszlop-sor alatt K. Németh András 2015-ben kevés Árpád-kori cserepet (köztük egy cserépbográcsperemet) gyűjtött, valamint kevés jellegtelen, talán avar kori oldaltöredéket, továbbá egyetlen sílexet.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott**A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)**Hrsz.: 0820/7, 0820/9, 0820/11, 0820/12***100. Paks** – Páli 1. lelőhely*KÖH azonosító: folyamatban**A lelőhely megjelölése: avar kori (?) telep**A lelőhely leírása: A Páli-árok két ágának találkozásától északra fekvő, északnyugat-délkelet irányú mellékvölgy déli végénél, a lemosott iszapban K. Németh András 2015-ben néhány kerámiatöredéket talált, tőle északnyugatra húzódó enyhe domb lejtő völgy felőli részén néhány 10 méter hosszan pedig további néhány cserepet talált a kukoricatarlóban. A leletek között található egy mély vonalakkal díszített szürke, vékony falú darab, de 5 kívül vörös-vörösesbarna, barnásszürke, kézzel formált oldal is. A telep talán az avar korra keltezhető.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott**A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)**Hrsz.: 0573/10, 0573/11***101. Paks** – Páli 2. lelőhely*KÖH azonosító: folyamatban**A lelőhely megjelölése: avar kori? telep**A lelőhely leírása: A Páli-árok rövid, északi ágának kezdetétől északra, a Páli 1. lelőhelytől északnyugatra kb. 150 méterre, a domb magasabb részén, a dűlőút mellett K. Németh András 2015-ben egy néhány 10 méter átmérőjű foltban 7 db jellegtelen, korongolt, talán avar kori kerámiatöredéket és egy őrlőkötőredéket talált a kukoricatarlóban.**A lelőhely besorolása: nyilvántartott**A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)**Hrsz.: 0573/11*

102. Paks – Páli 3. lelőhely

KÖH azonosító: folyamatban

A lelőhely megjelölése: Árpád-kori telep, török kori telep

A lelőhely leírása: A Páli-árok két ága által közrefogott domb főleg keleti és déli oldalán K. Németh András 2015-ben elszórtan egy sílexet, 3 Árpád-kori töredéket, és 4 db talán török kori töredéket (valamint néhány mázas, újkori darabot) gyűjtött a kukoricatarlóban.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0571/1

103. Paks – Páli 4. lelőhely

KÖH azonosító: folyamatban

A lelőhely megjelölése: Árpád-kori telep

A lelőhely leírása: A Páli-árok déli oldalán, a két ág összefolyásától kb. 150 méterre, a távvezetékoszlop tövében K. Németh András 2015-ben 5 kavicsos anyagú Árpád-kori oldaltöredéket gyűjtött a kukoricatarlóban.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0571/2

104. Paks – Csámpa

KÖH azonosító: folyamatban

A lelőhely megjelölése: őskori telep, római kori telep

A lelőhely leírása: Csámpa déli házaival szemben, a 6-os út délkeleti felén, a Csámpa-patak északkeleti oldalán emelkedő, lucernával beültetett domb főleg déli részén K. Németh András 2004-ben néhány római, valamint kevés, jellegtelen őskori cserepet talált a lucernásban.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0156/8

105. Paks – Dunakömlőd – Vájertál

KÖH azonosító: folyamatban

A lelőhely megjelölése: neolitik telep

A lelőhely leírása: A Vörös-malmi-árok déli felén, a patakon átvezető hídtól délre kb. 300 méterre, a minden oldalról erdősávval körbevett dombtetőn Tarczal János madocsai múzeumbárát gyűjtő neolitik cserepeket gyűjtött.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0959

106. Paks – Fehérvári-úti-dűlő

KÖH azonosító: folyamatban

A lelőhely megjelölése: őskori telep, római kori telep, középkori telep

A lelőhely leírása: Csizmadia Gábor 1989 körül a Cece (Gyapa) felé vezető út "8. kilométerénél, az út mellett délnyugatra, egy enyhén dél felé emelkedő" részen apró őskori cserepeket, "majd kb. 100 méter után lejtő homokos, süppedős területen" római és középkori jellegű töredékeket talált, mintegy 2 hektárnyi területen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)

Hrsz.: 0579/16, 0579/42, 0579/43

RÉGÉSZETI LELŐHELYEK PAKS VÁROS KÖZIGAZGATÁSI TERÜLETÉN

Rajzi melléklet:

Régészeti lelőhelyek Paks város közigazgatási területén (2015. október 31-i állapot)